

**ВІДКРИТИЙ МІЖНАРОДНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
РОЗВИТКУ ЛЮДИНИ «УКРАЇНА»
ДЕРЖАВНА ФІСКАЛЬНА СЛУЖБА УКРАЇНИ
УНІВЕРСИТЕТ ДЕРЖАВНОЇ ФІСКАЛЬНОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ**

*Кваліфікаційна наукова праця
на правах рукопису*

СВИРИДЕНКО СТАНІСЛАВ ВОЛОДИМИРОВИЧ

УДК 343.102:343.132

**ДИСЕРТАЦІЯ
ДОСУДОВЕ РОЗСЛІДУВАННЯ У КРИМІНАЛЬНОМУ
ПРОВАДЖЕННІ ЩОДО ОСІБ, ЯКІ КОРИСТУЮТЬСЯ
НЕДОТОРКАННІСТЮ**

12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза;
оперативно-розшукова діяльність»

Подається на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ **С.В. Свириденко**

Науковий керівник: Татаров Олег Юрійович,

доктор юридичних наук, професор,
заслужений юрист України

Київ – 2018

АНОТАЦІЯ

Свириденко С.В. Досудове розслідування у кримінальному провадженні щодо осіб, які користуються недоторканністю. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук (доктора філософії) за спеціальністю 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність. – Університет державної фіскальної служби України, Ірпінь, 2018.

Дисертацію присвячено дослідженню особливостей розслідування злочинів, вчинених особами, які користуються недоторканністю. З'ясовано сучасний стан наукової розробки та законодавчої регламентації розслідування злочинів, вчинених особами, які користуються недоторканністю. Встановлено, що порядок притягнення таких осіб до кримінальної відповідальності, їх затримання, обрання запобіжного заходу та проведення процесуальних дій здебільшого врегульовані не у відповідних нормах кримінального процесуального законодавства, а Конституцією України та окремими спеціальними законами. Наголошено, що особливої актуальності дана проблема набуває в умовах побудови України як правової держави, а також розвитку громадянського суспільства. У зв'язку з цим неналежне законодавче унормування процесуального порядку розслідування злочинів, вчинених особами, які користуються недоторканністю, може негативно вплинути на авторитет правоохоронної та судової системи країни.

Охарактеризовано методологію проведення досліджень порушеної проблематики. Встановлено, що підходи вчених до розуміння методології можна поділити на: широкий – включає систему знань, світоглядних ідей, уявлень, заснованих на них засобів і прийомів (методів), з урахуванням та використанням яких здійснюється пізнання певного предмета, формується наукове знання про нього, а також вчення про сутнісний зміст і технології застосування методів; вузький – сукупність методів і процедур, технологій їх

практичного використання, застосування при дослідженні певного предмета. Особливу увагу приділено змісту історико-правового, порівняльно-правового, формально-юридичного та системно-структурного методів, висвітлено їх значення для дослідження порушеної проблематики.

Здійснено аналіз процесуального порядку розслідування злочинів, вчинених особами, які користуються недоторканністю, у кримінальному процесі зарубіжних країн. Акцентовано увагу на тому, що у більшості демократичних країн парламентарії не мають такого обсягу недоторканності, як в Україні. Наголошено, що навіть у пострадянських державах, в яких загалом правовий механізм притягнення народних депутатів до кримінальної відповідальності аналогічний порядку в Україні, все ж таки передбачено можливість застосування запобіжних заходів до них без будь-яких попередніх погоджень із парламентом, зокрема у випадку їх затримання на місці вчинення злочину.

Визначено початок досудового розслідування у даній категорії кримінальних проваджень. Встановлено, що початок досудового розслідування у кримінальних провадженнях стосовно осіб, які користуються недоторканністю, не має особливостей, тому відбувається в загальному порядку. Окрему увагу приділено проблемним аспектам внесення до Єдиного реєстру досудових розслідувань відомостей про вчинення кримінального правопорушення Президентом України та особою, яка користується дипломатичним імунітетом. Підтримано наукову позицію про необхідність доповнення ч. 1 ст. 214 КПК України додатковим положенням, згідно з яким у випадку внесення до Єдиного реєстру досудових розслідувань відомостей про вчинення кримінального правопорушення особою, яка користується дипломатичним імунітетом, або якщо під час досудового розслідування буде з'ясовано, що кримінальне правопорушення вчинене особою, яка користується дипломатичним імунітетом, подальше здійснення провадження можливе лише за згодою такої особи або за згодою компетентного органу держави (міжнародної організації), яку вона представляє.

Розкрито порядок застосування щодо таких осіб заходів забезпечення кримінального провадження. Підкреслено, що головною специфічною властивістю процесуального порядку застосування заходів забезпечення кримінального провадження стосовно зазначеної категорії осіб є те, що реалізація частини з них стає можливою лише за наявності додаткової умови, а саме: надання відповідним компетентним органом згоди. Це, своєю чергою, не відповідає завданням і загальним засадам кримінального провадження, що негативно впливає на практику розслідування злочинів, вчинених особами, які користуються недоторканністю. Обґрунтовано необхідність закріплення на законодавчому рівні положення, згідно з яким у випадку вчинення народним депутатом України тяжкого або особливо тяжкого злочину допускається проведення слідчих (розшукових) дій без надання Верховною Радою України згоди на притягнення його до кримінальної відповідальності з метою попередження вчинення злочину, відвернення чи попередження наслідків злочину або забезпечення збереження доказів цього злочину.

Проаналізовано процесуальний порядок повідомлення про підозру, у зв'язку з чим визначено, що здійснення повідомлення про підозру складається з двох взаємопов'язаних етапів: по-перше, це складання самого тексту повідомлення, вимоги до якого визначено положеннями ст. 277 КПК України; по-друге, це безпосереднє вручення повідомлення, порядок чого передбачено ст. 278 КПК України. Наголошено, що повідомлення про підозру повинно бути здійснене лише тією особою, яка його склала, і в жодному разі не може бути доручено іншій особі. Встановлено, що єдиною підставою для повідомлення особі про підозру є наявність достатніх доказів вважати, що те чи інше кримінальне правопорушення вчинене конкретною особою. Здійснено аналіз законодавчого визначення підстав і порядку повідомлення про підозру особам, які користуються недоторканністю.

Встановлено межі проведення слідчих (розшукових) дій та виокремлено особливості проведення негласних слідчих (розшукових) дій стосовно осіб, які користуються недоторканністю. Наголошено на

невідповідності окремих норм КПК України та спеціальних законів, що регулюють діяльність такої категорії осіб, щодо проведення окремих слідчих (розшукових) дій стосовно них. Констатовано, що проведення слідчих (розшукових) дій стосовно осіб, які користуються недоторканністю, має бути детально регламентовано у відповідних положеннях КПК України. Зазначене слід здійснювати з урахуванням мети і підстав проведення тієї чи іншої слідчої (розшукової) дії, а також із обов'язковим дотриманням принципів юридичної визначеності та пропорційності, які сьогодні вироблені відповідною практикою Європейського суду з прав людини. Зокрема, обмеження основних прав і свобод людини та громадянина, а також втілення цих обмежень на практиці допустимі лише за умови забезпечення передбачуваності застосування правових норм, установлюваних такими обмеженнями. Констатовано, що положення ч. 3 ст. 482 КПК України та ч. 2 ст. 27 Закону України «Про статус народного депутата України» не відповідають нормам ст. 80 Конституції України, в якій закріплено гарантії недоторканності народного депутата, але немає жодної вимоги про зазначені обмеження щодо здійснення стосовно нього негласних слідчих (розшукових) дій. Обґрунтовано доцільність ч. 3 ст. 482 КПК України доповнити положенням такого змісту: «У випадках, передбачених ст. 250 КПК України, негласні слідчі (розшукові) дії, не пов'язані з втручанням у приватне спілкування, можуть бути проведені до надання Верховною Радою України згоди на притягнення народного депутата до кримінальної відповідальності».

Ключові слова: кримінальне провадження, процесуальний порядок, недоторканність, особи, які користуються недоторканністю, заходи забезпечення кримінального провадження, слідчі (розшукові) дії, негласні слідчі (розшукові) дії.

SUMMARY

Sviridenko S.V. Pre-trial Investigation in Criminal Proceedings Against Persons Enjoying Immunity. – Qualifying scientific work as the manuscript.

The thesis for a candidate's degree by the specialty 12.00.09 «Criminal procedure and criminalistics; forensic expertise; operative and search activity». – University of the State Fiscal Service of Ukraine, Irpin, 2018.

The dissertation is focused on the research of peculiarities of the investigation of crimes committed by persons granted inviolability. The present state of scientific development and legislative regulation of the investigation of crimes committed by persons granted inviolability has been found out. It has been established that the procedure for bringing such persons to criminal liability, their detention, selection of preventive measures and conducting procedural actions are mostly regulated not by the relevant norms of the criminal procedural law, but by the Constitution of Ukraine and by separate special laws. It has been emphasized that this problem becomes especially acute in the context of building Ukraine as a legal state, as well as the development of civil society. In this regard, the inadequate legal regulation of the procedural arrangements for investigating crimes committed by persons granted inviolability may adversely affect the authority of the country's law enforcement and judicial systems.

The methodology of conducting research of the raised problem has been characterized. It has been established that the approaches of scholars to the understanding of the methodology can be divided into: broad – includes a system of knowledge, worldview ideas, representations, tools and techniques (methods) based on them, taking into account and using which we carry out cognition of a certain object, scientific knowledge about it, as well as the doctrine of the essential content and technology of the application of the methods are formed; narrow – a set of methods and procedures, technologies for their practical use, application in the study of a particular object. Particular attention has been paid to the content of the historical and legal, comparative and legal, formal and legal, system and

structural methods; their significance for the research of the raised problem has been highlighted.

The analysis of the procedural arrangements of the investigation of crimes committed by persons granted inviolability in the criminal procedure of foreign countries has been carried out. The emphasis has been placed on the fact that MPs in most democratic countries do not have such a degree of immunity as in Ukraine. It has been emphasized that even in post-Soviet states, where the legal mechanism of bringing MPs to criminal liability is similar to the one in Ukraine, however, there is the possibility of applying preventive measures to them without any prior approval with the parliament, in particular in case of their detention at the crime scene.

The beginning of the pre-trial investigation in this category of criminal proceedings has been determined. It has been established that the initiation of the pre-trial investigation in criminal proceedings against persons granted inviolability does not have any peculiarities; therefore, it is carried out in the general procedure. Particular attention has been paid to the problematic aspects of the submission of information into the Unified Register of Pre-trial Investigations on the commission of a criminal offense by the President of Ukraine and a person enjoying diplomatic immunity.

The author has supported scientific position on the necessity of amending Part 1 of the Art. 214 of the Criminal Procedural Code of Ukraine with an additional provision according to which, in case of entering information into the Unified Register of Pre-trial Investigations about the commission of a criminal offense by a person enjoying diplomatic immunity, or if during the pre-trial investigation it will be determined that a criminal offense was committed by a person enjoying diplomatic immunity, further execution of the proceeding is possible only with the consent of such a person or with the consent of the competent authority of the state (international organization), which he represents.

The procedure for the application of the measures of ensuring criminal proceedings regarding such persons has been revealed. It has been emphasized that

the main specific feature of the procedural arrangements for the application of the measures of ensuring criminal proceedings in relation to this category of persons is that the implementation of part of them becomes possible only in the presence of an additional condition, namely: by the consent of the relevant competent authority. This, in turn, does not correspond to the tasks and general principles of criminal proceedings, which adversely affects the practice of investigating crimes committed by persons granted inviolability. The necessity of the consolidation at the legislative level of the provision, according to which it is allowed in case of the commission of a serious or especially grave crime by a MP of Ukraine, to conduct investigative (search) actions without the consent of Verkhovna Rada of Ukraine to bring him to criminal liability in order to prevent the commission of a crime, avert or prevent the consequences of a crime or to ensure the preservation of evidence of this crime.

The procedural arrangements for the notification of suspicion has been analyzed. In this regard, it has been determined that the implementation of the notification of suspicion consists of two interrelated stages: firstly, it is the drafting of the text of the notification itself, the requirements of which are determined by the provisions of the Art. 277 of the Criminal Procedural Code of Ukraine; and secondly, it is a direct handling of the notification, the procedure of which is stipulated in the Art. 278 of the Criminal Procedural Code of Ukraine. It has been emphasized that the suspicion notification should be accomplished only by the person who made it and in no case can be entrusted to another person. It has been established that the only reason for a person to be informed of a suspicion is the presence of sufficient evidence to believe that a criminal offense has been committed by a particular person.

The author has analyzed the legislative definition of the grounds and procedure for the notification of suspicion to persons granted inviolability.

The limits of conducting investigative (search) actions have been established; and the peculiarities of carrying out secret investigative (search) actions concerning the persons granted inviolability have been singled out. It has

been emphasized on the inconsistency of certain norms of the Criminal Procedural Code of Ukraine and the special laws regulating the activities of such a category of persons in regard to the conduction of certain investigative (search) actions against them. It has been stated that the conduction of investigation (search) actions against persons granted inviolability should be regulated in details in the relevant provisions of the Criminal Procedural Code of Ukraine. The above mentioned should be done taking into account the objective and grounds for carrying out any investigative (search) action, as well as with the obligatory observance of the principles of legal certainty and proportionality, which are now developed by the relevant practice of the European Court of Human Rights. In particular, restrictions of the fundamental rights and freedoms of a man and citizen, as well as the implementation of these restrictions into practice, are permissible only in case of guaranteeing predictability of the application of the legal norms established by such restrictions. It has been stated that the provisions of Part 3 of the Art. 482 of the Criminal Procedural Code of Ukraine and Part 2 of the Art. 27 of the Law of Ukraine “On the Status of MPs of Ukraine” do not meet the requirements of the Art. 80 of the Constitution of Ukraine, where guarantees of the immunity of MPs are enshrined, but there is no requirement for these restrictions on the implementation of secret investigative (search) actions against them.

The author has substantiated the expediency of Part 3 of the Art. 482 of the Criminal Procedural Code of Ukraine to amend with the provisions of the following content: “In cases stipulated by the Art. 250 of the Criminal Procedural Code of Ukraine, secret investigative (search) actions, not related to interference into private communication, can be carried out before Verkhovna Rada of Ukraine provides the consent to bring MPs to criminal liability”.

Keywords: criminal proceedings, procedural arrangements, inviolability, persons granted inviolability, measures of ensuring criminal proceedings, investigative (search) actions, secret investigative (search) actions.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Свириденко С. В. До проблеми законодавчого врегулювання здійснення кримінального провадження щодо осіб, які користуються недоторканістю. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2017. Вип. 5. С. 207–212.

2. Свириденко С. В. К вопросу оснований для внесения сведений в единый реестр досудебных расследований Украины об уголовном правонарушении, совершенные лицами, которые пользуются неприкосновенностью. *Научно-методический журнал «Право и Политика»*. 2016. № 4. С. 77–82.

3. Свириденко С. В. Особливості повідомлення про підозру особам, які користуються недоторканістю. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2017. Вип. 6. С. 151–159.

4. Свириденко С. В. Особенности проведения негласных следственных (розыскных) действий в отношении лиц, пользующихся неприкосновенностью. *Международный научно-практический журнал «Право и Закон»*. 2017. № 2. С. 107–112.

5. Свириденко С. В. Проблемні питання здійснення негласних слідчих (розшукових) дій щодо народного депутата. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2016. Вип. 41. Т. 3. С. 61–66.

6. Свириденко С. В. Правова регламентація проведення слідчих (розшукових) дій стосовно осіб, які користуються недоторканністю: проблеми теорії та практики. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Юридичні науки»*. 2016. Вип. 6-2. Т. 1. С. 88–92.

які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

1. Свириденко С. В. Особливості виклику народного депутата, стосовно якого здійснюється кримінальне провадження. *Актуальні питання*

розвитку правової держави в умовах сучасного становлення громадянського суспільства в Україні: матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 17–18 черв. 2016 р.). Харків: ГО «Асоціація аспірантів-юристів», 2016. С. 106–107.

2. Свириденко С. В. Актуальні питання здійснення спеціального досудового розслідування та судового провадження. *Формування правових позицій щодо розслідування міжнародних злочинів: матер. міжвід. круглого столу (м. Київ, 28 жовт. 2016 р.) / ред. кол.: В. В. Черней, В. П. Тихий, О. В. Задорожній та ін. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2016. С. 201–204.*

3. Свириденко С. В. Проведення досудового розслідування корупційних злочинів щодо окремої категорії осіб. *Реалізація державної антикорупційної політики в міжнародному вимір: матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 9 груд. 2016 р.) / ред. кол.: В. В. Черней, С. Д. Гусарєв, С. С. Чернявський та ін. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2016. С. 359–362.*

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ.....	4
ВСТУП.....	5
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАВОВІ ЗАСАДИ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ ЩОДО ОСІБ, ЯКІ КОРИСТУЮТЬСЯ НЕДОТОРКАННІСТЮ	14
1.1 Стан наукової розробки та законодавчої регламентації досудового розслідування у кримінальному провадженні щодо осіб, які користуються недоторканністю.....	14
1.2 Методологія проведення досліджень проблем досудового розслідування у кримінальному провадженні щодо осіб, які користуються недоторканністю.....	40
1.3 Процесуальний порядок досудового розслідування у кримінальному провадженні щодо осіб, які користуються недоторканністю, у кримінальному процесі зарубіжних країн.....	52
Висновки до розділу 1.....	65
РОЗДІЛ 2 ПРОЦЕСУАЛЬНИЙ ПОРЯДОК ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ ЩОДО ОСІБ, ЯКІ КОРИСТУЮТЬСЯ НЕДОТОРКАННІСТЮ	68
2.1 Початок досудового розслідування у кримінальному провадженні щодо осіб, які користуються недоторканністю.....	68
2.2 Застосування заходів забезпечення кримінального провадження до осіб, які користуються недоторканністю.....	86
2.3 Повідомлення про підозру особам, які користуються недоторканністю.....	130
Висновки до розділу 2.....	148
РОЗДІЛ 3 НОРМАТИВНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОВЕДЕННЯ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ ТА НЕГЛАСНИХ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ ЩОДО ОСІБ, ЯКІ КОРИСТУЮТЬСЯ НЕДОТОРКАННІСТЮ...	151

3.1 Правова регламентація проведення слідчих (розшукових) дій щодо осіб, які користуються недоторканністю.....	151
3.2 Особливості проведення негласних слідчих (розшукових) дій щодо осіб, які користуються недоторканністю.....	166
Висновки до розділу 3.....	186
ВИСНОВКИ.....	188
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	194
ДОДАТКИ.....	213

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

ВРУ	Верховна Рада України
ВССУ	Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ
ЄРДР	Єдиний реєстр досудових розслідувань
ЄСПЛ	Європейський суд з прав людини
КК	Кримінальний кодекс України
КПК	Кримінальний процесуальний кодекс України
КПК 1960 р.	Кримінально-процесуальний кодекс України 1960 р.
КСУ	Конституційний Суд України
НАБУ	Національне антикорупційне бюро України
ПВСУ	Пленум Верховного Суду України
СРД	слідчі (розшукові) дії
ст.	стаття
ст. ст.	статті
ч.	частина
п.	пункт

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. В умовах реформування національного законодавства, що зумовлено євроінтеграційним курсом України, концептуальним питанням є оновлення правової бази та побудова фундаментальної системи права. З одного боку, це надасть можливість удосконалити механізм захисту особи, охорони її прав, свобод та законних інтересів, а з іншого – вирішити питання, пов'язані з протидією злочинності. На сьогодні одним із пріоритетних напрямів наукових розробок у цій сфері є переосмислення змісту нормативно-правового підґрунтя здійснення досудового розслідування у кримінальному провадженні щодо осіб, які користуються недоторканністю. Зазначене зумовлено необхідністю забезпечення верховенства права, законності, рівності всіх перед законом і судом, підтримання правопорядку в країні, здійснення ефективної протидії злочинності тощо.

Інститут недоторканності певної категорії осіб існує здебільшого в демократичних країнах і є гарантією їхньої захищеності від неправомірного кримінального переслідування під час виконання ними своїх професійних обов'язків. Однак в Україні недоторканність таких осіб має широкий характер, що значною мірою ускладнює розслідування вчинених ними кримінальних правопорушень. Норми чинного кримінального процесуального законодавства України фактично унеможливають здійснення швидкого, повного та неупередженого розслідування і притягнення до кримінальної відповідальності осіб, які користуються недоторканністю. Це, безперечно, вимагає удосконалення правового регулювання розслідування злочинів, вчинених особами, які користуються недоторканністю, форм і методів його проведення, а також перегляду усталеної практики проведення окремих процесуальних дій. Більше того, у демократичній, правовій державі притягнення до кримінальної відповідальності осіб, які користуються недоторканністю, а також здійснення

щодо них кримінального провадження має відбуватися на загальних підставах виходячи з конституційної засади рівності громадян перед законом і судом.

Проблемні аспекти досудового розслідування у кримінальному провадженні щодо осіб, які користуються недоторканністю, впродовж багатьох років не втрачають своєї актуальності та є предметом уваги вчених і сьогодні. Окремим питанням цієї проблематики присвятили свої праці Ю. П. Аленін, С. С. Аскеров, І. В. Бабій, С. Г. Волкотруб, О. І. Галаган, В. Г. Гончаренко, І. В. Грицюк, Ю. М. Грошевий, В. С. Зеленецький, Н. С. Карпов, О. В. Капліна, В. В. Лисенко, Л. М. Лобойко, В. Т. Нор, М. А. Погорецький, Д. Б. Сергєєва, О. В. Сіренко, О. С. Старенький, М. С. Строгович, О. Ю. Татаров, В. М. Тертишник, В. В. Топчій, Л. Д. Удалова, В. І. Фаринник, В. М. Федченко, Ю. В. Циганюк, О. Г. Шило, М. Є. Шумило, А. В. Шевчишен, В. М. Юрчишин та інші науковці.

Проте, зважаючи на останні законодавчі зміни в рамках розглядуваної тематики, наукові дослідження щодо досудового розслідування у кримінальному провадженні відносно осіб, які користуються недоторканністю, комплексно не проводились. Дослідження цієї проблематики потребує врахування нових напрямів розвитку сучасної юридичної науки з одночасним переосмисленням прикладних аспектів застосування чинного кримінального процесуального законодавства України. Саме це й зумовило вибір теми дисертаційного дослідження та основні його напрями.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, грантами. Дисертаційне дослідження виконано відповідно до Плану дій щодо реалізації положень Стратегії реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015–2020 роки, схваленого Радою питань судової реформи 17 березня 2015 р., узгоджується з Пріоритетними напрямами наукового забезпечення діяльності органів внутрішніх справ України на період 2015–2019 років, затвердженими наказом МВС України

від 16 березня 2015 р. № 275. Обраний напрям дослідження узгоджується з Пріоритетними напрямками розвитку науки і техніки на період до 2020 року (Закон України від 09 вересня 2010 р. № 2519-VI), Концепцією реформування кримінальної юстиції в Україні (Указ Президента України від 08 квітня 2008 р. № 311/2008).

Тема роботи затверджена Вченою радою Відкритого міжнародного університету розвитку людини «Україна» 25 грудня 2015 року, протокол № 5, та включена до планів науково-дослідних робіт навчального закладу.

Мета і завдання дослідження. *Метою* дисертаційного дослідження є вирішення наукового завдання – визначення особливостей досудового розслідування у кримінальному провадженні щодо осіб, які користуються недоторканністю, а також розроблення та обґрунтування на цій основі пропозицій, спрямованих на удосконалення чинного кримінального процесуального законодавства і практики його застосування.

Визначена мета наукового дослідження зумовила необхідність розв'язання таких *завдань*:

- дослідити стан наукової розробленості та законодавчої регламентації досудового розслідування у кримінальному провадженні щодо осіб, які користуються недоторканністю;
- визначити методологію проведення досліджень проблем досудового розслідування у кримінальному провадженні щодо осіб, які користуються недоторканністю;
- здійснити аналіз процесуального порядку розслідування злочинів, вчинених особами, які користуються недоторканністю, у кримінальному процесі зарубіжних країн;
- з'ясувати особливості початку досудового розслідування у кримінальному провадженні щодо осіб, які користуються недоторканністю;
- охарактеризувати порядок застосування заходів забезпечення кримінального провадження до осіб, які користуються недоторканністю;

- розкрити процесуальний порядок повідомлення про підозру особам, які користуються недоторканністю;
- визначити особливості правової регламентації проведення слідчих (розшукових) дій щодо осіб, які користуються недоторканністю;
- виокремити особливості негласних слідчих (розшукових) дій щодо осіб, які користуються недоторканністю;
- сформулювати науково обґрунтовані пропозиції щодо вдосконалення чинного законодавства, що регламентує порядок досудового розслідування у кримінальному провадженні щодо осіб, які користуються недоторканністю.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, які виникають під час досудового розслідування у кримінальному провадженні щодо осіб, які користуються недоторканністю.

Предмет дослідження – досудове розслідування у кримінальному провадженні щодо осіб, які користуються недоторканністю.

Методи дослідження. Для досягнення поставлених мети і завдань з урахуванням об'єкта та предмета дослідження у роботі використано загальнонаукові та спеціально-наукові методи, зокрема: історико-правовий – під час характеристики стану наукових досліджень і законодавчої регламентації досудового розслідування у кримінальному провадженні щодо осіб, які користуються недоторканністю (підрозділ 1.1); діалектичний – дозволив розглянути усі питання теми в динаміці, виявити їх взаємозв'язок і взаємозумовленість та сприяв розумінню об'єкта дослідження в частині поєднання науки та практичній діяльності відповідних уповноважених учасників кримінального провадження (розділи 2–3); системно-структурний – для визначення особливостей проведення процесуальних дій під час досудового розслідування у кримінальному провадженні щодо осіб, які користуються недоторканністю, виявлення прогалин і колізій щодо розслідування злочинів, вчинених особами, які користуються недоторканністю (розділи 2–3); порівняльно-правовий – для порівняння норм чинного законодавства України та інших держав, а також під час аналізу

наукових позицій щодо питань, пов'язаних з розслідуванням злочинів, вчинених особами, які користуються недоторканністю (підрозділ 1.3, розділи 2–3); формально-логічний – для аналізу норм чинного законодавства України, що регулюють порядок досудового розслідування у кримінальному провадженні щодо осіб, які користуються недоторканністю, та формулюванні пропозицій щодо вдосконалення окремих кримінальних процесуальних норм (розділи 2–3); соціологічний та статистичний – під час вивчення матеріалів кримінальних проваджень та узагальнення результатів практики; для підтвердження отриманих теоретичних висновків даними аналізу офіційної статистики.

Емпіричну базу дослідження становлять: статистичні та аналітичні матеріали Генеральної прокуратури України, Міністерства внутрішніх справ України, Державної служби статистики України за період 2013–2017 рр.; рішення Конституційного Суду України, Верховного Суду України; опитування 127 респондентів (47 слідчих, 15 детективів, 35 прокурорів, 30 суддів) Львівської, Київської, Кіровоградської областей; узагальнена практика та інформаційні листи Вищого спеціалізованого суду з розгляду цивільних і кримінальних справ; узагальнені дані 56 матеріалів кримінальних проваджень та 150 судових рішень, винесених слідчими суддями у 2013–2017 рр., чим забезпечується обґрунтованість та достовірність сформульованих у дисертації наукових положень, висновків, пропозицій і рекомендацій.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що в дисертації комплексно, з урахуванням сучасних законодавчих змін досліджено теоретичні й прикладні аспекти досудового розслідування у кримінальному провадженні щодо осіб, які користуються недоторканністю. У роботі сформульовано низку нових положень і висновків, які є важливими для юридичної науки та практики, зокрема:

вперше:

– з метою підвищення ефективності досудового розслідування у кримінальному провадженні щодо осіб, які користуються недоторканністю, обґрунтовано доцільність доповнення ст. 482 КПК України новими додатковими частинами 5, 6, 7, 8, у яких унормувати: порядок притягнення до кримінальної відповідальності Президента України, його затримання або обрання стосовно нього запобіжного заходу; притягнення до кримінальної відповідальності особи, яка користується дипломатичним імунітетом, її затримання або обрання стосовно неї запобіжного заходу; проведення стосовно судді Конституційного Суду України оперативно-розшукових заходів чи слідчих (розшукових) дій; випадки проведення щодо Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини слідчих (розшукових) дій без отримання дозволу Верховною Радою України згоди на притягнення його до кримінальної відповідальності;

– аргументовано доцільність доповнення ч. 2 ст. 482 КПК України положенням такого змісту: «Народний депутат, затриманий за підозрою у вчиненні діяння, за яке встановлена кримінальна відповідальність, повинен бути негайно звільнений після з'ясування його особи, за винятком: 1) якщо Верховною Радою України надано згоду на його затримання у зв'язку з таким діянням; 2) затримання народного депутата під час або одразу ж після вчинення тяжкого або особливо тяжкого злочину, якщо таке затримання є необхідним для попередження вчинення злочину, відвернення чи попередження наслідків злочину або забезпечення збереження доказів цього злочину. Народний депутат має бути негайно звільнений, якщо мета такого затримання (попередження вчинення злочину, відвернення чи попередження наслідків злочину або забезпечення збереження доказів цього злочину) досягнута»;

– обґрунтовано доцільність надати право здійснення повідомлення про підозру особі, яка користується дипломатичним імунітетом, за умови отримання відповідної згоди на притягнення її до кримінальної

відповідальності, – керівником регіональної прокуратури або його заступником;

– констатовано відсутність у КПК України положень щодо регламентації особливостей порядку затримання та обрання запобіжного заходу стосовно судді Конституційного Суду України та Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, що не узгоджується із вимогами ст. 149 Конституції України, ст. 24 Закону України «Про Конституційний Суд України» та ст. 20 Закону України «Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини»;

удосконалено:

– визначення змісту поняття «здійснення повідомлення про підозру», яке складається з двох взаємопов'язаних етапів: по-перше, це складання самого тексту повідомлення, вимоги до якого визначено положеннями ст. 277 КПК України; по-друге, це безпосереднє вручення повідомлення, порядок чого передбачено ст. 278 КПК України;

– наукову позицію щодо необхідності доповнення ч. 1 ст. 214 КПК України додатковим положенням, згідно з яким у разі внесення до Єдиного реєстру досудових розслідувань відомостей про вчинення кримінального правопорушення особою, яка користується дипломатичним імунітетом, або якщо під час досудового розслідування буде з'ясовано, що кримінальне правопорушення вчинене такою особою, подальше здійснення кримінального провадження можливе лише за її згодою або компетентного органу держави (міжнародної організації), яку вона представляє;

дістали подальшого розвитку:

– пропозиції щодо доцільності закріплення в чинному законодавстві України вимоги, згідно з якою в разі вчинення кримінального правопорушення особою, яка користується недоторканністю, рішення про зняття з неї недоторканності має бути прийняте відповідним органом упродовж 48 годин;

– наукова позиція щодо того, що складання тексту повідомлення про підозру особі, визначеного у ст. 481 КПК України, без його безпосереднього вручення та роз'яснення його по суті не може бути розцінене як виконання всього комплексу дій, що охоплюють поняття «здійснити повідомлення про підозру»;

– наукові положення щодо необхідності передбачення можливості проведення слідчих (розшукових) дій без надання Верховною Радою України згоди на притягнення народного депутата України до кримінальної відповідальності, у випадку вчинення ним тяжкого або особливо тяжкого злочину, з метою попередження вчинення злочину, відвернення чи попередження наслідків злочину або забезпечення збереження доказів вчиненого злочину;

– аргументи на підтримку пропозиції щодо недоцільності вживання в положеннях КПК України дефініції «арешт», яка не має жодного стосунку до кримінальних процесуальних відносин, оскільки належить до сфери адміністративної юрисдикції.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що сформовані та обґрунтовані висновки і пропозиції використовуються у:

– *науково-дослідній сфері* – при подальшому дослідженні питань, пов'язаних із досудовим розслідуванням у кримінальному провадженні щодо осіб, які користуються недоторканністю;

– *законотворчій діяльності* – для удосконалення чинного законодавства України з питань регламентації порядку досудового розслідування у кримінальному провадженні щодо осіб, які користуються недоторканністю (довідка Інституту законодавства Верховної Ради України від 29 січня 2018 р.);

– *освітньому процесі* – при підготовці підручників, навчальних посібників, розробці курсу лекцій, навчально-методичних матеріалів і проведенні занять із навчальних дисциплін «Кримінальний процес», «Особливості досудового розслідування в окремих категоріях кримінальних

проваджень», «Доказування у кримінальному провадженні» (акт впровадження Національної академії внутрішніх справ від 19 січня 2018 р.);

– *практичній діяльності* – як рекомендації з питань досудового розслідування у кримінальному провадженні щодо осіб, які користуються недоторканністю (акт впровадження Головного слідчого управління Національної поліції України від 19 січня 2018 р.).

Апробація результатів дисертації. Результати дослідження були оприлюднені та доповідалися на міжнародних науково-практичних конференціях: «Актуальні питання розвитку правової держави в умовах сучасного становлення громадянського суспільства в Україні» (м. Харків, 17–18 червня 2016 р.); «Реалізація державної антикорупційної політики в міжнародному вимірі» (м. Київ, 9 грудня 2016 р.) і міжвідомчому круглому столі «Формування правових позицій щодо розслідування міжнародних злочинів» (м. Київ, 28 жовтня 2016 р.).

Публікації. Основні результати дисертаційного дослідження викладені в 9 наукових публікаціях, серед яких 6 статей, опублікованих в юридичних фахових виданнях України, затверджених наказом Міністерства освіти і науки України, 1 з яких в іноземному фаховому виданні, та 3 тези доповідей на міжнародних науково-практичних конференціях і міжвідомчому круглому столі.

Структура та обсяг дисертації. Робота складається із вступу, трьох розділів, що містять сім підрозділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг дисертації становить 222 сторінки, із них основного тексту – 193 сторінок, список використаних джерел – 19 сторінок (172 найменувань) та 3 додатків на 10 сторінках.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАВОВІ ЗАСАДИ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ ЩОДО ОСІБ, ЯКІ КОРИСТУЮТЬСЯ НЕДОТОРКАННІСТЮ

1.1 Стан наукової розробки та законодавчої регламентації досудового розслідування у кримінальному провадженні щодо осіб, які користуються недоторканністю

В умовах розбудови України як демократичної, правової держави одним із першочергових завдань є утвердження прав, свобод і законних інтересів людини та громадянина, забезпечення законності та рівності усіх громадян перед законом і судом. Виконання таких завдань вимагає від держави реалізації великого обсягу складної роботи різного характеру, зокрема здійснення якісної та ефективної протидії злочинності. З цією метою державні органи у своєму розпорядженні мають низку організаційно-правових інструментів і засобів, чільне місце серед яких посідає кримінальне провадження. Здійснення кримінального провадження ґрунтується на цілій низці засад, однією з яких є рівність перед законом і судом. Так, у положеннях ст. 10 КПК України закріплено, що не може бути привілеїв чи обмежень у процесуальних правах, передбачених цим Кодексом, за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних чи інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, громадянства, освіти, роду занять, а також за мовними або іншими ознаками [55].

Конституційний принцип рівності – це загальне правило, складовою частиною якого можуть бути юридичні винятки, адже часто учасниками правовідносин стають суб'єкти, які одночасно наділені як загальним, так і, наприклад, професійним (посадовим) статусом. Тому законодавець, виходячи з теорії функціональної необхідності, може передбачати певні винятки із

загального порядку, залежно від виконуваних ними повноважень та інших чинників [137, с. 36]. Відтак, деякі категорії суб'єктів у силу специфіки свого правового статусу все ж таки володіють певними додатковими гарантіями, які вносять окремі особливості у порядок здійснення відносно них кримінального провадження.

Згідно з чинним законодавством України недоторканність, у тому числі в межах кримінального переслідування, гарантується наступним посадовим особам:

- 1) Президенту України (ст. 105 Конституції України);
- 2) народним депутатам України (ст. 80 Конституції України, ст. 27 Закону України «Про статус народного депутата України», глава 37 КПК України);
- 3) Уповноваженому Верховної Ради України з прав людини (ч. 3, ст. 20 Закону України «Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини», ст. ст. 480, 481, 483 КПК України);
- 4) суддям (ст. 126 Конституції України, ст. ст. 49, 52, 64 Закону України «Про судоустрій і статус суддів», глава 37 КПК України);
- 5) суддям Конституційного Суду України (ст. 149 Конституції України);
- 6) дипломатам (ст. 29 Віденської конвенції про дипломатичні відносини).

Спільним для перерахованих посадових осіб є те, що вони користуються недоторканністю, яка надає цим суб'єктам імунітет від кримінального переслідування. Тобто, це не привілеї, а необхідна міра, оскільки специфіка виконуваних цими суб'єктами завдань і функцій вимагає максимально високого рівня їх захищеності від стороннього тиску та безпідставного втручання в їхню роботу. У цьому разі недоторканність виступає однією із правових гарантій, що покликана забезпечити належний рівень якості та ефективності здійснення її носіями свого функціонального призначення. Для того, щоб інститут недоторканності слугував саме

гарантією професійної діяльності вищезгаданих суб'єктів, а не забезпечував якоїсь виключності, надмірної привілейованості їх статусу, він має бути відповідним чином урегульований на законодавчому рівні. Тож, слід відмітити, що хоча на сьогодні в Україні і закладено нормативно-правові основи забезпечення недоторканності певних категорій суб'єктів від кримінального переслідування, втім повноцінної якісної законодавчої регламентації дане питання все ще не отримало. І це незважаючи на низку важливих законодавчих змін і нововведень, що відбувалися протягом останніх років у конституційній та кримінальній процесуальній сфері, правосудді та правоохоронній діяльності.

Як зауважив І. В. Бабій, певні переваги надаються народному депутатові України і судді не в якості невиправданого привілею, а як гарантія проти обмеження його статусу з метою ефективного і безперешкодного здійснення своїх службових обов'язків [8, с. 8]. Погоджуються з такою позицією й В. М. Федченко та О. А. Лучко, з точки зору яких для ефективності здійснення своїх функцій особи, які займають такі відповідальні посади, в даному випадку судді, присяжні, повинні мати певні гарантії для ефективного, неупередженого здійснення своїх функцій. Однак, це створює можливість для зловживання правом з їхнього боку, безкарності, зростання корупційних проявів і, як наслідок, недовіра суспільства до всієї судової системи [155, с. 178]. До того ж, за цілком доречним твердженням О. Ю. Татарова, недоторканність не повинна використовуватися на шкоду законності та справедливості як засіб збереження винного від справедливого покарання, оскільки являє собою винятково особливий порядок притягнення до кримінальної відповідальності та забезпечує захист від незаконного і необґрунтованого обвинувачення у вчиненні злочину [133, с. 206].

На слухне переконання А. В. Шевчишена, визначення у главі 37 КПК України системи винятків у режимі правового регулювання здійснення кримінального провадження відносно наведених осіб обумовлене тим, що зайняття цих посад зумовлює не тільки набуття особами високого

соціального положення, але й особливе суспільне значення їх професійної діяльності, однією з постійних рис якої є конфлікти, через що є висока імовірність для них, у порівнянні з пересічними громадянами або іншими особами, які здійснюють службову діяльність та професійну діяльність, пов'язану з наданням публічних послуг, стати об'єктом протиправних дій з боку інших осіб з метою відсторонення їх від виконання своїх функцій, а у випадках реального вчинення ними кримінальних правопорушень – може викликати упереджене ставлення до них не тільки з боку пересічних громадян, але й з боку службових осіб правоохоронних органів та прокуратури [168, с. 115].

Зрозуміло, що означена недоторканність не є абсолютною, адже діючим законодавством України передбачено, що кожна особа повинна відповідати за вчинене з її вини кримінальне правопорушення. Однак у тому обсязі, в якому сьогодні недоторканність надається відповідним державним особам, вона схожа швидше на особистий привілей, аніж на посилену професійну гарантію, через що значним чином ускладнює кримінальне переслідування цих осіб у разі вчинення ними кримінальних правопорушень. Крім того, слід зауважити, що характер і обсяг недоторканності цієї категорії осіб в Україні суттєво відрізняються від аналогічного інституту у високорозвинених європейських країнах. Тому й не дивно, що дана проблематика протягом багатьох років не втрачає своєї як наукової, так і практичної актуальності, у зв'язку з чим продовжує привертати пильну увагу вчених і практиків.

Дослідники із галузі державного управління наголошують на тому, що існуючий на сьогодні інститут недоторканності певних категорій осіб значною мірою є пережитком радянських часів і не відповідає ані реаліям і потребам сьогодення, ані існуючій світовій практиці. Зокрема, аналізуючи статус народного депутата в Україні, О. І. Радченко підкреслює, що обсяг недоторканності членів представницьких органів переважної більшості пострадянських країн не відповідає сучасним тенденціям розвитку інститутів

представницької демократії країн Західної Європи. Тому проблеми, пов'язані із збалансуванням обсягу недоторканності членів національного парламенту, притаманні не лише українському суспільству [100, с. 87].

Своєю чергою, вивчаючи депутатську недоторканність, її теоретичні та практичні проблеми, О. О. Реєнт відмічає, що існуючі наразі депутатські гарантії набувають відверто негативного характеру і потребують негайного перегляду та зменшення для послаблення соціальної напруги і прискорення процесів становлення громадянського суспільства. Теоретичне прагнення забезпечити недоторканність народних депутатів при здійсненні ними представницьких функцій на практиці перетворюється у зловживання з боку останніх, оскільки, усвідомлюючи свою безкарність, деякі з них вчиняють правопорушення, на які пересічні громадяни не наважилися б, усвідомлюючи неминучість застосування юридичних санкцій. Вирішення даної проблеми вчена вбачає у посиленні відповідальності народних депутатів шляхом забезпечення максимальної прозорості їх діяльності, яка можлива лише за умови формування громадянського суспільства [104, с. 176–177]. Проте, на наше переконання, такий підхід навряд чи дозволить суттєво підвищити рівень законності у сфері політичної діяльності, адже головним проблемним аспектом є не стільки недостатня суворість покарань, скільки надмірна ускладненість механізму притягнення народного депутата до кримінальної відповідальності.

У своїх дослідженнях О. Д. Чепель звертає увагу на те, що спроби скасувати чи обмежити депутатську недоторканність розпочалися ще у 1998 р., тобто через три роки після прийняття Конституції України, ст. 80 якої закріплено дану депутатську гарантію. Однак, як зазначає автор, суттєвих зрушень у цьому напрямі досі так і не зроблено. На його думку, в сучасних реаліях доцільно вести мову лише про конкретизацію змісту імунітету народного депутата України, а не про ліквідацію відповідного інституту взагалі. Зокрема, передусім в Законі України «Про статус народного депутата України» доцільно передбачити, що парламентський

імунітет поширюється лише на дії парламентарія, пов'язані з виконанням ним своїх повноважень і обов'язків. Бажано також закріпити норму, яка б зафіксувала правило, що імунітет не поширюється на випадки, коли депутата затримано на місці вчинення злочину (*flagrante delicto*) [162, с. 140]. Слід підтримати таку позицією і додати, що депутатська недоторканність має бути не повністю скасована, а лише обмежена. З одного боку, депутат у силу специфіки своєї професійної діяльності повинен мати можливість вільно, не побоюючись кримінального переслідування, висловлювати свою позицію та вчиняти відповідні дії, спрямовані на реалізацію його депутатських функцій і повноважень. У такому випадку депутатський індемнітет є тим мінімумом, без якого немає парламентаризму. У жодній демократичній, навіть просто цивілізованій державі, парламентарії не несуть юридичної відповідальності за те, як вони голосують [40]. З іншого боку, необхідно спростити механізм притягнення народного депутата до кримінальної відповідальності у тих випадках, коли його причетність до вчинення кримінального правопорушення є очевидною, зокрема у разі затримання даної особи в момент вчинення кримінального правопорушення або ж одразу після його вчинення.

Проблемним питанням імунітету та його захисту у кримінальному судочинстві присвячено дослідження С. Г. Волкотруба. Зокрема, автор дійшов висновку, що імунітетом у кримінальному судочинстві є сукупність виняткових правових норм, частина яких належить до міжнародного публічного та національного конституційного права, законодавства про судоустрій, а також до кримінально-процесуального права. З його точки зору, поняття кримінально-процесуального імунітету охоплює всі випадки звільнення осіб від певних процесуальних обов'язків і додаткові гарантії їх недоторканності у кримінальному судочинстві [20, с. 2].

У своїх дослідженнях В. В. Колух зазначає, що серед народних обранців немає одностайності щодо того, яким чином необхідно вирішувати проблеми депутатської недоторканності в Україні: одні виступають за

збереження конституційно визначеної депутатської недоторканності в незмінному обсязі, другі – за її обмеження, треті – за цілковите скасування, а четверті пропонували притягати народних депутатів до юридичної відповідальності за голосуванням у ВРУ тим чи іншим чином. На переконання автора, діаметральність таких думок обумовлена однозначністю розуміння самими народними депутатами сутності, складових і функціонального призначення інституту недоторканності. Загалом слід підтримати дослідника в тій частині, що Конституцією України передбачено практично абсолютний імунітет народного депутата, адже без згоди ВРУ його не можна затримати навіть на місці вчинення злочину. Такого необмеженого імунітету немає в жодній демократичній державі, тому його давно потрібно було обмежити або взагалі скасувати [40]. При цьому, слід зауважити, що, займаючи доволі радикальну позицію щодо необхідності скасування імунітету народних депутатів від кримінального переслідування, В. В. Колух наголошує на обов'язковому збереженні депутатського індемнітету, який, на його думку, є однією із важливих гарантій існування та розвитку парламентаризму.

На цілком справедливую думку Н. Г. Григорука, оптимальним є обмеження імунітету народного депутата України випадками його затримання на місці вчинення злочину та у разі інкримінування злочинів, які відповідно до Кримінального кодексу України віднесені до категорії тяжких [23, с. 10; 104, с. 33]. Підтримуючи таку позицію, вважаємо, що обмеження слід передбачити не лише щодо вчинення народним депутатом тяжких злочинів, а й особливо тяжких. У цілому, на наше переконання, аналогічні обмеження слід встановити до всіх осіб, які користуються недоторканністю.

На нагальній необхідності внесення до чинного законодавства відповідних змін наголошує й О. Ю. Татаров. Правник пояснює це тим, що за законодавством України повноваження слідчих та прокурорів щодо затримання нардепів дуже обмежені. Адже навіть у випадках, коли нардепа застали під час вчинення тяжкого чи особливо тяжкого злочину, його

затримання, арешт, проведення негласних слідчих (розшукових) дій, обшук та огляд можливі виключно за умови надання парламентом згоди на притягнення його до кримінальної відповідальності. У такому разі недоторканність не повинна використовуватись на шкоду законності, справедливості та рівності усіх перед законом і судом. Поряд із цим, на думку вченого, вимагає свого вдосконалення і сама процедура надання згоди на притягнення депутата до кримінальної відповідальності, адже у нинішньому її вигляді вона негативним чином позначається на ефективності слідчих (розшукових) дій, особливо негласного характеру. У нашій державі це питання розглядається усім складом парламенту, що є неефективним, оскільки вже не матиме жодного сенсу у проведенні негласних слідчих (розшукових) дій. Враховуючи зазначене, автор пропонує передбачити можливість надання згоди на притягнення народного депутата до кримінальної відповідальності та проведення стосовно нього процесуальних дій спеціально визначеним комітетом ВР, наприклад регламентним комітетом. При цьому, законодавчо закріпити, що таке питання має бути розглянуте впродовж 48 годин з моменту затримання народного депутата, якого застали на місці вчинення злочину [131].

Комплексному вивченню загальних і специфічних аспектів, а також проблемних моментів розслідування злочинів, вчинених особами, які користуються недоторканністю, присвячено дослідження Л. Д. Удалової та І. В. Бабій. У своїй науковій праці науковці наголошують, що подальша розбудова української державності потребує, в тому числі, внесення змін до кримінального процесуального законодавства. При цьому, однією з головних проблем у сфері кримінальних процесуальних відносин є питання притягнення до кримінальної відповідальності осіб, які займають особливо відповідальне становище. Правова держава, як підкреслюють учені, повинна забезпечити порядок провадження кримінальної справи щодо цих осіб, який не порушуватиме конституційних принципів, зокрема рівності усіх перед законом і судом. Такий порядок повинен стояти на захисті людини,

суспільства, держави, а також створювати умови для розкриття злочинів, викриття винних та їх засудження. Тим самим встановлюються гарантії щодо реалізації правових приписів. У зв'язку з цим автори провели аналіз загальних і специфічних аспектів правового статусу окремих осіб, які займають особливо відповідальне становище; порядку порушення кримінального провадження та застосування заходів процесуального примусу щодо цієї категорії осіб; процесуального порядку здійснення слідчих (розшукових) дій та інших процесуальних дій щодо них [146, с. 4]. За результатами досліджень, Л. Д. Удалова та І. В. Бабій зробили низку важливих висновків і пропозицій з удосконалення кримінального процесуального законодавства. Однак, віддаючи належне їхнім напрацюванням, слід відмітити, що вони були здійснені ще за часів дії КПК України 1960 р. Водночас за останні роки кримінальне процесуальне законодавство України зазнало суттєвих змін, виключенням із чого не стало й оновлення низки інших законів, що визначають правове становище суб'єктів, які користуються недоторканністю. Особливого значення це питання набуває у світлі останніх подій, які відбулися в державі й пов'язані із затримання народних депутатів і суддів.

Проблемним питанням порушення та розслідування кримінальної справи щодо депутата місцевої ради (за КПК України 1960 р.) присвятила своє дослідження Г. М. Доросінська. Заслуговує на увагу сформульований вченою висновок про те, що рішення про відмову в порушенні кримінальної справи щодо депутата місцевої ради має приймати в межах повноважень Генеральний прокурор України, його заступник, прокурори Автономної Республіки Крим, областей, міст Києва та Севастополя; необхідність закріплення такої підстави для закриття кримінальної справи, як «відсутність згоди відповідної ради на притягнення у якості обвинуваченого депутата»; положення, що особливий порядок порушення кримінальних справ щодо депутатів місцевих рад стосується виключно справ публічного обвинувачення, тому не може поширюватися на випадки, коли питання про

притягнення до кримінальної відповідальності депутата у вчиненні злочину приватного обвинувачення (ч. 1 ст. 27 КПК України) порушує не держава, а потерпілий від відповідного злочину та ін. [28].

Деякі дослідники приділяють увагу проблематиці кримінальної відповідальності Президента України. Так, Т. Хмарук відмічає, що сьогодні форми юридичної відповідальності глави держави не співвідносні з обсягом його повноважень. Тому актуальним залишається комплексне вивчення основних проблемних питань юридичної відповідальності Президента України, а також визначення нових форм правової відповідальності глави держави для стабілізації функціонування політико-правової системи України. Така необхідність обумовлена низкою законодавчих прогалин. По-перше, народ як єдине джерело влади в Україні обирає Президента, проте не має юридичної можливості усунути Главу держави в порядку імпічменту. По-друге, досі відсутній вичерпний перелік підстав для усунення Президента України з поста в порядку імпічменту. По-третє, сама складність і насиченість різними суб'єктами процедури імпічменту призводить до практичної неможливості його проведення [161]. Ми в цілому підтримуємо означену авторську точку зору щодо проблем кримінальної відповідальності Президента України. Нагальне вирішення цього питання зумовлено тим, що чинне законодавство не передбачає можливості здійснення кримінального провадження стосовно особи, що перебуває на посту Глави держави до тих пір, доки його повноваження не припинені в установленому законом порядку. Про це свідчить і низка статей КПК України, в нормах якого йдеться про можливість здійснення кримінального провадження відносно Президента України, повноваження якого припинено. При цьому, однією з підстав припинення повноважень Глави держави є вчинення ним злочину. У такому випадку відносно Президента розпочинається процедура імпічменту, особливості реалізації якої, за відсутності спеціального закону про імпічмент Президента України, визначені Законом України «Про Регламент Верховної Ради України». Однак, даний механізм є конституційно-правовим, а не

кримінально-правовим, хоча деякі аспекти його функціонування й реалізуються відповідно до норм КПК України, зокрема йдеться про висновок про обвинувачення Президента України, що складається спеціальною тимчасовою слідчою комісією. У такому випадку незрозумілою є роль правоохоронних органів у питанні ініціювання процедури імпічменту. Зумовлено це тим, що в Законі України «Про Регламент Верховної Ради України» лише передбачено, що підставою для ініціювання питання про усунення Президента України з поста в порядку імпічменту та утворення спеціальної тимчасової слідчої комісії є письмове подання про це, підписане більшістю народних депутатів від конституційного складу ВРУ, підписи яких не відкликаються [93]. Також вимагає уточнення механізм притягнення до кримінальної відповідальності Президента України, повноваження якого припинено внаслідок процедури імпічменту, розпочатої відносно нього в силу вчинення ним злочину. Звідси постають цілком логічні питання: по-перше, про обов'язок компетентних правоохоронних органів розпочати кримінальне провадження відносно особи, яку було усунуто з посади Президента з підстав вчинення злочину; по-друге, про силу та значення для даних правоохоронних органів висновків, зроблених спеціальною тимчасовою слідчою комісією, а також Верховним Судом України.

Приділяє свою увагу проблематиці притягнення Глави держави до кримінальної відповідальності й Л. Р. Наливайко. Зокрема, дослідниця наголошує на тому, що сьогодні не врегульовано питання, що стосується органів, яким можуть бути надані повноваження з притягнення Президента України до кримінальної відповідальності. Свого часу дана проблема знаходила вирішення у Проекті Закону України «Про порядок усунення з поста Президента України (імпічмент)», в якому було запропоновано положення про можливість надання таких повноважень Генеральному прокуророві, але діюче законодавство України не виокремлює конкретні органи, що є серйозною прогалиною [70]. Але наразі цей аспект залишається невирішеним, що наочно свідчить про нагальну необхідність законодавчого

вирішення цього питання.

Слід відзначити, що в главі 37 КПК України серед переліку осіб, стосовно яких кримінальне провадження здійснюється в особливому порядку, вказівки на Президента України немає, адже мова йде лише про кандидата у Президенти України (п. 3 ч. 1 ст. 280 КПК). З цього приводу А. В. Шевчишен зауважив, що кандидат у Президенти України (за виключенням того випадку, коли ним є діючий Президент України) має значно менший обсяг гарантій діяльності [168, с. 116]. Таку законодавчу вимогу вважаємо цілком справедливою, адже кандидат у Президенти України ще не виконує жодних державних функцій, тому ця гарантія є тимчасовою й діє лише на час виборів, що в цілому не впливає на можливість притягнення такої особи до відповідальності.

Роблячи попередній висновок, варто звернути увагу на той факт, що дослідниками практично не приділяється увага проблемним аспектам здійснення досудового розслідування злочинів, вчинених особами, які користуються дипломатичним імунітетом.

Загалом, як свідчить аналіз існуючих теоретичних напрацювань з цього приводу, більшість авторів розглядають досліджувану проблему або в розрізі конституційного права та, відповідно, конституційно-правових відносин, або ж вивчають лише окремі аспекти здійснення кримінального провадження відносно осіб, які користуються недоторканністю. Тому не можна не відмітити тієї обставини, що переважна більшість правників зосереджує свою увагу на проблемних питаннях недоторканності тільки народних депутатів.

Отже, що стосується стану наукової розробки розслідування злочинів, вчинених особами, які користуються недоторканністю, то його основними проблемами є:

- фрагментарність досліджень, через що у теорії кримінального процесу відсутні: по-перше, чіткий підхід до визначення кола суб'єктів, які користуються недоторканністю; по-друге, єдиний системний підхід до розуміння особливостей та проблем здійснення кримінального провадження,

зокрема досудового розслідування, відносно зазначеної категорії суб'єктів;

– застарілість певних доктринальних положень, адже зміни, що відбулися останніми роками у національному законодавстві, спрямовані на запровадження концептуально нового підходу до врегулювання здійснення кримінального провадження взагалі та досудового розслідування зокрема. Слід підкреслити те, що у новому КПК України було введено низку нових категоріально-термінологічних конструкцій («Єдиний реєстр досудових розслідувань», «повідомлення про підозру», «слідчі (розшукові) дії», «негласні слідчі (розшукові) дії»; «заходи забезпечення кримінального провадження», «слідчий суддя» тощо). При цьому, комплексного наукового вивчення того, яким чином дані нововведення позначилися на розслідуванні злочинів, вчинених особами, які користуються недоторканністю, досі проведено не було. Зокрема, це стосується підстав, порядку та особливостей здійснення досудового розслідування щодо осіб, які користуються недоторканністю.

Ці та інші обставини обумовлюють необхідність більш детального вивчення загальних і специфічних аспектів здійснення розслідування злочинів, вчинених особами, які користуються недоторканністю, виявлення наявних у ньому проблемних моментів та вироблення пропозицій щодо їх вирішення, усунення.

Розмірковуючи про теоретико-правові основи розслідування злочинів, вчинених особами, які користуються недоторканністю, корисним буде звернути увагу на історико-правові умови, в яких відбувалося становлення даної кримінальної процесуальної діяльності. Вважаємо, що вивчення даного питання дозволить з'ясувати ті підвалини, передумови, на яких сформувалося сучасне законодавство, що регламентує розслідування злочинів, вчинених особами, які користуються недоторканністю.

Насамперед варто відмітити, що інститут недоторканності не є здобутком української держави часів незалежності. Одним із перших історичних документів, в якому йшлося про недоторканність певної категорії

державних діячів України, є конституційний проект Української народної партії «Основний закон «Самостійної України» спілки народу Українського», оприлюднений у 1905 р. у часописі «Самостійна Україна». Основною ідеєю документа було створення незалежної української держави, яка мала розвиватись на демократичній основі. При цьому, головним принципом забезпечення демократичного розвитку нової держави мала стати система стримувань та противаг, яка збалансує владні повноваження та не дозволить узурпувати владу певним політичним чи соціальним групам. Тож, для уникнення можливості узурпації влади та забезпечення демократичного устрою майбутньої держави передбачався поділ влади на три незалежні гілки. Передбачалося, що «ніхто з членів хат не може бути ані затриманий, ані переслідуваний за злочин інакше, як за згодою і дозволом тієї хати...». Проте стосовно недоторканності Президента прямих вказівок не було, а його відкликання з поста можливо у випадку нехтування ним вимог Конституції України та інших законів [12]. Викладене дає підстави говорити про те, що Глава держави також користувався недоторканністю, яка унеможливлювала його кримінальне переслідування.

Хоча зазначений конституційний проект так і не був прийнятий, але у ньому вперше було закріплено недоторканність державних службовців найвищого рівня. До того часу депутати фактично не мали не лише імунітету від кримінального переслідування, але й були позбавлені індемнітету, тобто свободи слова під час виконання своїх професійних функцій. Такий стан справ підтвердило рішення Сенату загального зібрання першого кримінального касаційного департаменту від 15 жовтня 1912 р. у справі Гололобова-Кузнєцова. Зокрема, у цьому рішенні було визначено, що члени Думи підлягають кримінальній відповідальності за їх погляди, якщо останні містять ознаки злочинного діяння і можуть бути віддані Верховному кримінальному суду за всі злочинні дії, вчинені ними при виконанні або у зв'язку з виконанням своїх обов'язків [104, с. 25–26].

З плином часу (29 квітня 1918 р.) було прийнято Конституцію

Української Народної Республіки («Статут про державний устрій, права та вольності УНР»), якою гарантувався депутатський індемнітет, але імунітет депутатів не передбачався. Пізніше було прийнято Закон, яким гарантувалась недоторканність членів Центральної Ради. Закон передбачав, що члени Української Центральної Ради можуть бути притягнені до слідства і карного суду, але тільки звичайним судовим порядком і з дозволу Української Центральної Ради. Члени Української Центральної Ради ні в якому разі не можуть бути заарештовані без попереднього дозволу Української Центральної Ради або іншими способами, позбавлені волі, за винятком затримання на гарячому вчинкові. Про необхідність притягнення до слідства і карного суду або про затримання члена Центральної Ради на гарячому вчинкові відповідні власті повинні негайно сповістити Українську Центральну Раду. На вимогу Центральної Ради судове переслідування членів Ради повинно бути відкладено, а позбавлення волі – скасовано аж до скінчення строку уповноважень Ради або виходу з її складу члена Ради [149, с. 282; 150, с. 90–91; 104, с. 30; 162, с. 67].

У нормах Конституції УСРР від 1919 та 1929 рр. не передбачалось жодних вимог щодо гарантій депутатської недоторканності, і лише у Конституції УРСР 1937 р. з'явилося положення про те, що депутат Верховної Ради УРСР не може бути притягнений до судової відповідальності або заарештований без згоди Верховної Ради УРСР, а в період між сесіями Верховної Ради УРСР – без згоди Президії Верховної Ради УРСР [45]. Про суддівську недоторканність у даних нормативно-правових актах не йшлося. Однак, у законі СРСР від 25 грудня 1958 р. все ж таки були закріплені гарантії суддівської недоторканності, які полягали у тому, що судді не можуть бути притягнуті до кримінальної відповідальності, відсторонені у зв'язку з цим від посади або заарештовані:

а) народні судді, голови, заступники голів і члени обласних, крайових, міських судів, судів автономних областей і національних округів та Верховних судів автономних республік – без згоди Президії Верховної Ради

союзної республіки;

б) голови, заступники голів і члени Верховних судів союзних республік, а також народні засідателі цих судів – без згоди Верховної Ради Української РСР, а в період між сесіями – Президії Верховної Ради Української РСР;

в) голова, заступники голови та члени Верховного Суду СРСР, а також народні засідателі Верховного Суду СРСР – без згоди Верховної Ради СРСР, а в період між сесіями – Президії Верховної Ради СРСР;

г) голови, заступники голів і члени військових трибуналів – без згоди Президії Верховної Ради СРСР [75].

Натомість у Конституції УРСР 1978 р. уже містилися норми, які встановлювали недоторканність депутатів, Глави держави та суддів. Так, у ст. 95 Конституції УРСР 1978 р. передбачалось, що депутатаві забезпечуються умови для безперешкодного й ефективного здійснення його прав і обов'язків. Недоторканність депутатів, а також інші гарантії депутатської діяльності встановлюються законодавством України. З цією метою у ст. 33 Закону СРСР «Про статус народних депутатів СРСР» від 19 квітня 1979 р. встановлювалося, що депутат Верховної Ради СРСР, депутат Верховної Ради союзної республіки не може бути притягнутий до кримінальної відповідальності, заарештований або підданий заходам адміністративного стягнення, які накладаються в судовому порядку, без згоди відповідно Верховної Ради СРСР, Верховної Ради союзної республіки, а в період між їх сесіями – без згоди Президії Верховної Ради. Депутат Верховної Ради автономної республіки на території автономної республіки, а також на всій території союзної республіки, до якої входить автономна республіка, не може бути притягнутий до кримінальної відповідальності, заарештований або підданий заходам адміністративного стягнення, які накладаються в судовому порядку, без згоди Верховної Ради автономної республіки, а в період між її сесіями – без згоди Президії Верховної Ради автономної республіки [74].

Більш того, у ст. 34 зазначеного Закону гарантувалася недоторканність депутатам не лише вищих законодавчих органів, але й місцевих рад. При цьому Рішення Ради або її виконавчого комітету щодо позбавлення депутата недоторканності могло бути скасоване вищестоящою Радою або її виконавчим комітетом з передачею питання на повторний розгляд Ради. Якщо Рада підтвердить попереднє рішення, питання може бути вирішене по суті обласною, крайовою Радою народних депутатів, Президією Верховної Ради автономної або союзної республіки за поданням відповідно прокурора області, краю, республіки [74]. Утім, у Законі СРСР «Про статус народного депутата СРСР» від 31 травня 1990 р. місцеві депутати вже були позбавлені недоторканності.

Своєю чергою, у ст. 35 Закону СРСР «Про статус народного депутата СРСР» від 31 травня 1990 р. був закріплений порядок отримання згоди на притягнення народного депутата СРСР до відповідальності. Зокрема, дана процедура передбачала, що для отримання згоди Верховної Ради СРСР, а в період між сесіями – Президії Верховної Ради СРСР на притягнення народного депутата СРСР до кримінальної відповідальності, арешт або застосування заходів адміністративного стягнення, що накладаються в судовому порядку, Генеральний прокурор СРСР перед пред'явленням депутату звинувачення, дачею санкції на арешт або направленням справи про адміністративне правопорушення до суду вносить до Верховної Ради СРСР подання. Верховна Рада СРСР розглядає подання не пізніше ніж у місячний термін. При необхідності від Генерального прокурора СРСР можуть бути витребувані додаткові матеріали. У розгляді питання має право брати участь народний депутат СРСР, щодо якого внесено подання. Верховна Рада СРСР приймає вмотивоване рішення та в триденний термін сповіщає про нього Генерального прокурора СРСР. Верховна Рада СРСР при наявності підстав може переглянути своє рішення. Генеральний прокурор СРСР у триденний строк з дня закінчення провадження у справі зобов'язаний повідомити Верховній Раді СРСР про результати розслідування або розгляду справи [74].

Відповідно до ст. 114-9 Конституції УРСР від 1978 р. Президент України користується правом недоторканності. У разі порушення Президентом Конституції і законів України Президент може за висновком Конституційного Суду України бути зміщений з посади Верховною Радою України. Рішення про зміщення Президента в такому випадку приймається більшістю – не менш як дві третини від фактичної кількості народних депутатів України, повноваження яких визнані і не припинені достроково у встановленому законом порядку [46].

Згідно зі ст. 153 Конституції УРСР 1978 р. судді та народні засідателі були незалежними і підкоряються тільки закону. Суддям і народним засідателям забезпечуються умови для безперешкодного й ефективного здійснення їх прав та обов'язків. Будь-яке втручання в діяльність суддів і народних засідателів зі здійснення правосуддя є неприпустимим і тягне за собою відповідальність за законом. Недоторканність суддів і народних засідателів, а також інші гарантії їх незалежності встановлюються законодавством України [46]. Дані гарантії суддів підтверджувалися й у ст. 62 Закон УРСР «Про судоустрій України» від 05 червня 1981 р. № 2022-X, в якій було закріплено, що судді – недоторканні. Гарантії недоторканності суддів встановлюються Законом України «Про статус суддів». Гарантії недоторканності суддів поширюються на народних засідателів під час виконання ними обов'язків у суді [97].

Відповідно до Закону СРСР «Про статус суддів в СРСР» від 04 серпня 1989 р. № 328-I незалежність суддів і народних засідателів забезпечується, окрім іншого, їх недоторканністю. При цьому, змістом даної недоторканності є те, що суддю, а також народного засідателя при виконанні ним обов'язків у суді не може бути притягнуто до кримінальної відповідальності або заарештовано без згоди: Верховної Ради союзної республіки, а в період між сесіями – Президії Верховної Ради союзної республіки – щодо народних суддів, суддів крайових, обласних, міських судів, судів автономних областей, Верховних Судів автономних республік, Верховного Суду союзної

республіки, а також народних засідателів цих судів; Верховної Ради СРСР, а в період між сесіями – Президії Верховної Ради СРСР – щодо суддів і народних засідателів Верховного Суду СРСР і військових трибуналів [95]. Кримінальну справу щодо народного судді або народного засідателя районного (міського) народного суду, відповідно до означеного закону, може порушити тільки прокурор союзної республіки або Генеральний прокурор СРСР, а щодо суддів або народних засідателів інших судів союзних республік і судів Союзу РСР – тільки Генеральний прокурор СРСР. Порушення кримінальної справи щодо суддів і народних засідателів військових трибуналів допускається лише за згодою Президії Верховної Ради СРСР, щодо народних засідателів районних (міських) народних судів – за згодою президії вищестоящої Ради народних депутатів, щодо всіх інших суддів і народних засідателів – за згодою Ради народних депутатів, яка обрала їх, а в період між сесіями – за згодою президії відповідної Ради. Одночасно з цим вирішується питання про зупинення повноважень судді. Кримінальні справи щодо народних суддів і народних засідателів районних (міських) народних судів є підсудними Верховним Судам союзних республік, а щодо суддів і народних засідателів інших судів союзних республік і судів Союзу РСР – Верховному Суду СРСР. Не допускається затримання, привід чи застосування заходів адміністративного стягнення щодо судді, а також народного засідателя при виконанні ним обов'язків у суді [95].

Що стосується кримінально-процесуального законодавства, яке діяло на території України напередодні встановлення та під час панування радянського режиму, то воно не містило ніяких окремих норм щодо проведення досудового розслідування кримінальних правопорушень, вчинених особами, які користуються недоторканністю. Окрім того, особливості кримінального переслідування осіб, які користуються недоторканністю, визначалися нормами конституційних актів, а також спеціальних законів, що регламентували правове становище окремих категорій осіб (народних депутатів, суддів), для радянського законодавства

характерним було те, що воно прямо не забороняло проводити оперативно-розшукові заходи та слідчі (розшукові) дії відносно зазначених осіб, з мотивів того, що вони обмежують права і свободи останніх.

Новий етап становлення та розвитку інституту недоторканності розпочався після розпаду СРСР та проголошення незалежності України. Так, у 1992 р. був ухвалений Закон України «Про статус народного депутата України» (чинний на сьогодні зі змінами від 11 жовтня 2017 р.), а у 1996 р. прийнято Конституцію України – Основний Закон держави. Цими законами закріплено як індемнітет народного депутата, так і його імунітет, причому у доволі широкому вигляді, адже він не дозволяє правоохоронним органам затримувати народного депутата навіть на місті вчинення ним злочину. Через це питання необхідності обмеження чи існування даного інституту взагалі стали предметом активних наукових і політичних дискусій. Практично кожна політична сила, особливо у межах передвиборчої агітації, обіцяла скасувати депутатську недоторканність, однак далі заяв про наміри справи не йшли. Більше того, у 2001 р. було прийнято нову редакцію Закон України «Про статус народного депутата України», який ще посилив рівень недоторканності народних обранців і одночасно обмежив можливості правоохоронних органів у частині проведення оперативно-розшукових та процесуальних дій стосовно народного депутата до моменту надання парламентом згоди на притягнення останнього до кримінальної відповідальності.

Натомість, 08 грудня 2009 р. Кабінет Міністрів України своїм Розпорядженням схвалив Засади антикорупційної політики, в яких закріплювалася необхідність скасування депутатської недоторканності. Утім, практичного втілення дане положення не віднайшло й досі.

Що стосується безпосередньо кримінального процесуального закону, то до 2012 р., тобто до моменту прийняття нового КПК України, усі особливості надання згоди парламентом на притягнення народного депутата України до кримінальної відповідальності регламентувалися окремими

главами Регламентів ВРУ. Прийняття у 2012 р. нового КПК хоча й забезпечило запровадження певних нововведень у питання врегулювання здійснення кримінального провадження відносно народних депутатів, проте до суттєвих змін у цій сфері не призвело.

Водночас недоторканністю також користується Уповноважений Верховної Ради України з прав людини. При цьому слід відмітити, що у Конституції України на дану особливість правового статусу зазначеної посадової особи немає жодної вказівки (на відміну від недоторканності Президента України, народних депутатів, суддів і суддів КСУ). Лише у Законі України «Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини» від 16 жовтня 1996 р. закріплено, що Уповноважений користується правом недоторканності на весь час своїх повноважень. Він не може бути без згоди ВРУ притягнутий до кримінальної відповідальності або підданий заходам адміністративного стягнення, що накладаються в судовому порядку, затриманий, заарештований, підданий обшуку, а також особистому огляду [92]. У положеннях чинного КПК України, як і в Основному Законі України, ніяких прямих вказівок щодо недоторканності даної посадової особи немає. З огляду на це у практичній площині можуть виникнути непорозуміння, що призведуть до порушення прав і свобод такої особи.

Що стосується суддівської недоторканності, то вона, окрім Конституції, протягом історії незалежної України гарантувалася Законом України «Про статус суддів» від 15 грудня 1992 р., в якому передбачалося, що судді – недоторканні. Недоторканність судді поширюється на його житло, службове приміщення, транспорт і засоби зв'язку, кореспонденцію, належне йому майно і документи. Суддя не може бути без згоди ВРУ затриманий чи заарештований до винесення обвинувального вироку судом. Суддя не може бути затриманий за підозрою у вчиненні злочину, а також підданий приводу чи примусово доставлений у будь-який державний орган у порядку провадження у справах про адміністративні правопорушення. Суддя, затриманий за підозрою у вчиненні злочину чи адміністративного

правопорушення, стягнення за яке накладається у судовому порядку, повинен бути негайно звільнений після з'ясування його особи. Проникнення в житло чи службове приміщення судді, в його особистий чи службовий транспорт, проведення там огляду, обшуку чи виїмки, прослуховування його телефонних розмов, особистий обшук судді, а так само огляд, виїмка його кореспонденції, речей і документів можуть провадитись тільки за вмотивованим рішенням суду, а також за згодою судді в разі прийняття головою відповідного суду рішення про вжиття спеціальних заходів забезпечення безпеки [96]. З викладеного вбачається, що згідно із Законом «Про статус суддів» від 1992 р. судді також користувалися доволі широким обсягом недоторканності, адже правоохоронці не могли їх затримати на місці вчинення ними злочину, навіть тяжкого.

З метою удосконалення діяльності суддів 07 липня 2010 р. ВРУ прийняла новий Закон України «Про судоустрій і статус суддів», однак у частині недоторканності суддів суттєвих змін не передбачалося. Встановлювалося, що затримання судді або обрання стосовно нього запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою чи домашнього арешту до ухвалення обвинувального вироку судом не може бути здійснено без згоди ВРУ. Суддя, затриманий за підозрою у вчиненні діяння, за яке встановлена кримінальна чи адміністративна відповідальність, повинен бути негайно звільнений після з'ясування його особи. Суддя не може бути підданий приводу або примусово доставлений до будь-якого органу чи установи, крім суду. Судді може бути повідомлено про підозру у вчиненні кримінального правопорушення лише Генеральним прокурором України або його заступником. Проведення стосовно судді оперативно-розшукових заходів чи слідчих дій, що можуть проводитися лише з дозволу суду, здійснюється на підставі судового рішення, ухваленого за клопотанням Генерального прокурора України або його заступників, керівника регіональної прокуратури або його заступників [96].

Зменшення обсягу недоторканності суддів та наближення

кримінального провадження відносно них до загального правила відбулося тільки з прийняттям у 2016 р. нового Закону України «Про судоустрій і статус суддів» [55], а також Закону України «Про Вищу раду правосуддя» від 21 грудня 2016 р. [86]. Так, цими Законами України звужено обсяг імунітету суддів у частині заборони їх затримання без згоди ВРУ. За новим законодавством, суддя може бути затриманий під час або відразу ж після вчинення тяжкого чи особливо тяжкого злочину, якщо таке затримання є необхідним для попередження вчинення злочину, відвернення чи попередження наслідків злочину або забезпечення збереження доказів цього злочину. Крім того, питання про надання згоди на затримання, тримання під вартою, арешт було передане з відання парламенту до відання новоствореного колегіального конституційного органу судової влади, якою на сьогодні є Вища рада правосуддя. З урахуванням зазначених нововведень були внесені відповідні зміни до й КПК України.

Як відмітила В. В. Паришкура, прийнявши у 2016 р. зміни до Конституції України в частині правосуддя, а також новий Закон України «Про судоустрій і статус суддів» 2016 р., законодавець обмежив абсолютний імунітет суддів, який існував раніше, та запровадив функціональний імунітет, що полягає в забороні притягнення судді до кримінальної відповідальності за його юридичну позицію, викладену в судовому рішенні. Водночас суддя має нести кримінальну чи дисциплінарну відповідальність за злочини (наприклад, отримання неправомірної вигоди) та дисциплінарні проступки, що опосередковано можуть впливати на юридичну позицію судді при здійсненні ним правосуддя. Тобто, суддю не може бути притягнуто до відповідальності за ухвалене ним судове рішення, за винятком вчинення злочину або дисциплінарного проступку. Щодо дій, не пов'язаних з виконанням суддівських функцій, суддя нестиме юридичну відповідальність у загальному порядку [78, с. 154–155].

Стосовно суддів КСУ, то їх недоторканність гарантувалася Основним Законом держави та Законом України «Про Конституційний Суд України»

від 1996 р., в яких закріплювалося, що суддя КСУ не може бути затриманий чи заарештований без згоди ВРУ до винесення обвинувального вироку судом. Однак 02 червня 2016 р. Законом України «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)» було внесено зміни до ст. 149 Конституції України. Згідно з вимогами цієї статті, без згоди КСУ суддю КСУ не може бути затримано або утримувано під вартою чи арештом до винесення обвинувального вироку судом, за винятком затримання судді під час або відразу ж після вчинення тяжкого або особливо тяжкого злочину [88]. Аналогічна норма міститься в Законі України «Про Конституційний Суд України» від 13 липня 2017 р. Крім того, у ньому закріплено, що суддя КСУ не може бути підданий приводу чи примусовому допровадженню до будь-якого органу або установи, крім суду. Суддя КСУ, затриманий за адміністративне правопорушення або за підозрою у вчиненні діяння, за яке встановлена кримінальна відповідальність, має бути негайно звільнений після з'ясування його особи, за винятком:

- 1) якщо Суд надав згоду на затримання Судді у зв'язку з таким діянням;
- 2) якщо його затримано під час або відразу ж після вчинення тяжкого або особливо тяжкого злочину.

Суд має бути негайно повідомлений про затримання Судді [91].

Щодо Президента України, то Конституція України гарантує йому недоторканність на весь період виконання ним своїх повноважень. З урахуванням позиції КСУ, висловленої ним у Рішенні у справі за конституційним поданням 47 народних депутатів України про офіційне тлумачення положень ч. 1 ст. 105, ч. 1 ст. 111 Конституції України (справа щодо недоторканності та імпідменту Президента України) [105], можемо говорити, що Глава держави користується на сьогодні найбільшим обсягом недоторканності, позбавити якої його доволі проблематично, враховуючи складність і тривалість процедури імпідменту. Крім того, не слід забувати, що в Україні вона до сьогодні не має належної законодавчої регламентації.

Водночас засади дипломатичної недоторканності визначаються Віденською Конвенцією про дипломатичні зносини від 18 квітня 1961 р., яка була ратифікована Президією Верховної Ради УРСР 21 березня 1964 р. Відповідно до положень даного міжнародного договору, особа дипломатичного агента є недоторканною. Він не може бути заарештований чи затриманий у будь-якій формі.

На національному рівні гарантії дипломатичної та консульської недоторканності закріплені в Указі Президента України «Про Положення про дипломатичні представництва та консульські установи іноземних держав в Україні» від 10 червня 1993 р., яким передбачено, що дипломатичний кур'єр, статус якого підтверджується офіційним документом, у якому вказана кількість місць, що становлять дипломатичну пошту, користується при виконанні обов'язків особистою недоторканністю і не може бути заарештований або затриманий. Глава дипломатичного представництва і члени дипломатичного персоналу також користуються особистою недоторканністю і не можуть бути заарештовані або затримані. Щодо консульських посадових осіб, то вони не можуть бути затримані або заарештовані інакше як у разі переслідування за вчинення тяжкого злочину або виконання вироку (ухвали) суду, що набрав законної сили [83].

У чинному КПК України норми з приводу здійснення кримінального провадження відносно осіб, які користуються дипломатичним імунітетом, практично відсутні. Так, законодавець лише передбачив, що кримінальне провадження щодо особи, яка користується дипломатичним імунітетом, може здійснюватися за правилами КПК України тільки за згодою такої особи або за згодою компетентного органу держави (міжнародної організації), яку представляє така особа, у порядку, передбаченому законодавством України та міжнародними договорами України. Крім того, особи, які мають право дипломатичної недоторканності, не можуть без їх згоди бути допитані як свідки, як не можуть бути допитані в аналогічній якості й працівники дипломатичних представництв — без згоди представника дипломатичної

установи [55].

Отже, на підставі викладеного можемо зробити висновок про те, що однією з головних особливостей становлення та розвитку в Україні розслідування злочинів, вчинених особами, які користуються недоторканістю, є те, що ключова роль у визначенні порядку притягнення таких осіб до кримінальної відповідальності належала не нормам кримінального процесуального законодавства, а положенням Конституції України та окремих спеціальних законів. У КПК України з цього приводу або не містилося взагалі ніяких вказівок (як у КПК від 1960 р.), або закріплено лише деякі норми, частина з яких при цьому має доволі загальний характер.

Враховуючи вищезазначене, можемо виокремити наступні проблемні аспекти чинного законодавства України в частині врегулювання досудового розслідування злочинів, вчинених особами, які користуються недоторканністю:

1) невідповідність норм КПК України та Закону України «Про статус народного депутат України» нормам Конституції України. Адже, положення перших двох нормативно-правових актів суттєво розширюють гарантії недоторканності народних депутатів порівняно з тими, які передбачені Основним Законом держави, що ускладнює процес кримінального переслідування даних осіб. Зокрема, це стосується підстав і порядку застосування до них запобіжних заходів, здійснення слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій та ін.;

2) відсутність у КПК України положень про особливості порядку притягнення до кримінальної відповідальності, затримання і обрання запобіжного заходу відносно Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини та суддів КСУ України;

3) неврегульованість механізму притягнення до кримінальної відповідальності Президента України, повноваження якого припинено внаслідок процедури імпічменту, розпочатої відносно останнього в силу вчинення ним злочину;

4) невизначеність порядку дій правоохоронних органів у випадку

вчинення кримінального правопорушення особою, яка користується дипломатичним імунітетом.

Ці та інші проблемні аспекти (їх зміст і можливі шляхи вирішення) розслідування злочинів, вчинених особами, які користуються недоторканністю, ми більш детально розглянемо у наступних підрозділах у розрізі відповідних етапів кримінального провадження, здійснення певних процесуальних дій та заходів.

1.2 Методологія проведення досліджень проблем досудового розслідування у кримінальному провадженні щодо осіб, які користуються недоторканністю

Як відомо, будь-яке дослідження передбачає активну пізнавальну діяльність суб'єкта, що його проводить. Наукова діяльність має на меті з'ясування найважливіших проблемних питань того чи іншого предмета дослідження. Більше того, набуття будь-якого знання, виокремлення проблемних питань певного напрямку, пов'язані з таким явищем, як пізнання людиною навколишнього світу загалом та конкретної сфери діяльності зокрема. Разом з тим власне з'ясування і визначення наукових підходів на рівні дисертаційного дослідження неможливе без процесу пізнання [19, с. 34], зокрема й проблем розслідування злочинів, вчинених особами, які користуються недоторканністю.

Пізнання, по-перше, являє собою обумовлений законами суспільного розвитку та нерозривно пов'язаний із практикою процес відображення і сприйняття у людському мисленні дійсності. Метою пізнання є досягнення об'єктивної істини [157, с. 351]. По-друге, це суспільно-історичний процес творчої діяльності людей, що формує їх знання, на основі яких виникають цілі й мотиви людських дій [156, с. 432]. По-третє, це творча діяльність суб'єкта, орієнтована на отримання достовірних знань про світ, є сутнісною характеристикою буття культури і залежно від свого функціонального

призначення, характеру знання й відповідних засобів та методів може здійснюватися в наступних формах: буденне, міфологічне, релігійне, художнє, філософське і наукове [73, с. 527].

У контексті нашого дослідження особливий інтерес становить саме наукове пізнання, яке слід розуміти як форму процесу пізнання, головною функцією якого є формування і теоретична систематизація об'єктивних знань про дійсність. Наукове знання і сам процес його отримання характеризуються системністю та структурністю [27, с. 202].

Як правило, у структурі наукового пізнання виокремлюються емпіричний і теоретичний рівні, які відрізняються: 1) глибиною, повнотою, всебічністю осягнення об'єкта; 2) цілями, методами досягнення та способами вираження знань; 3) ступенем значущості чуттєвого та раціонального моментів.

У найбільш загальному розумінні емпіричне дослідження є знанням про явище, а теоретичне – про його сутність. Емпіричне дослідження – це такий рівень наукового пізнання, зміст якого головним чином отримано з досвіду, із безпосередньої взаємодії людини з об'єктивною дійсністю. На емпіричному рівні здійснюється спостереження об'єктів, фіксуються факти, проводяться експерименти, встановлюються емпіричні співвідношення та закономірні зв'язки між окремими явищами. Теоретичний рівень наукового пізнання є більш високим ступенем дослідження дійсності, де об'єкт постає з боку тих його зв'язків і відносин, які недоступні безпосередньому чуттєвому вивченню. На цьому рівні створюються системи знань, теорій, у яких розкриваються загальні та необхідні зв'язки, формулюються закони в їх системній єдності та цілісності [27, с. 203]. Таким чином, невід'ємною частиною наукового пізнання, як слушно зазначає М. В. Костицький, є його методологія [49, с. 33].

Методологія (від грец. *methodos* – спосіб, метод і *logos* – наука, знання) – учення про правила мислення у процесі створення теорії науки [165, с. 4]. Змістом категорії «методологія», як вважає Л. Ф. Ільїчев, є система

принципів та способів організації і побудови теоретичної та практичної діяльності, а також вчення про цю систему [158, с. 364].

Як зазначається в юридичній літературі, питання методології є досить складним, оскільки саме це поняття тлумачать по-різному. Багато зарубіжних наукових шкіл не розмежовують методологію і методи дослідження. У вітчизняній науковій традиції методологію розглядають як учення про науковий метод пізнання або як систему наукових принципів, на яких ґрунтується дослідження і вибір сукупності пізнавальних способів, методів і прийомів. Найчастіше методологію розглядають як: теорію методів дослідження, створення концепцій; систему знань про теорію науки або про систему методів дослідження. Методику розуміють як сукупність прийомів дослідження, що включає техніку і різноманітні операції з фактичним матеріалом [165, с. 4–5]. Схожу точку зору висловлює М. В. Костицький, який у своїх дослідженнях зазначає, що методологію слід розуміти як теорію з категоріями і концепціями, світогляд, учення, через призму яких здійснюється пізнання, методика – це технологія застосування методів процедур дослідження, а метод – це інструмент, спосіб, прийом, за допомогою якого здійснюється пізнання [136; 49, с. 33].

Методологія, на думку одних учених, означає вчення про методи пізнання. При цьому, окремі правники наголошують, що методологія взагалі і правової науки зокрема – це вчення не просто про методи пізнання, а й про систему інтерпретації методів, притаманних предмету пізнання [85, с. 40]. Інші вважають, що методологію слід розглядати як вчення про правила мислення при створенні теорії науки, вчення про науковий метод пізнання і перетворення світу; його філософська, теоретична основа; сукупність методів дослідження, що застосовуються в будь-якій науці відповідно до специфіки об'єкта її пізнання [164; 17, с. 664]. Треті ж методологію визначили як концептуальний виклад мети, змісту, методів дослідження, які забезпечують отримання максимально об'єктивної, точної, систематизованої інформації про процеси та явища [169, с. 22].

З позиції І. М. Рассохи, методологія – це вчення про правила мислення при створенні науки, проведенні наукових досліджень. Під методологією науки переважно розуміється вчення про науковий метод пізнання або система наукових принципів, на основі яких базується дослідження і здійснюється вибір засобів, прийомів і методів пізнання. При цьому автор підкреслює, що існує й інший, більш вузький погляд на методологію науки, коли вона розглядається як теоретична основа деяких спеціальних, часткових прийомів і засобів наукового пізнання, наприклад, методологія управління, методологія ціноутворення тощо, але в цьому разі доцільніше говорити про методику пізнання і дій [101, с. 14].

У теорії права методологію тлумачать як:

- сукупність прийомів дослідження, що застосовуються у якійсь науці; вчення про методи пізнання й перетворення дійсності [159, с. 289];
- систему загальних підходів, принципів, методів, способів і засобів пізнання права і держави, реалізованих на основі знань про закономірності їх застосування за допомогою сукупності юридичних понять і категорій, а також вчення про теоретичні основи їх пізнавального використання [124, с. 8];
- систему принципів, підходів і методів наукового дослідження свого предмета, теоретичні засади їх використання при вивченні державно-правових явищ [38, с. 21];
- систему методів, що використовуються правовою наукою [66, с. 10].

Приведені трактування не є вичерпними, адже сучасне наукове пізнання має різні рівні методологічного аналізу. Наукова методологія має різнопланову методику технічних прийомів, приписів, нормативів, формує власні принципи, методи конкретно-наукової діяльності, описує та обґрунтовує їх [76, с. 23–24].

До того ж з викладеного вбачається, що серед дослідників немає єдності стосовно розуміння змісту категорії методології. Водночас усі наукові підходи до її розуміння можна поділити на дві загальні групи, а саме: широке тлумачення методології та вузьке розуміння методології. Згідно з

першою точкою зору, методологія являє собою систему знань, світоглядних ідей, уявлень, заснованих на них засобів і прийомів (методів), з урахуванням та з використанням яких здійснюється пізнання певного предмета, формується наукове знання про нього, а також вчення про сутнісний зміст і технології застосування методів. Відповідно до *другої позиції*, методологія – це тільки сукупність методів і процедур, технологій їх практичного використання, застосування при дослідженні певного предмета.

Слід відмітити, що досить часто дослідники наголошують на тому, що поняття методології ширше, аніж сукупність чи система методів, утім, розкриваючи її сутнісний зміст, ведуть мову тільки про методи, їх види, характер і механізм застосування. Тобто у цьому разі вчені зводять методологію до методики, що, в цілому, є зрозумілим, адже саме завдяки засобам, способам і прийомам безпосередньо здобуваються знання про предмет дослідження. З іншого боку, без відповідних засад, алгоритму дій важко досягти системності, цілеспрямованості та послідовності пізнавальної діяльності, сформулювати з отриманих даних нову систему знання або правильно долучити їх до вже існуючої наукової теорії. Саме тому важливого значення набувають принципи пізнання, загальні підходи та ідеї, адже саме вони забезпечують процес пізнання відповідним понятійно-категоріальним підґрунтям.

Методологія виконує такі основні функції:

- визначає способи здобуття наукових знань, які відображають динамічні процеси та явища;
- направляє, передбачає особливий шлях, на якому досягається певна науково-дослідницька мета;
- забезпечує всебічність отримання інформації щодо процесу чи явища, що вивчається;
- допомагає введенню нової інформації до фонду теорії науки;
- забезпечує уточнення, збагачення, систематизацію термінів і понять у науці;

– створює систему наукової інформації, яка базується на об'єктивних фактах, і логіко-аналітичний інструмент наукового пізнання [164].

На нашу думку, в контексті нашого дослідження більш доцільним буде виходити з широкого тлумачення методології, оскільки нас цікавить не лише коло методів і процедура їх застосування під час вивчення проблем розслідування злочинів, вчинених особами, які користуються недоторканністю, але й сутність цих методів.

Слід наголосити, що методологічною основою будь-якого дисертаційного дослідження є сукупність загальнонаукових і спеціальних методів, тобто спосіб досягнення мети, сукупність прийомів і операцій теоретичного або практичного освоєння дійсності, а також людської діяльності, організованої певним чином [73, с. 631].

Метод слід розуміти як порядок, спосіб, підґрунтя, прийнятний шлях для руху, досягнення чого-небудь у вигляді загальних правил [26, с. 843]. Він являє собою сукупність прийомів (операцій) практичного та теоретичного сприйняття й пізнання (засвоєння) явищ природи та суспільного життя, що застосовується в якій-небудь галузі діяльності (науці, виробництві тощо). Своєю чергою, метод наукового дослідження – це сукупність пізнавальних правил і прийомів, що реалізуються у вигляді взаємопов'язаних операцій, призначених для одержання нових наукових знань [31, с. 386, 390]. При цьому, О. Ф. Скакун зазначає, що «методологія» і «метод» у науці, зокрема у правовій, співвідносяться як загальне і часткове, де метод є системою розумових і практичних операцій (процедур), що спрямовані на вирішення конкретних пізнавальних завдань з урахуванням визначеної пізнавальної мети. Призначення методу – отримати за його допомогою нову інформацію про навколишню реальність, заглибитися в сутність явищ і процесів, розкрити закони та закономірності розвитку, формування і функціонування об'єктів, які досліджуються [124, с. 14–15].

Отже, під методами досліджень проблем розслідування злочинів, вчинених особами, які користуються недоторканістю, слід розуміти

систему науково обґрунтованих прийомів і способів, за допомогою яких здійснюється з'ясування сутності предмета дослідження, узагальнюються та систематизуються існуючі, а також здобуваються нові знання про нього, його позитивні й негативні аспекти, на підставі якого формулюються відповідні висновки і пропозиції щодо вдосконалення чинного законодавства та практики його застосування.

Передусім звернемо увагу на загальні методи, роль яких для проведення теоретичних досліджень у сфері права досить змістовно описала О. Ф. Скакун. Так, дослідниця зауважує, що наука теорія держави і права не обмежується власними (спеціальними) методами, а виходить за їх межі, залучає до дослідження загальні методи, які виражають зв'язок із суспільною практикою, з іншими науками (філософією, соціологією, економічною теорією тощо), задіюють їхні можливості. Завдяки освоєнню елементів методів інших наук, так званій міждисциплінарній «методологічній» трансляції, відбувається оновлення, удосконалення методів теорії права і держави за рахунок освоєння елементів методів інших наук. Разом з тим вона наголошує, що залучення загальних дослідницьких методів як результату методологічної трансляції між юридичними й іншими науками не є механічним і безмежним: перш ніж елементи методів інших наук набувають статусу загальних дослідницьких підходів у теорії права і держави, вони мають бути адаптовані (пристосовані) і творчо переосмислені. Загальні дослідницькі методи визначають фронтальну стратегію, дослідження, актуалізуються цілями і завданнями конкретних проблем, що виникають у межах теорії права і держави, коли виявляється недостатність її власних методів, але не підмінюють їх собою. Більшість загальних методів виникає в результаті «методологічної трансляції» між філософією і теорією держави та права. Як правило, значущими серед них є загальносвітоглядні (філософські) методи, але не можна применшувати вагомості й інших підходів [124, с. 10].

Усе вищезазначене щодо значення загальних методів є справедливим і для теоретичних досліджень у сфері науки кримінального процесу.

Аргументом цього є те, що використання загальних методів забезпечує процес дослідження проблем розслідування злочинів, вчинених особами, які користуються недоторканістю, загальною програмою дій, стратегією, збагачує пізнання даного питання методами інших наук, сприяє інтеграції кримінальної процесуальної науки з іншими сферами знання як правового, так і неправового характеру.

Як засвідчило дослідження, у теорії права виділяють як загальні, так і спеціальні методи дослідження тієї чи іншої проблематики. Зокрема, найбільш розповсюдженими з них є: історико-правовий, системно-структурний, діалектичний, догматичний, формально-юридичний, порівняльно-правовий, логіко-юридичний, соціологічний, статистичний, позитивістський та ін. Для досягнення мети нашого дослідження найбільш доцільним вбачається використання таких методів дослідження.

Історико-правовий. Аналізуючи роль історичного підходу у пізнанні права, Я. А. Бикова зазначає, що формування нового понятійного апарату юриспруденції тісно пов'язане із системним розкриттям сутності права. Сама природа права має безліч сторін. Тому при проведенні таких досліджень треба враховувати надбання різних підходів щодо розуміння права. Отримання необхідних для усвідомлення сутності права знань можливе лише за умови встановлення зв'язку між правовим життям різних поколінь, обґрунтування правової спадщини людства як цілісного суб'єкта світової історії. Дослідниця наголошує, що недостатнє використання історичного методу при вивченні суспільних інститутів значно зменшує потенціал будь-якої науки. Без звернення до історичного пояснення сутності права і держави юриспруденція не може всебічно досягнути процеси виникнення, становлення, розвитку та вдосконалення державно-правових явищ. Тож, без історичного відтворення правового життя суспільства неможливе його повноцінне осмислення [10, с. 95, 100].

У цьому контексті варто відмітити тезу про те, що неможливо зрозуміти той чи інший процес, те чи інше явище без урахування того, що

йому передувало, які концепції склалися раніше [24, с. 113]. У межах даного дисертаційного дослідження історико-правовий метод використовувався під час характеристики стану наукових досліджень і законодавчої регламентації розслідування злочинів, вчинених особами, які користуються недоторканністю (підрозділ 1.1).

Діалектичний. Як зазначено у філософському енциклопедичному словнику, діалектика (*грец.* – мистецтво вести бесіду, спір) – вчення про найбільш закономірні зв'язки, становлення, розвиток буття і пізнання та заснований на цьому вченні метод творчо пізнавального мислення [158, с. 154]. У цілому, діалектика як метод пізнання природи, суспільства і мислення, розглядувана в єдності з логікою і теорією пізнання, становить фундаментальний науковий принцип дослідження багатопланової і суперечливої дійсності в усіх її проявах. Діалектичний підхід дає змогу обґрунтувати причинно-наслідкові зв'язки, процеси диференціації та інтеграції, постійну суперечність між сутністю і явищем, змістом і формою, об'єктивність в оцінюванні дійсності. Досвід і факти є джерелом, основою пізнання дійсності, а практика – критерієм істинності теорії [165, с. 6].

Діалектика як фундаментальний принцип і метод пізнання має значну пояснювальну силу. Разом з тим діалектика не підмінює конкретно-наукові методи, пов'язані зі специфікою досліджуваної сфери. Діалектика виявляється в них і реалізується відповідно до вимог спадкоємності й несуперечливості в методології [165, с. 6]. Використання означеного підходу дозволяє дослідити та обґрунтувати сутність і зміст правових категорій та явищ, їх елементів, а також сформулювати понятійний апарат в контексті теми дисертаційного дослідження. Це дозволяє надати більш об'єктивну оцінку ситуації у сфері розслідування злочинів, вчинених особами, які користуються недоторканністю, сформулювати ґрунтовніші та корисніші з практичної точки зору висновки і пропозиції. У даній роботі за допомогою діалектичного методу пізнання визначено та обґрунтовано сутність основних понять (підрозділ 1.2, розділи 2–3).

Системно-структурний метод дослідження передбачає розгляд об'єкта як складного, різнобічного та багатоякісного явища, що складається з елементів і зв'язків між ними, що утворюють його незмінну структуру і забезпечують його цілісність (кожну конкретну науку, діяльність, об'єкт можна розглядати як певну систему, що має множину взаємопов'язаних елементів, компонентів, підсистем, визначені функції, цілі, склад, структуру) [124, с. 11]. При використанні системно-структурного методу досліджуються структурні, динамічні компоненти та властивості, їх внутрішні і зовнішні прояви, генетичні та функціональні зв'язки, взаємодії із середовищем за допомогою методів аналізу, синтезу, функціонального, структурного та ін. Головними категоріями, які використовуються в системному дослідженні, є: елемент, частина, ціле; внутрішнє – зовнішнє; аналіз – синтез; статика – динаміка; склад – структура; зв'язки – відносини; властивості тощо, а відповідно в поняттях юриспруденції: правова система, система органів держави, система права [25, с. 37].

Аналізуючи системний підхід, Ф. О. Чмиленко та Л. П. Жук зазначають, що в системному дослідженні аналізований об'єкт розглядають як певну множину елементів, взаємозв'язок яких зумовлює цілісні властивості цієї множини. Основний акцент роблять на виявленні різноманітності зв'язків і відношень, що мають місце як усередині досліджуваного об'єкта, так і в його взаємодії із зовнішнім середовищем. Властивості об'єкта як цілісної системи визначені не тільки і не стільки сумарними властивостями його окремих елементів чи підсистем, скільки специфікою його структури, особливими системоутворючими, інтегративними зв'язками досліджуваного об'єкта. Системний принцип дає змогу визначити стратегію наукового дослідження. У його межах розрізняють структурно-функціональний, системно-діяльнісний, системно-генетичний та інші підходи [165, с. 10].

Як наголошує І. М. Рассоха, системний підхід – це один із головних напрямів методології спеціального наукового пізнання та соціальної

практики, мета і завдання якого полягають у дослідженнях певних об'єктів як складних систем. Такий підхід сприяє формуванню адекватного формулювання суті досліджуваних проблем у конкретних науках і формуванню ефективних шляхів їх вирішення [101, с. 16]. Методологічна специфіка системного підходу, на думку автора, полягає в тому, що метою дослідження є вивчення закономірностей і механізмів утворення системи – складного об'єкта з певних складових (елементів). При цьому особлива увага звертається на різноманіття внутрішніх і зовнішніх зв'язків системи, на процес (процедуру) об'єднання основних понять у єдину теоретичну картину, що дає змогу виявити сутність цілісності системи [101, с. 16].

Використання системно-структурного методу забезпечило комплексне вивчення проблемних питань розслідування злочинів, вчинених особами, які користуються недоторканістю, як системного явища, що складається з цілої низки взаємопов'язаних між собою елементів (суб'єктів, прав, обов'язків, процедур, форм, засобів та прийомів тощо). Зокрема, його використання дозволило з'ясувати сутність, значення та особливості застосування заходів забезпечення кримінального провадження (підрозділ 2.2), процесуального порядку здійснення слідчих (розшукових) дій (підрозділ 3.1) та негласних слідчих (розшукових) дій (підрозділ 3.2) під час розслідування злочинів, вчинених особами, які користуються недоторканістю, та на цій основі виявити прогалини і колізії, які негативно впливають на ефективність, повноту та неупередженість розслідування такої категорії проваджень.

Порівняльно-правовий (компаративістський) метод використовувався для вивчення загальних і специфічних правових аспектів розслідування злочинів, вчинених особами, які користуються недоторканістю, у зарубіжних країнах та їх порівняння, зіставлення з вітчизняною теорією і практикою у цій сфері (підрозділ 1.3, розділи 2–3). Необхідність використання цього методу зумовлено тим, що удосконалення національного законодавства, в тому числі в аспекті предмета нашого дослідження, неможливе без вивчення та урахування зарубіжного досвіду.

Формально-юридичний метод застосовувався для аналізу норм чинного законодавства України, що регулюють порядок розслідування злочинів, вчинених особами, які користуються недоторканністю (розділи 2–3), а також при розробленні науково обґрунтованих теоретичних положень, висновків і пропозицій щодо вдосконалення чинного кримінального процесуального законодавства України.

Соціологічний та *статистичний* методи уможливили вивчення матеріалів кримінальних проваджень та узагальнення результатів практики. Метод соціологічного дослідження поділяється на: 1) методи збору – належать різноманітні форми опитування (масове анкетування, інтерв'ю, експертні опитування тощо), спостереження, опрацювання документів; 2) методи аналізу – використання статистичного групування, ранжування, шкалування, індексування, виявлення кількісних залежностей між досліджуваними перемінними [158, с. 367].

Герменевтичний метод ґрунтується на вченні про способи тлумачення правових текстів, первинний смисл яких є неясним через їх давність або багатозначність; полягає в інтерпретації глибинної семантики (змістового боку мови, окремих слів), тобто символізму на рівні тексту; контекстом інтерпретації правової норми і конкретної ситуації вважає «бажане право», з його допомогою відбувається входження в герменевтичне коло, коли для розуміння цілого необхідно зрозуміти його окремі частини, але для розуміння окремих частин уже потрібно мати уявлення про зміст цілого (знати попередні нормативні акти та юридичні ситуації). Розуміння (з'ясування смислу) правових норм визначається глибиною особистих переживань, що виникають у кожній конкретній ситуації правозастосування, має творчий характер [12, с. 11]. Використання цього методу при дослідженні проблематики розслідування злочинів, вчинених особами, які користуються недоторканністю, здійснюється в розрізі інтерпретації, тлумачення нормативно-правового підґрунтя, на базі якого здійснюється зазначене розслідування, висловлення авторського бачення щодо змісту певних норм,

що мають неоднозначне, спірне формулювання.

Отже, підсумовуючи наведене, можемо з упевненістю стверджувати, що обрання методології дослідження є надзвичайно важливим етапом його проведення. Насамперед, пояснюється це тим, що саме вона визначає програму, стратегію та алгоритм дій під час дослідження, його теоретичні підвалини (засади), концептуальні цілі, а також інструменти (прийоми, способи, засоби), з використанням яких дослідження буде здійснюватися. Застосування зазначених методів обумовлене системним підходом, що дає можливість дослідити підняті проблеми в єдності їх змісту та юридичної форми. Обрані методи використано у взаємозв'язку, що забезпечило всебічність, повноту та об'єктивність отриманих наукових результатів проведеного дослідження.

1.3 Процесуальний порядок досудового розслідування у кримінальному провадженні щодо осіб, які користуються недоторканністю, у кримінальному процесі зарубіжних країн

Як ми вже зазначали, недоторканність окремих категорій осіб стала предметом активних наукових і політичних дискусій з моменту її закріплення у Конституції України. При цьому, прибічники її обмеження чи повного скасування в якості одного із ключових аргументів наводять те, що у більшості сучасних демократичних, правових держав посадові особи не мають недоторканності у такому обсязі, як в Україні. У зв'язку з цим постає необхідність звернути увагу на підстави та процесуальний порядок розслідування злочинів, вчинених особами, які користуються недоторканністю, у кримінальному процесі окремих зарубіжних країн. Більше того, зважаючи на європейський курс розвитку України, удосконалення національного законодавства неможливе без урахування позитивного досвіду унормування в зарубіжних країн піднятого питання, а також імплементації відповідних положень.

Вважаємо доцільним дослідження особливостей розслідування злочинів, вчинених особами, які користуються недоторканністю, здійснювати на підставі вивчення законодавства країн романо-германської (континентальної) системи права, а також держав пострадянського простору, до яких належить і Україна.

Так, у ст. 46 Конституції Федеративної Республіки Німеччина (далі – ФРН) закріплений як індемнітет, так і імунітет депутатів. Зокрема, у даній статті передбачено, що депутат ні в якому разі не може бути підданий переслідуванню в судовому або адміністративному порядку або притягнутий до будь-якої іншої відповідальності за своє голосування або думку, висловлену в Бундестазі або в одній з його комісій. Однак, це правило не стосується випадків образ наклепницького характеру. Що стосується депутатського імунітету, то у нормах зазначеної статті закріплено, що депутат може бути притягнутий до відповідальності або заарештований за кримінально каране діяння лише за згодою Бундестагу, за винятком випадків затримання на місці злочину або протягом дня, наступного за його здійсненням. Згода Бундестагу потрібна також і на будь-яке інше обмеження особистої свободи депутата або на порушення проти нього справи згідно зі ст. 18 Конституції (висловлювання на підтримку боротьби з демократичним устроєм) [77].

Подання до Бундестагу щодо надання згоди на притягнення депутата до кримінальної відповідальності або застосування до нього заходів, що обмежують його особисту свободу, вносить Генеральний прокурор, а розслідуванням справи займається Генеральна прокуратура. Особливістю німецького механізму позбавлення депутата недоторканності є те, що кожного нового скликання Бундестаг ухвалює своє загальне рішення щодо порядку розгляду незаконних дій депутатів. Первинний розгляд зазначеного подання здійснює комітет з питань виборів, імунітетів і процедур Бундестагу, ухвалює рішення про принципи зняття імунітету в конкретному випадку і доводить до президента Бундестагу своє попереднє рішення, сформульоване

після вивчення ситуації. Після цього справа про зняття недоторканності виноситься на розгляд нижньої палати парламенту. Рішення Бундестагу по справі вважатиметься прийнятим, якщо впродовж семи діб президент не ухвалить іншого [121].

Слід зауважити, що якщо справа не має глобального характеру (наприклад, порушення депутатом правил дорожнього руху), комітет з питань виборів, імунітетів і процедур Бундестагу за спрощеною процедурою ухвалює рішення про надання дозволу на обмеження свободи парламентарія або на порушення справи щодо нього. З цього питання Р. С. Семенуха наголошує, що окремі приклади показують, що у ФРН в якомусь конкретному випадку у процедурі можуть мати місце суто бюрократичні нюанси, але те, що порушника позбавлять імунітету та притягнуть до кримінальної або адміністративної відповідальності, взагалі ніяких сумнівів не викликає ані у самих німецьких парламентаріїв, ані у їхніх виборців [121].

Що стосується недоторканності Президента ФРН та суддів, то у Конституції Німеччини про це немає взагалі вказівок. Кожних спеціальних норм чи процедур стосовно проведення розслідування правопорушень, вчинених окремою категорією осіб, не передбачено і в Кримінально-процесуальному кодексі ФРН. У ньому лише закріплено, що положення земельного законодавства про передумови порушення і продовження кримінального переслідування членів законодавчого органу діють також в інших федеральних землях і на рівні федерації [143, с. 226].

Отже, викладене дає змогу зазначити, що у ФРН існує як депутатський індемнітет, так і імунітет. При цьому, обидві гарантії мають певні обмеження. Зокрема, індемнітет депутата не діє, якщо він висловлюється, навіть у стінах парламенту, на підтримку повалення демократичного строю в державі. Своєю чергою, не діє й імунітет, якщо депутата затримано на місці злочину або протягом наступного дня після його вчинення, незалежно від тяжкості злочину. Суттєвих обмежень для правоохоронних органів у частині здійснення процесуальних дій відносно народних депутатів законодавство

ФРН не передбачає. Виключення складають заходи, що обмежують особисту свободу депутата, на проведення яких потрібен дозвіл Бундестагу. Однак у випадку затримання депутата на місці злочину такий дозвіл не потрібен.

Таким чином, доходимо висновку, що процесуальний механізм притягнення депутатів ФРН до кримінальної відповідальності, у порівнянні з Україною, досить таки спрощений і не передбачає жодних бюрократичних процедур. Це, своєю чергою, є додатковим стимулом для депутата не порушувати вимоги чинного законодавства. Тобто, в ФРН дійсно діє принцип рівності всіх перед законом і судом.

Далі звернемо увагу на особливості здійснення розслідування злочинів, вчинених особами, які користуються недоторканістю, за законодавством Франції. Так, у ст. 26 Конституції Французької Республіки закріплено, що член Парламенту не може бути підданий переслідуванню, розшуку, арешту, затриманню або суду за висловлену ним думку або голосування при виконанні своїх функцій. Член Парламенту може бути підданий в порядку кримінального або поліцейського переслідування арешту чи іншій превентивній або обмежувчій свободі мірі тільки з дозволу бюро палати, в якій він перебуває. Однак, цей дозвіл не вимагається в разі затримання на місці злочину або остаточного засудження. Взяття під варту, превентивні або обмежувчі свободи заходи або переслідування члена Парламенту припиняються в період сесії, якщо палата, в якій він перебуває, того вимагатиме [43].

Водночас, за законодавством Франції, для допиту, обшуку та конфіскації майна депутата не потрібно попередньої згоди парламенту. Такий же підхід використовується у Бельгії [80], адже її правова система дуже схожа на систему сусідньої Франції. Що ж стосується депутатського імунітету, то у Бельгії він діє лише під час парламентських сесій. Згідно з Конституцією Бельгії, жодного члена тієї чи іншої палати не можуть переслідувати або заарештувати за кримінальне діяння інакше як із дозволу палати, до складу якої він входить, але тільки упродовж сесії. Тобто у

сесійний час дозвіл на притягнення депутата до відповідальності отримується за швидкою процедурою і з дозволу «рідної» палати, а в позасесійний – кожний депутат перед законом, як і всі громадяни, рівний [121].

Далі корисним буде розглянути законодавство пострадянських країн. Так, у Конституції Грузії передбачено, що залучення члена Парламенту до кримінальної відповідальності, його затримання або арешт, обшук житла, машини, робочого місця, а також особистий обшук допускаються лише за згодою Парламенту. Виняток становить затримання на місці злочину, про що негайно повідомляється Парламенту. У разі, якщо Парламент не дасть своєї згоди, затриманий або заарештований член Парламенту повинен бути негайно звільнений. Член Парламенту не несе кримінальної відповідальності за думки і погляди, висловлені ним при виконанні своїх обов'язків у Парламенті або за його межами [41].

Крім того, відповідно до вимог ст.ст. 86, 87 Конституції Грузії, недоторканий є й суддя. Неприпустимі притягнення його до кримінальної відповідальності, затримання чи арешт, особистий обшук, обшук робочого місця, машини, житла без згоди Голови Верховного Суду Грузії. Виняток становить затримання на місці злочину, про що негайно повідомляється Голові Верховного Суду Грузії. Якщо Голова не дасть своєї згоди, затриманий чи заарештований суддя повинен бути негайно звільнений. Член Конституційного Суду також недоторканий. Не допускається притягнення його до кримінальної відповідальності, затримання чи арешт, особистий обшук, обшук його житла, машини, робочого місця без згоди Конституційного Суду. Винятком є затримання на місці злочину, про що негайно повідомляється Конституційному Суду. Якщо Конституційний Суд не дасть згоди, затриманий чи заарештований член Конституційного Суду повинен бути негайно звільнений [41]. Тож, можна зробити певний висновок, що наведені норми Конституції Грузії подібні до вимог Конституції України в частині притягнення депутата, судді або судді Конституційного Суду України до кримінальної відповідальності.

У Кримінально-процесуальному кодексі Грузії з приводу осіб, які користуються недоторканністю, міститься усього декілька норм, а саме: ч. 1 ст. 167 передбачає, що кримінальне переслідування починається з моменту затримання або визнання особи обвинуваченим (якщо вона не піддавалася затриманню). Кримінальне переслідування або (і) судовий розгляд не повинно бути розпочато або підлягає припиненню, якщо Парламент Грузії, Конституційний Суд Грузії, Голова Верховного Суду Грузії не дали згоди на притягнення до кримінальної відповідальності відповідного члена Парламенту Грузії, судді на термін, протягом якого особа захищена імунітетом [144].

Крім того, у положеннях ч. 5 ст. 167 КПК Грузії закріплено особливий порядок притягнення до кримінальної відповідальності, арешту Президента Грузії, члена Парламенту Грузії, члена Конституційного Суду Грузії, члена Верховного Суду Грузії, суддів інших загальних судів Грузії. Разом з тим застосування до них інших заходів кримінально-процесуального примусу визначається Конституцією Грузії, міжнародними договорами та угодами Грузії, КПК Грузії та іншими законодавчими актами Грузії [144].

Особливості процедури зняття недоторканності із члена Парламенту Грузії визначаються положеннями Регламенту Парламенту, в якому закріплено, що затримання або арешт члена Парламенту, обшук його житла, автомобіля, робочого місця або особистий обшук допускаються лише за згодою Парламенту. Виняток становить випадок затримання на місці злочину, про що негайно має бути повідомлено Парламенту. Однак, якщо Парламент протягом 48 годин не дасть згоди, затриманий чи заарештований член Парламенту повинен бути звільнений негайно. Пропозиція про проведення слідчих (розшукових) дій вноситься до Парламенту Головним прокурором Грузії, також тільки Головним прокурором Грузії член Парламенту притягається до кримінальної відповідальності, про що негайно повинен бути повідомлений Парламент. Обґрунтованість вказаної пропозиції у 5-денний термін вивчає і розглядає Комітет Парламенту з процедурних

питань і правил, який представляє письмовий висновок Бюро Парламенту. Після цього Бюро Парламенту виносить питання на розгляд найближчого пленарного засідання Парламенту [103].

Згідно з п. 2 ст. 61 Конституції Грузії у випадку, якщо затримання члена Парламенту відбулося на місці вчинення злочину в період між сесіями, то питання знаття недоторканності розглядається в порядку, встановленому законом. Зокрема, Президент Грузії на вимогу Голови Парламенту, не менше однієї чверті членів Парламенту або поданням Уряду в період між сесіями Парламенту скликає позачергові сесії. Якщо протягом 48 годин після подання письмової вимоги акт про скликання не видано, Парламент, згідно з Регламентом, збирається протягом наступних 48 годин. У разі надання Парламентом згоди на затримання чи арешт члена Парламенту його повноваження припиняються постановою Парламенту до винесення судом постанови про припинення кримінальної справи або вироку [103]. Тобто правоохоронним органам не потрібно вживати забезпечувальний захід у вигляді відсторонення депутата від посади.

Позитивним слід відмітити той факт, що в Регламенті Парламенту Грузії, на відміну від Регламенту ВРУ, врегульовано порядок поновлення недоторканності парламентарія. Так, у разі припинення судом кримінальної справи за реабілітуючими підставами або винесення виправдувального вироку постановою Парламенту: а) відновлюються повноваження члена Парламенту і йому виплачується повна компенсація в порядку, встановленому законодавством Грузії, якщо не минув термін повноважень Парламенту, членом якого він є; б) термін затримання або арешту зараховується в загальний термін повноважень члена Парламенту, і йому виплачується відповідна компенсація, якщо закінчився термін повноважень Парламенту або розпущений Парламент, членом якого він був [103].

Варто звернути увагу на те, що за законодавством Грузії особливості порядку кримінального переслідування притаманні й членам Парламенту, повноваження яких завершилися. Зокрема, притягнути до кримінальної

відповідальності колишнього члена Парламенту, який був членом Парламенту не менше 6 місяців повного парламентського терміну і повноваження якого не припинялися з яких-небудь з підстав, визначених підпунктами «а» – «е» п. 2 ст. 54 Конституції Грузії, може тільки Головний прокурор Грузії. Колишній член Парламенту користується цим правом протягом терміну повноважень новообраного Парламенту [103].

З викладеного можна зазначити, що у Грузії окрема категорія осіб, зокрема депутати, судді загальних судів та судді Конституційного Суду Грузії, як і в Україні, користуються доволі широким обсягом недоторканності, яка обмежує можливості правоохоронців у проведенні швидкого і неупередженого досудового розслідування до тих пір, доки зазначених осіб не позбавлено недоторканності в установленому законом порядку. Водночас, на відміну від українського законодавства, грузинське дозволяє правоохоронцям застосовувати до осіб, які користуються недоторканністю, запобіжний захід у вигляді затримання на місці вчинення ними злочину, незалежно від його тяжкості. У такій ситуації Парламент, якщо затримано депутата, або Голова Верховного Суду Грузії чи Голова Конституційного Суду Грузії – у випадку затримання судді приймають рішення про зняття недоторканності у скорочений термін – протягом 48 годин.

Беручи до уваги викладене, вважаємо за доцільне перейняти такий позитивний досвід і передбачити у чинному законодавстві вимогу, згідно з якою у разі вчинення кримінального правопорушення рішення про зняття недоторканності має бути прийнято протягом 48 годин.

У продовження варто звернутися до законодавства Республіки Білорусь. Так, у Конституції Білорусії недоторканність як професійна гарантія передбачена тільки для Президента та депутатів Палати представників і членів Ради Республіки. Зокрема, у ст. 102 Основного Закону встановлено, що депутати Палати представників і члени Ради Республіки користуються недоторканністю при вираженні своїх думок і здійсненні своїх

повноважень. Це не відноситься до обвинувачення їх у наклепі та образі. Протягом терміну своїх повноважень депутати Палати представників і члени Ради Республіки можуть бути арештовані, а також іншим чином позбавлені особистої свободи лише за попередньою згодою відповідної палати, за винятком здійснення державної зради або іншого тяжкого злочину, а також затримання на місці вчинення злочину. Кримінальна справа стосовно депутата Палати представників або члена Ради Республіки розглядається Верховним Судом [42].

Щодо недоторканності суддів, то у Конституції Білорусії про це безпосередньо не йдеться. Однак, норма про це міститься у ст. 69 Кодексу Республіки Білорусь про судоустрій і статус суддів від 29 червня 2006 р., в якій закріплено, що Суддя є недоторканим протягом терміну своїх повноважень. Недоторканність судді поширюється на його житло, службове приміщення, транспорт і засоби зв'язку, кореспонденцію, майно і документи, які він використовував. Суддя, народний засідатель не можуть бути притягнуті до будь-якої відповідальності за висловлене ними при здійсненні правосуддя судження чи прийняте рішення, якщо вироком, що набрав законної сили, не буде встановлена їх винність у вчиненні злочину проти інтересів служби. У разі дачі в установленому Кримінально-процесуальним кодексом Республіки Білорусь порядку згоди на порушення кримінальної справи щодо судді, народного засідателя, залучення їх в якості підозрюваних або обвинувачених у кримінальній справі, порушеній стосовно інших осіб або за фактом вчиненого злочину, а також для їх затримання й інше позбавлення особистої свободи, одночасно приймається рішення про призупинення їх повноважень.

Особливості порядку здійснення кримінального провадження відносно осіб, які користуються недоторканністю, регламентуються главою 49 Кримінально-процесуального кодексу Республіки Білорусь. У зазначеній главі закріплено, що рішення про порушення кримінальної справи приймається:

– щодо депутата Палати представників, члена Ради Республіки Національних зборів Республіки Білорусь – Генеральним прокурором Республіки Білорусь, Головою Слідчого комітету Республіки Білорусь, Головою Комітету державної безпеки Республіки Білорусь або особами, що виконують їхні обов'язки, за попередньою згодою відповідної палати Національних зборів Республіки Білорусь;

– щодо судді – Генеральним прокурором Республіки Білорусь, Головою Слідчого комітету Республіки Білорусь, Головою Комітету державної безпеки Республіки Білорусь або особами, що виконують їх обов'язки, за попередньою згодою посадової особи, яка призначила суддю (державного органу, який обрав його);

– щодо народного засідателя – прокурором, Головою Слідчого комітету Республіки Білорусь, Головою Комітету державної безпеки Республіки Білорусь або особами, що виконують їх обов'язки, за попередньою згодою посадової особи (органу), що затвердив списки народних засідателів [145].

Що стосується затримання осіб, які користуються недоторканністю, або застосування до них інших кримінально-процесуальних заходів, які обмежують особисту свободу таких осіб, то відповідно до КПК Білорусі, вони можливі тільки після їх погодження з відповідним, визначеним законодавством органом або посадовою особою. Так, депутат Палати представників, член Ради Республіки Національних зборів Республіки Білорусь не можуть бути затримані або іншим чином позбавлені особистої свободи без попередньої згоди відповідної палати Національних зборів Республіки Білорусь.

Суддя, за винятком судді, посада якого включена до кадрового реєстру Глави держави Республіки Білорусь (у такому випадку потрібна згода Президента країни), а також народний засідатель не можуть бути затримані або іншим чином позбавлені особистої свободи без попередньої згоди відповідної посадової особи, яка призначила суддю (державного органу, який обрав його), посадової особи (органу), що затвердив списки народних

засідателів [145]. Виключення з цього правила становлять випадки здійснення вказаними особами зради державі, іншого особливо тяжкого злочину, а також їх затримання на місці вчинення злочину. У такій ситуації правоохоронцям не потрібна додаткова згода на затримання осіб, які користуються недоторканністю.

Слід відмітити, що у ст. 468 КПК Білорусі закріплено, що після порушення кримінальної справи відносно особи, яка користується недоторканністю, або після притягнення її в якості підозрюваного, обвинуваченого всі слідчі дії та запобіжні заходи, окрім тримання під вартою або іншого обмеження особистої свободи, здійснюються відносно таких осіб у загальному порядку, передбаченому цим КПК.

Остання держава, на особливості правової регламентації досліджуваного питання ми звернемо увагу, – це Казахстан. У цій країні, окрім Глави держави, депутатів і суддів, недоторканністю також користується Генеральний прокурор, що прямо впливає зі ст. 55 Конституції Республіки Казахстан. Так, у нормах вказаної статті закріплено, що виключно до компетенції сенату належить питання позбавлення недоторканності Генерального прокурора.

Особливістю правового механізму розслідування злочинів, вчинених особами, які користуються недоторканністю, у Казахстані є те, що процесуальні аспекти цього питання доволі детально врегульовані у нормах Кримінально-процесуального кодексу Республіки Казахстан. Так, відповідно до норм КПК Казахстану, після внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань правоохоронці для продовження досудового розслідування відносно осіб, які користуються недоторканністю, зобов'язані отримати дозвіл Генерального прокурора Республіки Казахстан, заступника Генерального прокурора, якщо в якості особи, щодо якої здійснюється слідство, виступає перший, тобто Генеральний прокурор Казахстану.

У випадках, коли особа, яка користується недоторканністю, затримана на місці злочину або встановлено факт приготування чи замаху на вчинення

тяжкого або особливо тяжкого злочину чи нею вчинено тяжкий або особливо тяжкий злочин, досудове розслідування може бути продовжено до отримання згоди Генерального прокурора або його заступника, але з обов'язковим повідомленням останнього протягом доби. Генеральний прокурор або його заступник протягом двох діб після отримання повідомлення вивчає законність проведених процесуальних дій і дає згоду на продовження досудового розслідування з винесенням постанови про це або ж відмовляє в цьому з припиненням досудового розслідування. У разі, якщо досудове розслідування до отримання згоди Генерального прокурора продовжено незаконно, його результати не можуть бути допущені в якості доказів у кримінальній справі [142].

Протягом строку своїх повноважень особа, яка користується недоторканністю, не може бути затримана, піддана триманню під вартою, домашньому арешту, приводу, притягнута до кримінальної відповідальності без згоди відповідного органу, посадової особи, а саме: член палати парламенту – без згоди палати, до якої він належить; Генеральний прокурор, Голова та судді Верховного Суду Казахстану – без згоди сенату; Голова або член Конституційної Ради Республіки Казахстан – без згоди парламенту; судді – без згоди Глави держави або Сенату, якщо повноваження першого припинено.

Водночас у випадку затримання особи, яка користується недоторканністю, на місці злочину або вчинення нею тяжкого або особливо тяжкого злочину зазначена згода правоохоронцям не потрібна. Суб'єктом подання про отримання згоди на притягнення до кримінальної відповідальності означеної категорії осіб, а також застосування до них відповідних процесуальних заходів виступає Генеральний прокурор, окрім випадку, коли особою, щодо якої вноситься подання, є сам Генеральний прокурор. У такому разі суб'єктом подання виступає заступник Генерального прокурора.

Отже, підсумовуючи наведене у даному підрозділі дослідження, можемо зробити наступні висновки:

а) імунітет є необхідною умовою нормального виконання окремими категоріями осіб своїх функціональних обов'язків і повинен розповсюджуватися лише на ті дії, які безпосередньо пов'язані з виконанням покладених службових обов'язків;

б) недоторканність має сесійний характер. Тобто особи, які працюють в органах, що мають сесійний режим роботи, і у зв'язку з цим мають право на недоторканність, користуються нею тільки у період сесії цих органів. Відтак, якщо така особа вчинила кримінальне правопорушення у міжсесійний період, кримінальне провадження щодо неї здійснюватиметься за загальним правилом. При цьому, на вимогу органу, в якому означена особа працює, на період проведення сесії дія застосованих до неї обмежень особистої свободи, у зв'язку зі здійсненням щодо неї кримінального провадження, призупиняється;

в) у переважній більшості європейських країн для притягнення особи, яка користується недоторканністю, до кримінальної відповідальності не потрібна згода відповідних компетентних органів чи посадових осіб. Натомість, дозвіл потрібен у випадку застосування до таких осіб процесуальних заходів, які обмежують їх особисту свободу, як-то затримання, тримання під вартою, домашній арешт. Такий підхід видається цілком справедливим, адже обмеження свободи не дозволяє цим особам належним чином виконувати свої професійні функції;

г) затримання особи, яка користується недоторканністю, на місці вчинення злочину не вимагає отримання правоохоронними органами додаткових дозволів від компетентних органів чи посадових осіб на притягнення її до кримінальної відповідальності, застосування запобіжних заходів та (або) проведення процесуальних дій, які обмежують її особисту свободу. У низці країн необхідність отримання означеного дозволу залежить від тяжкості злочину, вчиненого особою, яка користується недоторканністю. Доцільність і розумність даної практики пояснюється, на нашу думку, наступними аспектами: затримання особи «на гарячому» дає достатні підстави для притягнення особи до кримінальної відповідальності, а також

застосування до неї у разі необхідності відповідних забезпечувальних, зокрема запобіжних, заходів. Тобто, у такій ситуації оцінка відповідним колегіальним органом, до якого належить зазначена затримана особа, або вищестоящою посадовою особою, яка призначала першу, обґрунтованості дій правоохоронців видається недоцільною і такою, що перешкоджає оперативності їхньої роботи; у випадку вчинення тяжких та особливо тяжких злочинів, тобто тих, що становлять особливу суспільну небезпеку, ніякі обставини, окрім об'єктивних обставин самої справи, не можуть унеможливити відповідальність цієї особи;

г) якщо для проведення стосовно особи, як користується недоторканністю, слідчих (розшукових) дій та (або) застосування запобіжних заходів, які обмежують її особисту свободу, необхідна згода відповідного компетентного органу, посадової особи, навіть у випадку затримання на місці злочину, то дане питання має вирішуватися максимально терміново протягом одного-двох днів з моменту затримання.

Висновки до розділу 1

Наукове дослідження теоретичних і правових засад досудового розслідування у кримінальному провадженні щодо осіб, які користуються недоторканністю дає можливість зробити такі висновки.

1. Загальний огляд стану наукової розробленості та законодавчої регламентації проблем досудового розслідування у кримінальному провадженні щодо осіб, які користуються недоторканністю, свідчить про незначний спектр проведених досліджень з цієї тематики за різними галузевими спеціальностями. Переважна більшість наукових доробок з порушеної проблематики проведена в контексті аналізу попереднього кримінального процесуального законодавства України, у зв'язку з чим вона залишається актуальною для наукової спільноти й сьогодні.

Встановлено, що основними проблемами сучасного стану наукової

розробки та законодавчої регламентації порушеної тематики є:

- 1) фрагментарність досліджень, через що в теорії кримінального процесу відсутні, по-перше, чіткий підхід до визначення кола суб'єктів, які користуються недоторканністю; по-друге, єдиний системний підхід до розуміння особливостей та проблем здійснення розслідування щодо цієї категорії осіб; 2) застарілість певних доктринальних положень, адже зміни, що відбулися останніми роками в національному законодавстві, спрямовані на запровадження концептуально нового підходу до регулювання здійснення досудового розслідування взагалі та стосовно осіб, які користуються недоторканністю, зокрема. Першопричиною проблеми, характерної для досудового розслідування у кримінальному провадженні щодо осіб, які користуються недоторканністю, є недосконалість його законодавчої регламентації. Пояснюється це тим, що навіть у чинному КПК України регламентовано загальний порядок здійснення досудового розслідування зазначеної категорії кримінальних проваджень, а також відсутність правового забезпечення особливостей реалізації процедури досудового розслідування у кримінальних провадженнях щодо окремої категорії осіб.

2. Методологія проведення досліджень проблем досудового розслідування у кримінальному провадженні щодо осіб, які користуються недоторканністю, – це система загальнонаукових і спеціальних методів пізнання, а саме: історико-правового, діалектичного, системно-структурного, порівняльно-правового, формально-логічного, соціологічного та статистичного, які використовуються у взаємозв'язку та взаємозалежності, що забезпечує об'єктивність отриманих висновків, а також обґрунтованість пропозицій щодо удосконалення положень чинного законодавства України.

На підставі аналізу наукової літератури виокремлено дві загальні групи щодо трактування поняття «методологія», зокрема широке та вузьке розуміння. Згідно з першою позицією методологія – система знань, світоглядних ідей, уявлень, заснованих на них засобів і прийомів (методів), з урахуванням й використанням яких здійснюється пізнання певного предмета,

формується наукове знання про нього, а також вчення про сутнісний зміст і технології застосування методів. Відповідно до другої позиції методологія – це лише сукупність методів і процедур, технологій їхнього практичного використання, застосування при дослідженні певного предмета. Зауважено, що в контексті досліджуваної тематики більш доцільно виходити з широкого тлумачення методології, оскільки нас цікавить не лише коло методів і процедура їхнє застосування під час її вивчення, а й чітке розуміння сутності цих методів, загальнотеоретичні підходи і засади, з огляду на які здійснюється науковий пошук.

3. В більшості європейських країн для притягнення особи, яка користується недоторканністю, до кримінальної відповідальності не передбачено згоди відповідного компетентного органу держави. Натомість у державах пострадянського простору, зокрема і в Україні, необхідною умовою притягнення до кримінальної відповідальності особи, яка користується недоторканністю, є отримання відповідного дозволу. Водночас в окремих пострадянських країнах (Республіка Білорусь, Республіка Казахстан), порівняно із законодавством України, затримання особи, яка користується недоторканністю, на місці вчинення злочину не вимагає отримання жодних додаткових дозволів, а також не залежить від тяжкості вчиненого злочину. Враховуючи європейський курс розвитку правової системи України, наголошено на доцільності запровадження позитивного досвіду зарубіжних країн щодо розслідування злочинів, вчинених особами, які користуються недоторканністю.

РОЗДІЛ 2

ПРОЦЕСУАЛЬНИЙ ПОРЯДОК ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ ЩОДО ОСІБ, ЯКІ КОРИСТУЮТЬСЯ НЕДОТОРКАННІСТЮ

2.1 Початок досудового розслідування у кримінальному провадженні щодо осіб, які користуються недоторканністю

Прийнятий у 2012 р. КПК України містить цілу низку нововведень в частині початку досудового розслідування, що зумовлено загальною трансформацією кримінальної процесуальної діяльності. Водночас комплексний аналіз положення КПК України дає змогу зауважити, що в ньому відсутнє законодавче унормування процесуальної форми початку досудового розслідування стосовно осіб, які користуються недоторканністю, тобто додатковими гарантіями незалежності. При цьому, наявність таких гарантій не є її привілеєм чи внутрішньо іманентною якістю, оскільки вони лише пов'язані зі специфікою професійної діяльності. Додаткові гарантії незалежності таких осіб необхідні для того, щоб мінімізувати можливість зовнішнього протизаконного втручання сторонніх суб'єктів у процес виконання ними своїх професійних функцій та обов'язків або уникнення тиску чи схиляння до прийняття протиправних рішень.

В контексті порушеного питання варто відмітити позицію КСУ, який визначив, що встановлення додаткових гарантій недоторканності для окремих категорій державних посадових осіб має на меті створення належних умов для виконання покладених на них державою обов'язків і захист від незаконного втручання у їхню діяльність. Недоторканність посадових осіб є гарантією більш високого рівня у порівнянні з недоторканністю, яка встановлюється для всіх осіб, що відповідає принципу рівності прав і свобод громадян та їх рівності перед законом (ст. 24 Конституції України). Тому, якщо права і свободи людини і громадянина, а

також гарантії цих прав і свобод (у тому числі додаткові гарантії недоторканності особи) визначаються виключно законами України (п. 1 ст. 92 Конституції України), то гарантії вищого рівня (для депутатів, суддів та інших посадових осіб), оскільки вони допускають винятки із загального принципу рівності прав і свобод громадян та їх рівності перед законом, мають за логікою визначатися виключно Конституцією України [106].

Окрім того, слід навести Рішення КСУ щодо офіційного тлумачення положень ч. 3 ст. 80 Конституції України (справа про депутатську недоторканність), в якому зазначається, що статус народного депутата України визначається Конституцією та законами України. Важливою конституційною гарантією є депутатська недоторканність, яка має цільове призначення – забезпечення безперешкодного та ефективного здійснення народним депутатом України своїх функцій. Вона не є особистим привілеєм, а має публічно-правовий характер [107].

У статті 480 КПК України до кола осіб, до яких застосовується особливий порядок кримінального провадження, віднесено: 1) народного депутата України; 2) суддів, суддів Конституційного Суду України, а також присяжного на час виконання ним обов'язків у суді, Голову, заступника Голови, члена Вищої ради правосуддя, Голову, заступника Голови, члена Вищої кваліфікаційної комісії суддів України; 3) кандидата у Президенти України; 4) Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини; 5) Голову, іншого члена Рахункової палати; 6) депутата місцевої ради; 7) адвоката; 8) Генерального прокурора, його заступника, прокурора Спеціалізованої антикорупційної прокуратури; 9) Директора та працівників Національного антикорупційного бюро України; 10) члена Національного агентства з питань запобігання корупції [55].

Серед означеного кола осіб є ті, які користуються недоторканністю та певним імунітетом від кримінального переслідування, що ускладнює процедури здійснення кримінального провадження відносно них, особливо на стадії досудового розслідування. До таких осіб належать: народні

депутати України, Уповноважений Верховної Ради України з прав людини, судді загальних судів та судді КСУ. Крім того, до даної категорії суб'єктів слід віднести Президента України, який на час виконання своїх повноважень, відповідно до ст. 105 Конституції України, також є особою недоторканною, та осіб, які користуються дипломатичним імунітетом.

Безпосередньо у даному підрозділі ми маємо на меті розглянути підстави та процесуальний порядок внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань про кримінальні правопорушення, вчинені особами, які користуються недоторканістю.

Відповідно до положень ст. 214 КПК України досудове розслідування розпочинається з моменту внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань [55], держателем якого, згідно з Положенням про порядок ведення Єдиного реєстру досудових розслідувань, є Генеральна прокуратура України [84]. Перелік даних, що вносяться до ЄРДР, закріплений у ч. 5 ст. 214 КПК України та п. 1 гл. 2 наведеного Положення. Це стосується й відомостей про вчинення злочинів особами, які користуються недоторканістю, адже ці вимоги є загальними.

Крім того, на сьогодні в органах і підрозділах Національної поліції діє Інструкція про порядок ведення єдиного обліку в органах поліції заяв і повідомлень про вчинені кримінальні правопорушення та інші події, затверджена наказом МВС від 06 листопада 2015 р. № 1377. Зокрема, у ній закріплено, що уповноважений працівник чергової частини органу поліції, отримавши заяву (повідомлення) про вчинене кримінальне правопорушення та іншу подію, відразу реєструє її (його) в журналі єдиного обліку (далі – ЄО). Записи за кожною інформацією повинні містити стислі та вичерпні дані про те, коли надійшла заява чи повідомлення про вчинені кримінальні правопорушення та інші події, хто, коли і в якій формі повідомив про вчинене кримінальне правопорушення та іншу подію, що і коли сталося, час та дату реєстрації, яких заходів ужито за заявою чи повідомленням про вчинені кримінальні правопорушення та інші події, ким та кому доручено

розгляд заяви чи повідомлення про вчинені кримінальні правопорушення та інші події, час і дату отримання заяви чи повідомлення про вчинені кримінальні правопорушення та інші події для внесення відповідних даних до Єдиного реєстру досудових розслідувань. Про наявність письмових заяв про вчинені кримінальні правопорушення та інші події, що надійшли до чергової частини органу поліції, та повідомлень, що надійшли усно, у яких наявні відомості, що вказують на вчинення кримінального правопорушення, після реєстрації в журналі ЄО уповноважений працівник чергової частини доповідає начальникові слідчого підрозділу для внесення слідчими відповідних відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань та інформує начальника органу поліції [36]. При цьому варто мати на увазі, що у зазначеній Інструкції не передбаченого жодної особливості прийняття та реєстрації заяв чи повідомлень з приводу вчинення злочину особою, яка користується недоторканністю. Подібних особливостей не може й бути. Зумовлено це тим, що прийняття та реєстрація заяви чи повідомлення про вчинення кримінального правопорушення повинні відбуватися незалежно від суб'єкта його вчинення, тобто його правового статусу. Пояснюється це тим, що, по-перше, досудове розслідування ще не розпочато, тому й окреслені питання врегульовані не у відповідних положеннях КПК України, а у відомчих нормативних документах. По-друге, це лише первинна інформація, в тому числі щодо суб'єкта вчинення злочину.

Що стосується строків внесення до ЄРДР відомостей, то слідчий, прокурор зобов'язаний зробити це невідкладно, але не пізніше 24 годин після подання заяви, повідомлення про вчинене кримінальне правопорушення або після самостійного виявлення ним з будь-якого джерела обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення [55]. Для прикладу, у ст. 97 КПК України 1960 р. передбачалося, що прокурор, слідчий, орган дізнання або суддя зобов'язані приймати заяви і повідомлення про вчинені або підготовлювані злочини, в тому числі й у справах, які не підлягають їх віданню. Щодо заяви або повідомлення про злочин прокурор,

слідчий, орган дізнання або суддя зобов'язані не пізніше триденного строку прийняти одне з таких рішень: 1) порушити кримінальну справу; 2) відмовити в порушенні кримінальної справи; 3) направити заяву або повідомлення за належністю [55].

Тобто сьогодні ліквідовано порушення кримінальної справи як стадії кримінального процесу. Даний крок спрямований на те, щоб посилити гарантії прав заявників і забезпечити своєчасне реагування правоохоронних органів на факт (факти) вчинення правопорушення (правопорушень). З цього приводу варто відмітити точку зору В. І. Фаринника, який підкреслює, що важливою новелою нового КПК України є положення щодо відмови від інституту порушення кримінальної справи. За таких умов громадяни матимуть змогу реалізувати право на захист своїх інтересів одразу після надходження заяви чи повідомлення про злочин. Зазначене виключить «конфлікти» між працівниками правоохоронних органів та громадянами, оскільки кожна заява, кожне повідомлення громадянина будуть розглянуті та, відповідно, будуть прийняті рішення щодо них. Відсутність дослідчої перевірки також дозволить уникнути повторного проведення деяких процесуальних дій (опитування – допит). Цілком зрозумілим є обурення громадян з цього приводу, адже їм необхідно двічі з одного приводу з'являтися до правоохоронного органу. Аналогічною є ситуація й щодо проведення експертних досліджень: методика одна, а підсумкові документи лише змінюють назву – довідка спеціаліста (експерта) та висновок. Даний крок, на думку вченого, усуває найістотнішу бюрократичну перепону у кримінальному провадженні. Крім того, значною мірою заощаджуються дорогоцінний час, людські та матеріальні ресурси [154, с. 179–180].

Утім практика свідчить про те, що новий підхід до початку досудового розслідування також має свої недоліки, тому не виключає виникнення конфліктів між правоохоронцями і громадянами під час подання заяв чи отримання від останніх повідомлення про вчинене правопорушення. Сьогодні у ЗМІ або від пересічних громадян можна почути, що

правоохоронні органи, їх посадові особи досить часто не лише порушують встановлені у КПК України строки внесення відомостей до ЄРДР, але й взагалі відмовляються в цьому, вимагаючи від заявника надання додаткових доказів або посилаючись на те, що в ході перевірки обставин, викладених у заяві, повідомленні, було встановлено відсутність ознак складу злочину. Хоча така перевірка має здійснюватися після внесення відомостей до ЄРДР та, відповідно, у межах розпочатого досудового розслідування. При цьому, якщо буде встановлено відсутність ознак складу кримінального правопорушення, розпочате провадження закривається з підстав, передбачених ст. 284 КПК України. Очевидно, що подібна бездіяльність порушує вимоги положень ст. 214 КПК України, тому може бути оскаржена у суді відповідно до ст. 303 КПК України. Натомість судова практика з вирішення таких скарг неоднозначна, оскільки суди також відмовляють у задоволенні останніх. Наприклад, слідчий суддя Солом'янського районного суду м. Києва, розглянувши у відкритому судовому засіданні скаргу ОСОБА_1 на бездіяльність заступника прокурора Солом'янського району м. Києва Є. В. Кудрявцева, в порядку п. 1 ч. 1 ст. 303 КПК України, яка полягає у невнесенні відомостей до ЄРДР після отримання заяви про кримінальне правопорушення, ухвалив відмовити у задоволенні скарги. При цьому, суддя своє рішення обґрунтував тим, що заява не містила достатніх відомостей, об'єктивних даних для її внесення до ЄРДР [151]. Аналогічні рішення не є поодинокими і їх можна знайти в Єдиному реєстрі судових рішень.

Вважаємо, що подібні позиції суду є необґрунтованими, а отже, не відповідають вимогам ст. 214 КПК України. Пояснюється це тим, що в положеннях зазначеної статті жодних вимог щодо об'єктивності та достовірності даних, викладених у заяві чи повідомленні, не передбачено, а їх оцінка на предмет наявності ознак кримінального правопорушення має проводитися після фіксації відомостей у ЄРДР та, відповідно, у рамках розпочатого на підставі цього досудового розслідування. Таку позицію

висловлює й Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ, який, узагальнюючи практику розгляду скарг на рішення, дії чи бездіяльність органів досудового розслідування чи прокурора під час досудового розслідування, відмічає, що з метою належного дотримання процесуальних вимог щодо розгляду скарг на бездіяльність слідчого, прокурора, яка полягає у невнесенні відомостей про кримінальне правопорушення до ЄРДР після отримання заяви чи повідомлення про кримінальне правопорушення, слідчим суддям необхідно зважати на те, що такі вимоги не передбачають здійснення оцінки обґрунтованості заяви чи повідомлення про кримінальне правопорушення, а передбачають лише обов'язок уповноважених органів здійснити фіксацію наданих особою відомостей про кримінальне правопорушення, які вона надає усвідомлено для реалізації відповідними органами завдань кримінального провадження [147].

Окрім зазначеного, новий підхід до початку досудового розслідування містить й інші проблемні аспекти, на яких вже неодноразово акцентувала увагу ціла низка дослідників. Торкаючись цього питання, В. П. Корж вважає, що скасування такої стадії кримінального процесу, як порушення кримінальної справи, обмежує права учасників кримінального провадження та не відповідає принципу законності. Крім того, автор наголошує, що серед традиційних процесуальних процедур пострадянських держав наявний етап перевірки інформації про злочин [47, с. 112–113].

Своєю чергою, О. В. Александренко відмічає, що законодавець, скасувавши стадію порушення кримінальної справи, ліквідував «процесуальний фільтр», крізь який не проходила інформація про дії, що не містили ознак злочину, або про дії, які не підлягали переслідуванню на підставах, зазначених у законі. З огляду на це автор переконаний, що новий підхід до початку досудового розслідування покладає додатковий тягар на слідчих, оскільки вони тепер змушені не лише розслідувати кримінальні провадження про вчинені злочини, а й перевіряти заяви і повідомлення,

фактично проводячи по них розслідування. Попри значне навантаження на слідчий апарат, вказане положення матиме негативний вплив на якість досудового слідства і, відповідно, на підсумкове рішення суду за конкретними кримінальними провадженнями [4, с. 17].

Встановлений порядок початку розслідування не виключає людський фактор задоволення своїх неприязних відносин, хуліганських мотивів, тих чи інших амбіцій шляхом направлення заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення, в яких допустимо прямо вказувати особисті дані особи, яка нібито вчинила кримінальне правопорушення, і при цьому взагалі не нести ніякої юридичної відповідальності. Все це може призвести до того, що у добропорядних громадян можуть виникати проблеми, наприклад, з дозвільною системою, не кажучи вже про вказаний вище «конфлікт» [5, с. 112].

Схожу точку зору висловлює і Ю. І. Браверман, який зауважує, що КПК 2012 р. фактично ліквідує інститут дослідчої перевірки, доводячи процес початку досудового розслідування до автоматизму: є заява про злочин – є кримінальне провадження. Це може спричинити появу величезної кількості анонімних заяв, які КПК 1960 р. унеможлиблював, оскільки під час дослідчої перевірки перевіряли заявника і факти, викладені в заяві. До того ж автоматизм щодо порушення кримінальних справ може стати об'єктом зловживань, зокрема перетворитись на ефективний метод боротьби як з бізнес-конкурентами, так і з політичними опонентами. Скорочення дослідчої перевірки, як підкреслює правознавець, суттєво вплине на якість розслідування. Таке становище суперечить завданням кримінального судочинства, передбаченим у ст. 2 КПК України, а саме – забезпеченню швидкого, повного та неупередженого розслідування [11, с. 281].

Тим часом, п'ятирічне застосування положень нового КПК України свідчить про протилежне – він не став надійною опорою для початку досудового розслідування навіть за наявними ознаками злочину. Нині внесення чи невнесення відомостей до ЄРДР вирішується керівником досудового розслідування, який, враховуючи завантаженість слідчих і

показники щодо нерозкритих проваджень, не завжди вбачає за необхідне вносити відомості до ЄРДР і розпочинати досудове розслідування.

Як вважає В. Г. Лукашевич, скасування стадії порушення кримінальної справи означає для громадянина принципову неможливість оскаржити в суді розпочате проти нього кримінальне провадження у зв'язку з відсутністю у нього документа, який можна оскаржити. Водночас держава може вести нескінченну кількість справ проти громадян. Для цього достатньо лише заяви про злочин (навіть хибної, неправдивої), отриманої від будь-якої особи, наприклад, поштою. Звідси, як підкреслює В. Г. Лукашевич, постає риторичне питання: як у таких випадках захищати права людини, щодо якої розпочато розслідування за безпідставним звинуваченням і проводяться оперативно-розшукові заходи? [65, с. 96].

Подібної позиції також додержуються О. А. Вакулік, С. Є. Абламський, Д. В. Сімонович, які акцентують увагу на тому, що положення КПК України в частині початку досудового розслідування потребує перегляду, а саме існує необхідність фіксації у процесуальній формі моменту, з якого починається досудове розслідування, шляхом винесення постанови про початок досудового розслідування або про відсутність підстав для його початку, яка може бути оскаржена у встановленому законом порядку, що передбачає також необхідність відповідного доповнення ч. 1 ст. 303 КПК України [14; 13, с. 32; 2, с. 14; 122, с. 101]. Тож, напевно не буде правильним починати проведення слідчих (розшукових) дій, застосовувати заходи забезпечення кримінального провадження «в обхід» прийняття законного та обґрунтованого рішення про початок кримінального провадження. Більше того, уразливим уявляється підхід законодавця до визначення точки відліку кримінального провадження з позиції такої відомої процесуальної гарантії, як процесуальна форма [14; 13, с. 32, 63].

Отже, рішенню уповноважених службових осіб про початок кримінального провадження має бути надана процесуальна форма – винесена відповідна постанова. Лише після цього відомості про кримінальне

правопорушення можуть бути внесені до ЄРДР. В іншому разі, особи, права та законні інтереси яких порушені безпідставним кримінальним переслідуванням, позбавлені можливості звернутись до суду з цього приводу з метою поновлення порушеного права [14]. З цього питання Т. К. Рябініна та Я. П. Ряполова також переконані, що відсутність спеціального рішення про початок кримінального провадження може негативно позначитися на строках розслідування (безпідставне затягування), обґрунтованості проведення слідчих (розшукових) дій, а також ускладнить контроль з боку потерпілого за перебігом розслідування, захист ним своїх прав та інтересів. До того ж відсутність формального початку провадження унеможливорює оскарження факту його порушення [111, с. 131].

Проаналізувавши положення ст. 214 КПК України, можна зазначити, що підставою для внесення до ЄРДР відомостей про злочини, вчинені особами, які користуються недоторканністю, є сукупність обставин, що свідчать про вчинення кримінального правопорушення. Своєю чергою, приводом є: а) заява або повідомлення фізичних та юридичних осіб про вчинення кримінального правопорушення; б) самостійне виявлення слідчим, прокурором кримінального правопорушення з будь-якого джерела (може бути відображено у рапорті).

Натомість Д. В. Сімонович зауважує, що наведений перелік не є вичерпним, оскільки відомчими нормативно-правовими актами передбачено інші джерела інформації про вчинення кримінального правопорушення. Зокрема, до джерел інформації про вчинені кримінальні правопорушення в п. 2 розділу 1 наказу МВС України від 06 листопада 2015 р. № 1377 «Про затвердження Інструкції про порядок ведення єдиного обліку в органах поліції заяв і повідомлень про вчинені кримінальні правопорушення та інші події» також віднесено повідомлення осіб, які затримали підозрювану особу на місці вчинення кримінального правопорушення. А згідно з Положенням про порядок ведення Єдиного реєстру досудових розслідувань, затвердженим наказом ГПУ «Про затвердження Положення про порядок ведення Єдиного

реєстру досудових розслідувань» від 06 квітня 2016 р. № 139 джерелом інформації про вчинення кримінального правопорушення можуть бути: а) матеріали правоохоронних та контролюючих державних органів про виявлення фактів вчинення чи підготовки до вчинення кримінальних правопорушень; б) повідомлення в засобах масової інформації; в) самостійне виявлення прокурором кримінального правопорушення за результатами перевірки у порядку нагляду (у тому числі виявлення кримінального правопорушення прокурором під час здійснення нагляду за додержанням і застосуванням законів). На цій підставі вчений зазначив, що в практичному плані значення джерел інформації полягає в тому, що вони: 1) є юридичним фактом, що породжує як кримінальні процесуальні відносини, так і кримінальну процесуальну діяльність; 2) містить відомості про вчинення або можливе вчинення кримінального правопорушення [122, с. 91–92].

На нашу думку, першопричиною, що ускладнює здійснення кримінального провадження стосовно осіб, які користуються недоторканністю, є недосконалість законодавчої регламентації здійснення досудового розслідування щодо останніх. Це пояснюється тим, що: по-перше, навіть у чинному КПК України простежується доволі загальний характер норм, які стосуються досліджуваного питання; по-друге, досить поверхнево регламентуються специфічні аспекти реалізації процедури досудового розслідування у кримінальних провадженнях щодо окремої категорії осіб. На цьому вже неодноразово наголошувала ціла низка сучасних правників. З практичної точки зору не виключенням із окреслених проблем є й початок досудового розслідування щодо осіб, які користуються недоторканністю. Зумовлено це тим, що ні в положеннях ст. 214 КПК України, у якій врегульовано загальний порядок початку досудового розслідування, ні в главі 38 КПК України, яка безпосередньо присвячена особливостям здійснення кримінального провадження щодо окремої категорії осіб, не передбачено порядку початку досудового розслідування стосовно осіб, які користуються недоторканністю. До того ж іншими

спеціальними Законами України, зокрема «Про статус народного депутата України», «Про Регламент Верховної Ради України», «Про судоустрій і статус суддів» та іншими, окремого порядку початку досудового розслідування також не передбачено.

Таким чином, доходимо попереднього висновку, що внесення до ЄРДР відомостей про кримінальні правопорушення, вчинені досліджуваною категорією осіб, здійснюється на тих же підставах і у тому ж порядку, що й внесення відомостей про кримінальні правопорушення, вчинені іншими особами, незалежно від специфіки їх правового статусу. Такий підхід вважаємо цілком виправданим, оскільки вищезгадана недоторканність не є абсолютною, повинна мати певні межі, особливо якщо мова йде про вчинення такого суспільно-небезпечного діяння, як злочин.

Як бачимо, зміст депутатської та суддівської недоторканності (включаючи суддів КСУ), а також недоторканності Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини не встановлює якихось обмежень щодо внесення до ЄРДР відомостей про вчинення ними злочинів. Тим часом, більш складним є питання внесення відомостей до ЄРДР про злочини, вчинені Президентом України, а також суб'єктами, які користуються дипломатичним імунітетом. З цього питання на сьогодні у жодному нормативно-правовому акті не розкривається зміст і не визначено межі недоторканності Глави нашої держави. Утім, існує Рішення КСУ (справа щодо недоторканності та імпідменту Президента України), в якому Суд визначив, що положення ч. 1 ст. 105 Конституції України треба розуміти так, що Президент України на час виконання повноважень не несе кримінальної відповідальності, проти нього не може бути порушена кримінальна справа. Положення ч. 1 ст. 111 Конституції України треба розуміти так, що конституційна процедура розслідування і розгляду справи про усунення Президента України з поста в порядку імпідменту здійснюється без порушення проти нього кримінальної справи [92].

Виходячи з наведеної позиції КСУ, стосовно Президента України

кримінальне провадження не може бути розпочате, при цьому відомості про вчинення кримінального правопорушення до ЄРДР будуть внесені, адже реєстрація відбувається не відносно Президента, а за фактом вчинення злочину. Однак слід урахувати те, що КСУ виходив із норм попереднього КПК 1960 р., а чинний КПК фактично скасував стадію порушення кримінальної справи. Крім того, внесення відомостей до ЄРДР хоча й розпочинає досудове розслідування, але за своєю природою є процедурою фіксації даних (відомостей) про факт вчинення дій, що мають ознаки протиправності, незалежно від того, ким ці дії вчинені. При цьому, внесення відомостей до ЄРДР, виходячи з норм ст. 214 КПК України, має не просто обов'язковий, а безумовний характер. Тобто факт надходження заяви, повідомлення про вчинене кримінальне правопорушення або самостійне виявлення компетентною посадовою особою ознак вчинення кримінального правопорушення є (адже наявність жодних інших додаткових умов і підстав не потрібна) необхідним приводом для обов'язкового внесення відповідних відомостей до ЄРДР. Перевірка заяви, повідомлення має здійснюватися вже в межах досудового розслідування, тобто після внесення відомостей. Невнесення відомостей до ЄРДР після отримання заяви чи повідомлення про вчинення кримінального правопорушення розцінюється як протиправна бездіяльність, про що свідчать положення ст. 303 КПК України, а також наведена вище позиція Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ (лист від 12 січня 2017 р. № 9–49/0/4–17) [147].

Таким чином, внесення до ЄРДР відомостей про вчинення кримінального правопорушення Президентом України, як до речі й будь-якою іншою особою, яка користується недоторканністю, має бути здійснено в кожному разі. Тобто сама реєстрація факту вчинення злочину повинна бути безумовною, адже в іншому разі відбудеться порушення вимог ст. 214 КПК України. На користь цього відмітимо доречне твердження Л. М. Лобойка щодо недоцільності ототожнення внесення відомостей до ЄРДР з початком

кримінального переслідування [63, с. 51].

В аспекті початку кримінального провадження стосовно суддів, яке пов'язане зі здійсненням ними судочинства, варто взяти до уваги пропозиції Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України щодо питання про початок кримінального провадження стосовно суддів, яке пов'язане зі здійсненням ними судочинства. Зокрема, у висновку від 01 липня 2013 р. висловлено ініціативу з приводу того, що внесення до Єдиного реєстру досудових розслідувань відомостей про вчинення кримінального правопорушення особами, щодо яких здійснюється особливий порядок кримінального провадження (ст. 480 КПК), є обов'язком осіб, зазначених у ст. 481 КПК України, які здійснюють повідомлення про підозру щодо окремої категорії осіб [18]. Тобто, це Генеральний прокурор України або його заступник. Водночас, на нашу думку, наведена пропозиція додатково ускладнює механізм початку досудового розслідування стосовно суддів уже на етапі внесення відомостей про вчинення кримінального правопорушення до ЄРДР. Тож, якщо брати до уваги викладену Судовою палатою у кримінальних справах Верховного Суду України пропозицію, то вже не буде жодного сенсу розпочинати досудове розслідування, адже на його початок піде декілька днів, після чого документувати не буде що. Тим більше, якщо взяти злочин корупційного спрямування, то алгоритм початку досудового розслідування відтягнеться ще унаслідок передачі матеріалів до Національного антикорупційного бюро, визначення детектива, який буде здійснювати розслідування та внесе відомості до ЄРДР. Проте постає питання: а як же тоді дотриматися вимоги ст. 214 КПК України щодо внесення відомостей протягом 24 годин?

В контексті піднятої проблематики А. В. Шевчишен наголошує, що слідчій практиці відомі непоодинокі випадки, коли судді та інші службові особи, знаючи специфіку початку кримінального провадження, отримання дозволів на проведення негласних слідчих (розшукових) дій, проведення обшуку, навмисно визначають дуже стислі терміни для передачі

неправомірної вигоди, щоб унеможливити документування їх протиправної діяльності. А відтак при запровадженні запропонованих Судовою палатою у кримінальних справах Верховного Суду України змін до ст. 214 КПК України буде неможливим документувати протиправні дії суддів, а також присяжних, народних засідателів, й забезпечувати притягнення їх до кримінальної відповідальності за корупційні злочини, як це можна буде робити завдяки змінам, внесеним до ч. 2 ст. 126 Конституції України [168, с. 118].

Окремої уваги потребує розгляд початку досудового розслідування стосовно осіб, які користуються дипломатичною недоторканністю, оскільки з цього приводу склалася доволі цікава ситуація. Зумовлено це тим, що у положеннях КПК України прямо передбачено, що кримінальне провадження відносно такої категорії недоторканих осіб здійснюється тільки у тому разі, якщо вона сама надасть на це згоду, або це зробить сторона, яка її акредитує. Враховуючи те, що кримінальне провадження розпочинається саме з моменту внесення відомостей до ЄРДР, постає цілком логічне питання: чи повинні правоохоронці отримувати зазначену згоду на те, щоб внести до ЄРДР відомості про вчинення злочину особою, яка користується дипломатичним імунітетом? На наше переконання, у даному випадку слід виходити з того, що:

- по-перше, механізм внесення до ЄРДР відомостей спрямований на фіксацію обставин, що свідчать про вчинення злочину, незалежно від того, ким він був вчинений;

- по-друге, обов'язок слідчого, прокурора внести відомості до ЄРДР про вчинення злочину має безумовний характер, що обмежено часовими рамками, про що свідчить вимога ст. 214 КПК України – «... невідкладно, але не пізніше 24 годин після подання заяви, повідомлення про вчинене кримінальне правопорушення або після самостійного виявлення з будь-якого джерела обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення...»;

– по-третє, на момент внесення до ЄРДР відомостей реєстратору можуть бути невідомі особливості правового статусу суб'єкта злочину, зокрема наявність у нього дипломатичного імунітету.

Беручи до уваги викладене, вважаємо, що внесення до ЄРДР відомостей про вчинення кримінального правопорушення особою, яка користується дипломатичним імунітетом, повинно бути здійснено навіть незважаючи на правовий статус такої особи. А вже саме здійснення кримінального провадження та притягнення такої особи до кримінальної відповідальності можливе лише за її згодою або за згодою компетентного органу держави (міжнародної організації), яку вона представляє. Зважаючи на це, *вбачається доцільним ст. 482 КПК України доповнити додатковою ч. 6, яку викласти в такій редакції:*

«6. Притягнення до кримінальної відповідальності особи, яка користується дипломатичним імунітетом, її затримання або обрання стосовно неї запобіжного заходу не може бути здійснено без її згоди або згоди компетентного органу держави (міжнародної організації), яку вона представляє».

Як бачимо, відсутність в положеннях КПК України окремих додаткових умов щодо внесення до ЄРДР відомостей про кримінальні правопорушення, вчинені особами, які користуються недоторканністю, свідчить про те, що усі особи є рівними перед законом. Тому й незалежно від особливостей правового статусу особи кожне протиправне діяння, ким би воно не було вчинене, тягне за собою юридичну відповідальність. Єдиною підставою внесення до ЄРДР відомостей є наявність даних, що свідчать чи можуть свідчити про факт вчинення кримінального правопорушення. З іншого боку, такий підхід до початку досудового розслідування створює можливість тиску з боку правоохоронних органів на зазначену категорію посадових осіб. Справа у тому, що для внесення до ЄРДР відомостей достатньо лише того, щоб у заяві або повідомленні були викладені обставини, що свідчать про ознаки кримінального правопорушення. При

цьому, законом не передбачено можливість оскарження факту внесення до ЄРДР відомостей. Більше того, особа, щодо якої внесено до ЄРДР відомості, фактично не має чіткого правового статусу, оскільки вона не є підозрюваною, про що свідчать вимоги ст. 42 КПК України. Якщо Президент України, народні депутати, Уповноважений Верховної Ради України з прав людини та особи, які користуються дипломатичною недоторканністю, певною мірою захищені від такого тиску, оскільки повідомленню про підозру Главі держави та народному депутату має передувати відповідна конституційно-правова процедура (імпічменту, надання ВРУ згоди на притягнення нардепа, Уповноваженого до кримінальної відповідальності), а для здійснення кримінального провадження відносно особи з дипломатичною недоторканністю потрібна згода цієї особи або суб'єкта, якого вона представляє, який її акредитує. То судді у даному випадку є більш вразливими, оскільки здійснення їм повідомлення про підозру не передбачає попереднього отримання правоохоронними органами якихось додаткових погоджень.

Слід також звернути увагу на те, що дані з ЄРДР про окремі види правопорушень мають обмежений доступ, зокрема це стосується кримінальних правопорушень проти статевої свободи та статевої недоторканості особи, а також пов'язаних із прийняттям пропозиції, обіцянки одержання або одержанням неправомірної вигоди, незаконним зайняттям гральним бізнесом, створенням або утриманням місць розпусти, звідництвом, сутенерством або втягненням особи в зайняття проституцією, збутом наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів і прекурсорів, отруйних чи сильнодіючих речовин або отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів. Винятком з цього правила є Генеральний прокурор України, слідчий та прокурор, який здійснює процесуальне керівництво, керівник слідчого підрозділу та керівник прокуратури, які відповідно проводять досудове розслідування та здійснюють контроль і нагляд у цьому кримінальному провадженні [84].

У контексті досліджуваної проблеми дана особливість ЄРДР має суттєве значення, адже одним із основних різновидів кримінальних правопорушень, що вчиняються посадовими особами, саме і є ті, що пов'язані з прийняттям пропозиції, обіцянки одержання або одержанням неправомірної вигоди. Закритий характер відомостей про такі злочини, з одного боку, виступає важливою гарантією неупередженості та об'єктивності досудового розслідування, адже за таких умов суттєво зменшується ймовірність втручання у процес розслідування. З іншого, – унеможливорює здійснення витоку інформації про здійснення розслідування щодо окремої визначеної категорії осіб.

Таким чином, резюмуючи викладене, можемо з упевненістю стверджувати, що:

– по-перше, з позиції чинного КПК України, недоторканність, якою користуються певні категорії осіб, ніяким чином не перешкоджає внесенню до ЄРДР відомостей про кримінальні правопорушення, вчинені такими особами. Дана процедура, передусім, покликана забезпечити фіксацію відомостей про факт вчинення протиправних дій (бездіяльності), що містять або можуть містити ознаки кримінального правопорушення. Такий підхід є цілком виправданим з позиції забезпечення засади рівності усіх перед законом і судом, невідворотності кримінальної відповідальності;

– по-друге, вносячи до ЄРДР відомості, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення, слідчий, прокурор обов'язково повинен пам'ятати про необхідність зазначення всіх складових елементів злочину, зокрема і його суб'єкта, адже від цього залежить визначення конкретної підслідності органу, який буде здійснювати досудове розслідування. Це питання набуває особливого значення в контексті допустимості отриманих доказів, адже згідно з вимогами ст. 86 КПК України доказ визнається допустимим, якщо він отриманий у порядку, встановленому цим Кодексом. Отже, визначення належного суб'єкта збирання доказів (уповноваженої службової особи) має суттєве значення, адже недопустимий

доказ не може бути використаний при прийнятті процесуальних рішень, на нього не може посилатися суд при ухваленні судового рішення.

2.2 Застосування заходів забезпечення кримінального провадження до осіб, які користуються недоторканністю

Специфіка здійснення кримінального провадження, важливість його завдань, встановлених ст. 2 КПК України, обумовлює необхідність передбачення відповідних заходів його забезпечення. Перелік таких заходів закріплений у ст. 131 КПК України, до яких віднесено: 1) виклик слідчим, прокурором, судовий виклик і привід; 2) накладення грошового стягнення; 3) тимчасове обмеження у користуванні спеціальним правом; 4) відсторонення від посади; 4-1) тимчасове відсторонення судді від здійснення правосуддя; 5) тимчасовий доступ до речей і документів; 6) тимчасове вилучення майна; 7) арешт майна; 8) затримання особи; 9) запобіжні заходи [55].

На наш погляд, запровадження цього інституту пов'язано із застосуванням та імплементацією до чинного КПК України міжнародного досвіду. Як наголошує із цього питання В. Г. Дрозд, новації зарубіжного кримінального процесуального законодавства та аналіз процедури застосування запобіжних заходів дає уявлення про шляхи гуманізації кримінального судочинства у країнах, які нещодавно стали членом Європейського Союзу, і досвід яких безпосередньо стосується демократизації відповідного законодавства та судової практики в Україні. Чинний КПК України регулює низку запобіжних заходів, що застосовуються до підозрюваного під час досудового розслідування [29, с. 158].

На сьогодні перелік запобіжних заходів визначено у ст. 176 КПК України: 1) особисте зобов'язання; 2) особиста порука; 3) застава; 4) домашній арешт; 5) тримання під вартою. Тимчасовим запобіжним заходом є затримання особи, яке застосовується з підстав і в порядку,

визначених КПК України. Що ж стосується застосування зазначених заходів до певної категорії осіб, зокрема й тих, які користуються недоторканністю, то вони мають свою особливість стосовно підстав, умов і порядку самого застосування [30, с. 59, 64–65]. Більш детально ми їх розкриємо далі.

Слід звернути увагу на те, що у положеннях КПК України законодавчого визначення поняття «заходи забезпечення кримінального провадження» не закріплено. Лише у ст. 131 КПК України визначено, що заходи забезпечення кримінального провадження застосовуються з метою досягнення дієвості кримінального провадження [55]. На наш погляд, такий підхід до тлумачення мети вказаних заходів є доволі загальним, оскільки не відображає їх конкретного призначення як процесуальних засобів. Пояснюється це тим, що дієвість кримінального провадження – це його кінцевий результат, якість досягнення якого залежить від виконання завдань, закріплених у ст. 3 КПК України [55]. Відтак кожен процесуальний захід, у тому числі й заходи забезпечення кримінального провадження, повинні бути зорієнтовані на те, щоб максимально забезпечити виконання завдань кримінального провадження, а отже, забезпечити його дієвість. Звідси можна зробити висновок, що забезпечення дієвості є загальною, а не спеціальною метою заходів забезпечення кримінального провадження.

Спеціальна мета окремого заходу забезпечення кримінального провадження передбачена у нормах КПК України, які безпосередньо регулюють порядок його застосування. Наприклад, у положеннях ст. 178 КПК України закріплено, що метою застосування запобіжних заходів є забезпечення виконання підозрюваним, обвинуваченим покладених на нього процесуальних обов'язків, а також запобігання спробам: 1) переховуватися від органів досудового розслідування та/або суду; 2) знищити, сховати або спотворити будь-яку із речей чи документів, які мають істотне значення для встановлення обставин кримінального правопорушення; 3) незаконно впливати на потерпілого, свідка, іншого підозрюваного, обвинуваченого, експерта, спеціаліста у цьому ж кримінальному провадженні;

4) перешкоджати кримінальному провадженню іншим чином; 5) вчинити інше кримінальне правопорушення чи продовжити кримінальне правопорушення, у якому підозрюється, обвинувачується [55].

З метою з'ясування поняття та призначення заходів забезпечення кримінального провадження вважаємо за доцільне звернутися до доктринального їх тлумачення. Так, з позиції Л. Д. Удалової та О. Ю. Хабло, заходи забезпечення кримінального провадження – це передбачені кримінальним процесуальним законом процесуальні засоби державно-правового примусу, що застосовуються уповноваженими на те органами (посадовими особами), які здійснюють кримінальне провадження, у чітко визначеному законом порядку стосовно осіб, які залучаються до кримінально-процесуальної діяльності, з метою досягнення дієвості кримінального провадження (для запобігання та припинення неправомірних дій, забезпечення виявлення та закріплення доказів тощо) [53, с. 164].

Схожу позицію висловив О. Ю. Татаров, на думку якого, заходи забезпечення кримінального провадження – це передбачені КПК заходи примусового характеру, що застосовуються за наявності підстав і в порядку, встановленому законом, з метою запобігання та подолання негативних обставин, що перешкоджають або можуть перешкоджати вирішенню завдань кримінального провадження, забезпеченню його дієвості [57, с. 367].

Досить своєрідне визначення заходів забезпечення кримінального провадження надав В. М. Тертишник, який розуміє під ними передбачені законом правові механізми стримувань, противаг і примусу, які використовуються у кримінальному провадженні для досягнення мети та виконання завдань кримінального процесу [138, с. 388]. Проте не зовсім зрозумілим є їх трактування як «правових механізмів стримувань, противаг та примусу», адже, як відомо, система стримувань та противаг була запроваджена для регулювання діяльності різних гілок влади, а не в якомусь окремому інституті права, тим паче якщо мова йде про заходи, які застосовуються під час кримінального провадження.

В якості основних ознак заходів забезпечення кримінального провадження дослідники називають наступні їх властивості: 1) державно-владний характер відносин, які виникають, розвиваються та припиняються під час застосування заходів примусу; 2) застосовуються у формі правовідносин, які мають процесуальний характер і регулюються кримінальним процесуальним законом, а тому є складовою кримінальної процесуальної форми; 3) підстави, межі та порядок їх застосування детально регламентовані законом; 4) спрямовані на досягнення єдиної мети – забезпечити належний порядок кримінального провадження, його дієвість; 5) мають виражений примусовий характер, який залежить не від порядку реалізації цих заходів, а від їх законодавчої моделі; 6) завжди пов'язані з певними обмеженнями особистих, майнових та інших прав і свобод суб'єктів кримінального провадження. Вони полягають в обмеженні свободи, недоторканності житла, таємниці листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції. Обмеження майнового характеру – позбавлення права користуватися або розпоряджатися певним майном, банківськими вкладками, цінними паперами; 7) мають виключний характер – тобто застосовуються лише в тих випадках, коли іншими заходами публічні завдання кримінального провадження досягнути неможливо; 8) специфічний суб'єкт застосування – ним, як правило, є слідчий суддя, суд [53, с. 363–364].

Беручи до уваги викладене, можна стверджувати, що, розкриваючи сутність і характерні властивості заходів забезпечення кримінального провадження, учені акцентують увагу на їх примусовому характері. У зв'язку з цим доречно розглянути наукові точки зору щодо тлумачення кримінального процесуального примусу. Зокрема, на думку А. А. Усачова, заходи кримінально-процесуального примусу можна визначити як процесуальні засоби примусового характеру, що застосовуються дізнавачем, органом дізнання, слідчим, судом (суддею) у випадках і в порядку, встановлених КПК, щодо осіб, які беруть участь у провадженні по справі, з метою попередження і припинення неправомірних дій даних осіб і в цілому

забезпечення встановленого КПК порядку кримінального судочинства [54].

Інші дослідники, наприклад Т. Осоян, пропонує заходи кримінально-процесуального примусу розуміти як передбачені кримінально-процесуальним законом процесуальні засоби примусового характеру, які застосовуються у кримінальному процесі уповноваженими особами та державними органами за наявності підстав і в порядку, встановленому законом, до підозрюваних та інших осіб з метою успішного розслідування і розгляду кримінальної справи та виконання інших завдань кримінального провадження [140, с. 134].

На нашу думку, наведені вище наукові позиції є досить поверхневими, оскільки не розкривають змістовної сутності кримінального процесуального примусу, адже не дають чіткого їх розуміння. У цьому контексті більш виваженою вбачається точка зору, запропонована З. З. Зінатуліним, який кримінально-процесуальний примус визначив як метод державного впливу, що проявляється у правових обмеженнях особистісного, майнового та організаційного характеру учасників кримінально-процесуальної діяльності внаслідок застосування до них, за наявності передбачених законом підстав, процесуально-правових засобів [34, с. 11].

На наш погляд, більш поширене визначення цього поняття запропонував Ю. М. Мирошніченко, який під заходами кримінально-процесуального примусу розуміє систему засобів психологічного, фізичного, організаційного чи матеріального впливу, пов'язаних з обмеженням суб'єктивних прав учасника кримінального провадження з метою забезпечення дієвості кримінального провадження та попередження процесуальних правопорушень шляхом застосування уповноваженими особами передбачених законом владно-примусових заходів, що полягають у спонуканні до виконання процесуальних обов'язків, припиненні протиправної поведінки, притягненні до процесуальної відповідальності [68, с. 149].

Наведені вище наукові позиції щодо сутнісного змісту понять «заходи забезпечення кримінального провадження» та «кримінальний процесуальний

примус» породжують цілком логічне питання про їх співвідношення, адже, характеризуючи кожне з них, дослідники вказують на такі ключові їх ознаки:

- проявляються, виражаються у вигляді психологічного, фізичного, організаційного, матеріального впливу на особу;
- пов'язані зі встановленням для особи, відносно якої застосовуються заходи примусу, певних обмежень, зокрема особистого, фізичного, організаційного, майнового характеру.

З огляду на викладене окремі вчені ставлять під сумнів необхідність розмежування досліджуваних понять [67, с. 205], у зв'язку з чим наголошують на їх тотожності [109, с. 329]. Натомість, на наше переконання, означені поняття не співпадають, тобто вони не є синонімічними, а отже й не можна їх ототожнювати. Аргументами на користь цього виступають наступні підстави:

- по-перше, процесуальний примус у вигляді відповідних обмежень проявляється не лише у заходах забезпечення кримінального провадження, але й у інших процесуальних діях, зокрема відбирання біологічних зразків може здійснюватися у примусовому порядку;

- по-друге, деякі заходи, передбачені ст. 131 КПК України, є за своїм характером не стільки примусовими, скільки забезпечуються відповідним примусом. Наприклад, це стосується виклику слідчим, прокурором, судового виклику. У зв'язку з цим не можна погодитися з існуючим у науковій літературі твердженням про те, що навіть коли особа не заперечує проти обмеження її прав і свобод, що пов'язано із застосуванням заходів забезпечення кримінального провадження, вони все одно мають примусовий характер, оскільки сама можливість застосування примусу передбачена законом [57, с. 364]. Аргументом проти такої позиції є те, що можливість застосування примусу супроводжується цілою низкою заходів як у межах кримінального процесу, так і в інших сферах правовідносин. Тож, розглядати через це такі заходи як примусові, на нашу думку, буде не зовсім доречно. Вважаємо, що в такому разі слід виходити з того, що вплив, який

здійснюється у межах реалізації досліджуваних заходів, може виражатися як у формі спонукання до відповідної необхідної поведінки, так і у формі тиску на особу задля примушування її до належного виконання покладених на неї обов'язків. На підтвердження тієї обставини, що заходи забезпечення кримінального провадження можуть і не мати форми прямого примусу, свідчить і позиція суддів Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ. Так, беручи до уваги зміст положень ч. 1 ст. 86, ч. 2, 3 ст. 93 КПК України, Суд дійшов висновку, що застосування стороною кримінального провадження такого способу збирання доказів, як вилучення речей чи документів (ч. 7 ст. 163 КПК України) під час отримання доступу до речей і документів, може здійснюватися у випадках, якщо:

- 1) особа, у володінні якої знаходяться речі або документи, не бажає добровільно передати їх стороні кримінального провадження або є підстави вважати, що вона не здійснить таку передачу добровільно після отримання відповідного запиту чи намагатиметься змінити або знищити відповідні речі чи документи;
- 2) речі та документи, згідно зі ст. 162 КПК, містять охоронювану законом таємницю і таке вилучення необхідне для досягнення мети застосування цього заходу забезпечення.

В інших випадках сторона кримінального провадження може витребувати та отримати речі або документи за умови їх добровільного надання володільцем без застосування процедури, передбаченої главою 15 КПК України [89].

З урахуванням викладеного можна стверджувати, що вести мову про примус слід у тому випадку, коли є конфлікт волі, тобто певні дії застосовуються всупереч бажання особи. Примус, насамперед, протистоїть вільному волевиявленню, а тому його сутність полягає в тому, що він здійснюється поза волею та бажанням учасників процесу. У зв'язку з цим, для відмежування примусового від непримусових елементів слід використовувати критерій психічного ставлення суб'єкта до покладених на нього обов'язків, звідси добровільне виконання обов'язку виключає примус. Це означає, що примусові заходи, як правило, застосовуються лише у разі

відмови особи виконати свій процесуальний обов'язок [79, с. 53–55; 68, с. 149]. Підтримуючи таку точку зору, слід відмітити, що застосування деяких заходів забезпечення кримінального провадження (виклик слідчим, прокурором, судовий виклик) за умови добровільної співпраці особи з правоохоронними, судовими органами може бути розцінене як тимчасова незручність, аніж суттєві обмеження прав і свобод особи. Також вважаємо за необхідне наголосити на тому, що відсутність безпосереднього примусу під час реалізації окремих заходів забезпечення кримінального провадження, передбачених у ст. 131 КПК України, не позбавляє їх забезпечувального характеру, адже вони, як ми вже зазначали, можуть застосовуватися у примусовому порядку.

На підставі вищевикладеного вважаємо, що *заходи забезпечення кримінального провадження та кримінальний процесуальний примус – це дві самостійні правові категорії, які при цьому в низці аспектів їх правозастосування перетинаються*. Звідси вважаємо, що вести мову про заходи забезпечення кримінального провадження слід не як про заходи примусового (державно-примусового) характеру, а як про засоби впливу на учасників кримінального провадження, характер яких спрямований на спонукання, переконання до виконання прокладених на особу обов'язків чи добровільної, плідної взаємодії.

Метою заходів забезпечення кримінального провадження є створення необхідних умов для проведення оперативного, максимально повного та неупередженого розслідування і судового розгляду провадження. Такі заходи виступають одними із тих засобів, через які компетентними службовими особами забезпечуються повнота і безперешкодність реалізації здійснення процесуальних дій та кримінального провадження в цілому. Крім того, слід погодитися із твердженням про те, що крім загальної мети, на досягнення якої спрямовано кожен із досліджуваних заходів, характерною для них є також наявність власної специфічної мети, яка у структурі цілеспрямованості кримінальної процесуальної діяльності займає окреме місце.

Так, тимчасовий доступ до речей і документів має на меті забезпечення можливості формування правової позиції сторін кримінального провадження; тимчасове вилучення майна та арешт майна спрямовані на забезпечення можливості відшкодування шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, можливої конфіскації майна; тимчасове обмеження у користуванні спеціальним правом має на меті припинення кримінального правопорушення, запобігання вчиненню іншого чи припинення або запобігання протиправній поведінці підозрюваного, обвинуваченого щодо перешкоджання кримінальному провадженню; затримання особи та запобіжні заходи спрямовані на припинення кримінального правопорушення, а також створюють необхідні умови для забезпечення участі підозрюваного, обвинуваченого у кримінальному провадженні, а відтак – для здійснення правосуддя [57, с. 363–364].

Таким чином, можна констатувати про недоцільність розгляду заходів забезпечення кримінального провадження виключно як засобів примусу, адже у розрізі їх застосування до осіб, які користуються недоторканістю, проявляються недоліки такого підходу, що лише ускладнюють практику реалізації кримінального провадження за участю такої категорії осіб.

Наразі проблематика застосування заходів забезпечення кримінального провадження до осіб, які користуються недоторканністю, на жаль, не знайшла свого комплексного вивчення. Свого часу окремі аспекти порушеного питання досліджували Л. Д. Удалова та І. Б. Бабій [146], проте вони проводилося, по-перше, на підставі КПК України 1960 р. та попереднього Закону України «Про судоустрій і статус суддів» від 07 липня 2010 р.; по-друге, вивчення здійснювалося лише в розрізі президентської, депутатської та суддівської недоторканності, але сьогодні це не усі суб'єкти, які користуються недоторканністю, зокрема поза увагою залишилися Уповноважений Верховної Ради України з прав людини та особи із дипломатичним імунітетом.

Крім того, важливий внесок у розвиток теоретичних аспектів і

вирішення практичних проблем заходів забезпечення кримінального провадження зробили С. С. Аскеров, Р. І. Благута, Є. В. Кузьмічова, Н. А. Сотник, В. І. Фаринник, О. Д. Чепель, А. В. Шевчишин. Однак, більшість правознавців, як правило, досить поверхнево розглядають питання застосування заходів забезпечення кримінального провадження відносно осіб, які користуються недоторканністю, що обумовлює необхідність його більш глибокого вивчення.

Насамперед розглянемо підстави застосування заходів забезпечення кримінального провадження до зазначеної категорії осіб.

Термін «підстава» у тлумачних словниках визначається як:

- те головне, на чому базується, ґрунтується щось;
- те, чим пояснюються, виправдовуються вчинки, поведінка [127, с. 505–506; 17, с. 966; 35, с. 332].

У КПК України загальні підстави застосування заходів забезпечення кримінального провадження закріплені у ст. 132, з аналізу змісту якої вбачається, що для їх застосування необхідні дві передумови:

1) юридична, яка в себе включає наступне:

- належним чином оформлене клопотання слідчого, прокурора про застосування відповідного заходу забезпечення кримінального провадження. Таке клопотання подається до місцевого загального суду, в межах територіальної юрисдикції якого знаходиться орган досудового розслідування;

- наявність прийнятої у законному порядку ухвали слідчого судді, суду, оскільки згідно з вимогами КПК України такі заходи застосовуються на підставі відповідної ухвали слідчого судді або суду, за винятком випадків, передбачених КПК України [55];

2) фактична – наявність конкретних фактичних підстав, які обумовлюють необхідність й доцільність застосування того чи іншого заходу забезпечення кримінального провадження, а саме:

- існує обґрунтована підозра щодо вчинення кримінального

правопорушення такого ступеня тяжкості, що може бути підставою для застосування заходів забезпечення кримінального провадження;

- потреби досудового розслідування виправдовують такий ступінь втручання у права і свободи особи, про який ідеться у клопотанні слідчого, прокурора;

- може бути виконане завдання, для виконання якого слідчий, прокурор звертається із клопотанням [55].

Враховуючи досить загальний та оціночний характер зазначених фактичних підстав, цілком справедливим є той факт, що необхідність і виправданість застосування таких заходів вирішується виключно слідчим суддею або судом. Останні, своєю чергою, повинні перевірити обґрунтованість, достовірність і достатність даних, на які посилається слідчий, прокурор. При цьому докази, якими обґрунтовується клопотання, повинні міститися в матеріалах кримінального провадження. З цього приводу доречним буде навести позицію суддів Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ, які зазначили, що у кожному випадку розгляду клопотань про застосування заходів забезпечення кримінального провадження слідчі судді зобов'язані:

- сумлінно і принципово здійснювати повноваження із судового контролю за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб у кримінальному провадженні під час досудового розслідування, діяти у межах і відповідно до вимог закону;

- перевіряти наявність об'єктивної необхідності та виправданість такого втручання у права та свободи особи, з'ясовувати можливість досягнення мети, на яку посилається автор клопотання, без застосування цих заходів;

- зважати, що незалежно від визначеного процесуальним законом суб'єкта ініціювання застосування заходів забезпечення обов'язок довести наявність трьох необхідних складових для їх застосування (ч. 3 ст. 132 КПК) покладається на слідчого та/або прокурора;

– враховувати, що докази на підтвердження обставин, викладених у клопотанні про застосування заходів забезпечення, подаються особою, яка заявляє таке клопотання;

– пам'ятати, що суддя, який брав участь у кримінальному провадженні під час досудового розслідування, згідно з ч. 1 ст. 76 КПК не має права брати участі у цьому ж провадженні в суді як першої, так і апеляційної та касаційної інстанцій, а також при перегляді судових рішень Верховним Судом України або за нововиявленими обставинами [89].

Окремо слід звернути увагу на таку категорію, як «обґрунтована підозра», адже законодавчого тлумачення даного поняття немає. У зв'язку з цим судді Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ акцентували увагу на тому, що при оцінюванні обґрунтованості підозри слідчим суддям слід враховувати позицію Європейського суду з прав людини, відображену, зокрема, і у справі «Нечипорук і Йонкало проти України» від 21 квітня 2011 р. Згідно з п. 175 цього рішення, термін «обґрунтована підозра» означає, що існують факти або інформація, які можуть переконати об'єктивного спостерігача в тому, що особа, про яку йдеться, могла вчинити правопорушення. Мета затримання для допиту полягає у сприянні розслідуванню злочину через підтвердження або спростування підозр, які стали підставою для затримання. Однак вимога, що підозра має ґрунтуватись на обґрунтованих підставах, є значною частиною гарантії недопущення свавільного затримання і тримання під вартою. Більше того, за відсутності обґрунтованої підозри особа не може бути за жодних обставин затримана або взята під варту з метою примушення її зізнатися у злочині, свідчити проти інших осіб або з метою отримання від неї фактів чи інформації, які можуть слугувати підставою для обґрунтованої підозри [148].

Специфіка підстав і порядку застосування заходів забезпечення кримінального провадження до осіб, які користуються недоторканністю, полягає у тому, що частина з них стають можливими лише у разі отримання

згоди відповідного компетентного органу. Тож, виникає необхідність більш детально розглянути кримінальний процесуальний механізм застосування заходів забезпечення кримінального провадження до осіб, які користуються недоторканністю.

Насамперед, звернемо увагу на порядок застосування досліджуваних заходів стосовно Президента України. Так, з аналізу норм Конституції України та положень КПК України вбачається, що в них не передбачено жодної особливості чи окремого порядку застосування таких заходів до Президента. Утім, порушене питання ускладнюється тією обставиною, що на законодавчому рівні не розкриваються зміст і обсяг президентської недоторканності. Лише у рішенні КСУ від 10 грудня 2003 р. № 19-рп/2003 зазначається, що на час виконання повноважень останній не несе кримінальної відповідальності та проти нього не може бути порушена кримінальна справа [146, с. 140]. Звідси, ми можемо дійти висновку, що до Президента не можуть бути застосовані й заходи забезпечення кримінального провадження, передбачені КПК України. І тільки у випадку припинення повноважень Президента до нього у встановленому законодавством порядку можуть бути застосовні такі заходи.

Водночас постає питання про можливість застосування заходів забезпечення кримінального провадження до Президента України як до свідка, зокрема, таких як накладання грошового стягнення та привід. Відповідаючи на дане питання, слід виходити з того, що порядок здійснення кримінального провадження, встановлений відповідними положеннями КПК України, є єдиним для усіх учасників. Тож і слідувати загальному його порядку повинен кожен учасник, незалежно від його правового статусу, окрім тих випадків, коли певні особливості розслідування прямо передбачені нормами Конституції України, КПК та іншими спеціальними законами.

З метою забезпечення належного здійснення кримінального провадження у КПК України закріплені заходи, які можуть бути застосовані до кожного учасника, зокрема до них віднесені: виклик слідчим, прокурором

(ст. 133 КПК); судовий виклик (ст. 134 КПК); привід (ст.ст. 140–143 КПК); накладення грошового стягнення (глава 12 КПК); тимчасовий доступ до речей і документів (глава 15 КПК); тимчасове вилучення майна (глава 16 КПК); арешт майна (глава 17 КПК). Тобто, це ті заходи, які безпосередньо спрямовані на забезпечення належної поведінки учасників кримінального провадження або збирання доказів, що мають значення для провадження. Таким чином, перераховані заходи можуть бути застосовані до Президента як до свідка, адже ніяких спеціальних вимог щодо їх застосування до нього чинним законодавством не передбачено. На нашу думку, можливість застосування наведених заходів забезпечення кримінального провадження до Президента зумовлена тим, що їх обрання жодним чином не перешкоджає виконанню останнім своїх посадових обов'язків.

Що стосується приводу, то даний захід, вочевидь, може бути застосований до Президента з певними обмеженнями, а саме в частині можливості застосування до нього правоохоронними органами фізичного впливу. Пояснюється це тим, що привід є заходом процесуального примусу, сутність якого полягає у затриманні та примусовому доставленні особи до суду задля забезпечення її участі у судовому засіданні у випадках, якщо цю особу було належним чином викликано, але вона не з'явилася до суду без поважних причин або без повідомлення про причини неприбуття [71, с. 741]. При цьому привід виступає засобом, який забезпечує не лише належну поведінку учасників кримінального провадження, але й сприяє формуванню доказової бази. Звідси наявність ухвали про здійснення приводу особи, у тому числі Президента, є свідченням того, що органи досудового розслідування, прокурор реалізували усі можливі заходи для отримання доказів.

Продовжуючи дослідження, звернено увагу на такий захід, як затримання без ухвали слідчого судді, суду. Специфіка даного питання полягає у тому, що відповідно до ст. 207 КПК України кожен має право затримати без ухвали слідчого судді, суду будь-яку особу, крім осіб,

зазначених у ст. 482 КПК [55]. Однак у положеннях ст. 482 КПК України йдеться тільки про народних депутатів і суддів, у той час як згідно зі ст. 105 Конституції Президент України користується правом недоторканності на час виконання повноважень. З огляду на це *ст. 482 КПК слід доповнити положенням, у якому передбачити, що Президент України не може бути затриманий на підставах і в порядку, передбачених ст. ст. 207, 208 КПК України.*

Враховуючи специфіку правового статусу Глави держави, а також беручи до уваги вищенаведену позицію КСУ щодо змісту президентської недоторканності, очевидним є те, що затримати Президента в момент вчинення злочину або відразу після цього неможливо. Однак, це у жодному разі не звільняє правоохоронців від обов'язку попереджати, припиняти злочинну діяльність, навіть якщо вона вчиняється вищою посадовою особою держави, а також фіксувати докази такої діяльності. Такий напрям кримінальної процесуальної діяльності правоохоронних органів потребує свого вдосконалення, що має здійснюватися із урахуванням специфіки правового статусу Президента як гаранта державного суверенітету та територіальної цілісності України. Відтак, на наш погляд, доцільно передбачити можливість затримання Президента під час або відразу після вчинення ним тяжкого чи особливо тяжкого злочину проти життя чи здоров'я особи або проти основ національної безпеки України. На користь додаткової аргументації цього наведемо положення ст. 3 Конституції України, в якій задекларовано, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю.

Тож, пропонуємо ст. 482 КПК України доповнити додатковим положенням 5, яке викласти у такій редакції:

«5. Притягнення до кримінальної відповідальності Президента України, його затримання або обрання стосовно нього запобіжного заходу не може бути здійснено без припинення ним повноважень у порядку,

передбаченому Конституцією України.

Президент України, затриманий за підозрою у вчиненні діяння, за яке встановлена кримінальна відповідальність, повинен бути негайно звільнений після з'ясування його особи, за винятком випадків :

1) якщо Верховна Рада України надала згоду на його усунення з поста в порядку імпичменту;

2) затримання Президента України під час або відразу після вчинення тяжкого чи особливо тяжкого злочину проти життя чи здоров'я особи або злочину проти основ національної безпеки України, якщо таке затримання є необхідним для попередження вчинення злочину, відвернення чи попередження наслідків злочину або забезпечення збереження доказів цього злочину. Президент України має бути негайно звільнений, якщо мета такого затримання (попередження вчинення злочину, відвернення чи попередження наслідків злочину або забезпечення збереження доказів цього злочину) досягнута».

Далі розглянемо особливості застосування заходів забезпечення кримінального провадження до народних депутатів. Як свідчить аналіз чинного законодавства, обсяг недоторканності народних депутатів суттєво ускладнює процес застосування до них низки запобіжних заходів. Про це яскраво свідчать положення ст. 27 Закону України «Про статус народного депутата України» та ст. 482 КПК України [94; 55]. В контексті аналізу зазначених законодавчих положень М.В. Черхавський та С.Є. Абламський зауважували, що повноцінність досудового розслідування, в тому числі можливості затримання правоохоронними органами народного депутата, залежить від отримання згоди ВРУ на притягнення його до кримінальної відповідальності. У зв'язку з цим дослідники поставили цілком логічне запитання: як повинен діяти працівник правоохоронного органу у випадку, коли став очевидцем вчинення народним депутатом тяжкого чи особливо тяжкого злочину, наприклад, грабежу, розбою, умисного вбивства тощо. На цій підставі вони зробили цілком логічний висновок, що в передбаченій на

сьогодні моделі кримінального процесуального регулювання досліджуваного аспекту наявна низка суперечностей та недоліків, які, безумовно, негативно впливають на практичне застосування положень КПК України. А як бути з отриманням дозволу про притягнення останнього до кримінальної відповідальності у міжсесійний період, адже у цей час ВРУ взагалі не працює у формі пленарних засідань. Відтак такий порядок створює велику ймовірність втрати та знищення доказів винуватості народного депутата у вчиненні кримінального правопорушення [163, с. 248–250].

До того ж, на нашу думку, така ситуація пояснюється, по-перше, тим, що у зазначених статтях доволі широко тлумачиться зміст недоторканності; по-друге, вищезгаданим нами пануючим розумінням заходів забезпечення кримінального провадження виключно як засобів примусу. У своєму поєднанні ці дві обставини перетворюють депутатську недоторканність не стільки на обумовлену специфікою професійної діяльності посилену гарантію, скільки на привілей. Якщо буквально тлумачити позицію законодавця з цього питання, то можна навіть дійти абсурдного висновку, що такий найпростіший захід забезпечення кримінального провадження, як виклик, може бути розцінений як спроба обмеження прав і свобод народного депутата. Але це не так, адже виклик не обмежує права і свободи народного депутата, тому його таким не слід вважати. Народний депутат як свідок зобов'язаний з'явитися за викликом слідчого, прокурора, суду, а також належним чином виконати інші обов'язки свідка, передбачені КПК України. Наявна при цьому депутатська недоторканність не звільняє його від виконання даного обов'язку, адже:

– по-перше, підтримка режиму законності та стану правопорядку у державі й суспільстві, відновлення порушених внаслідок протиправних дій прав, свобод і законних інтересів суб'єктів, а також притягнення винних осіб до відповідальності є одним із першочергових завдань держави. Для належного виконання цього завдання компетентні суб'єкти правоохоронної системи держави, окрім іншого, повинні мати можливість безперешкодно

взаємодіяти (співпрацювати) з іншими учасниками провадження, незалежно від їх процесуального статусу. Очевидно, що робота зі свідками виступає одним із проявів означеної взаємодії, а специфічний правовий статус особи не повинен бути перешкодою для її реалізації;

– по-друге, виклик не є терміновим заходом, тому для його реалізації свідок має певний проміжок часу, що дозволяє належним чином підготуватися для цього, спланувати свої справи таким чином, щоб без суттєвих незручностей для себе виконати цей обов'язок. Так, відповідно до ст. 135 КПК України особа має отримати повістку про виклик або бути повідомленою про нього іншим шляхом не пізніше ніж за три дні до дня, коли вона зобов'язана прибути за викликом. У випадку встановлення КПК строків здійснення процесуальних дій, які не дозволяють здійснити виклик у зазначений строк, особа має отримати повістку про виклик або бути повідомленою про нього іншим шляхом якнайшвидше, але в будь-якому разі з наданням їй необхідного часу для підготовки та прибуття за викликом [55];

– по-третє, виклик народного депутата в якості свідка фактично не має як такого безпосереднього примусового характеру. Усі ці обставини на практиці дають змогу народним депутатам без будь-яких суттєвих наслідків для себе ухилятися від явки до правоохоронних органів [120, с. 141].

Слід відмітити, що відповідно до ст. 139 КПК України, якщо підозрюваний, обвинувачений, свідок, потерпілий, цивільний відповідач, представник юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, який був у встановленому КПК порядку викликаний (зокрема, наявне підтвердження отримання ним повістки про виклик або ознайомлення з її змістом іншим шляхом), не з'явився без поважних причин або не повідомив про причини свого неприбуття, на нього накладається грошове стягнення у розмірі: від 0,25 до 0,5 розміру прожиткового мінімуму для працездатних осіб – у випадку неприбуття на виклик слідчого, прокурора [55].

Процедура реалізації накладання грошового стягнення визначена у ст.ст. 144–174 КПК України, в яких встановлено, що під час досудового

розслідування воно накладається ухвалою слідчого судді за клопотанням слідчого, прокурора, а під час судового провадження – ухвалою суду за клопотанням прокурора чи за власною ініціативою. Розгляд клопотання здійснюється не пізніше трьох днів із дня його надходження до суду. Про час та місце розгляду клопотання повідомляється службова особа, яка його внесла, та особа, на яку може бути накладено грошове стягнення, проте їх неприбуття не перешкоджає розгляду питання. Якщо під час розгляду клопотання слідчий суддя, суд встановить, що особа не виконала покладений на неї процесуальний обов'язок без поважних причин, він накладає на неї грошове стягнення. Копія відповідної ухвали не пізніше наступного робочого дня після її постановлення надсилається особі, на яку було накладено грошове стягнення [55].

Отже, аналіз наведених положень КПК України дає змогу стверджувати, що жодних обмежень щодо можливості накладання грошового стягнення стосовно народних депутатів не передбачено, як, до речі, й інших осіб, які користуються недоторканністю.

У практичній діяльності більш складним є питання застосування до народного депутата приводу, оскільки безпосередньої заборони про це у КПК України не встановлено. При цьому знову постає питання про можливість застосування до народного депутата заходів фізичного впливу, якщо він відмовляється добровільно виконати ухвалу про привід. Пояснюється це тим, що застосування до народного депутата фізичного впливу може бути розцінено як спроба тиску на нього, особливо у випадку, якщо у встановленому порядку його не позбавлено недоторканності.

На наше переконання, з метою уникнення практичних непорозумінь у частині окресленого питання в КПК України доцільно закріпити положення, згідно з яким до моменту надання Верховною Радою України згоди на притягнення народного депутата до кримінальної відповідальності до нього не можуть бути застосовані заходи фізичного впливу, в тому числі під час здійснення приводу. У разі відмови народного депутата добровільно

виконати ухвалу слідчого судді, суду про привід і прослідувати до місця виклику особа, яка виконує таку ухвалу, повинна зафіксувати відповідні причини відмови і повернути ухвалу до суду.

Наведені випадки слід вважати одним із факторів, який підтверджує те, що органи досудового розслідування вжили усіх можливих заходів для отримання доказової інформації. Крім того, під час внесення Генеральним прокурором України подання до ВРУ про притягнення народного депутата до кримінальної відповідальності факт його неявки за викликом слідчого, прокурора або відмова без поважних причин від добровільного виконання ухвали про привід є суттєвими аргументами на користь вмотивованості та обґрунтованості подання.

Ураховуючи викладене, *пропонуємо ст. 140 КПК України доповнити додатковою ч. 5 такого змісту:*

«5. Привід не може бути застосований до народного депутата до моменту надання Верховною Радою України згоди на притягнення його до кримінальної відповідальності. У разі відмови народного депутата добровільно виконати ухвалу слідчого судді, суду про привід і прослідувати до місця виклику особа, яка виконує таку ухвалу, повинна зафіксувати відповідні причини відмови і повернути ухвалу до суду без її виконання».

Вважаємо за необхідне звернути увагу на те, що слідчий суддя, суд під час розгляду клопотання про накладання на народного депутата грошового стягнення або приводу повинен з'ясувати, чи обумовлена його неявка поважними причинами. При цьому, виходячи із норм КПК, слідчий суддя, суд у випадку вирішення означених питань повинен перевірити не лише наявність поважних причин неявки, але й з'ясувати, чи мала особа реальну можливість повідомити орган досудового розслідування, прокурора про об'єктивну неможливість прибуття. Це, зокрема, слідує зі ст. 137 КПК України, в якій передбачено, що у повістці про виклик повинно бути зазначено нагадування про обов'язок заздалегідь повідомити про неможливість з'явлення [55]. Звідси можемо зробити висновок про те, що

якщо слідчий суддя, суд з'ясує, що народний депутат не з'явився на виклик слідчого, прокурора хоча і з поважних причин, однак заздалегідь не повідомив про це, маючи реальну можливість здійснити таке повідомлення, то в подальшому до нього може бути застосовано накладання грошового стягнення або приводу.

Крім розглянутих вище заходів забезпечення кримінального провадження, до народного депутата можуть застосовуватися й інші, передбачені КПК України, заходи забезпечення кримінального провадження, але тільки після того, як ВРУ надасть згоду на притягнення його до кримінальної відповідальності. Проте окремого особливого порядку застосування цих заходів до народного депутата на законодавчому рівні не передбачено, за виключенням його затримання, обрання стосовно нього запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою чи домашнього арешту. Для реалізації цих заходів потрібна згода парламенту, незалежно від наявності згоди на притягнення останнього до кримінальної відповідальності.

Окремо слід акцентувати на тому, що в положеннях ст. 482 КПК України, на відміну від вимог ст. 80 Конституції України та ст. 27 Закону «Про статус народного депутата України», згода ВРУ також потрібна на обрання стосовно народного депутата запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою чи домашнього арешту. Вочевидь, така ситуація склалася через те, що у попередньому КПК України 1960 р. терміни «арешт» та «взяття під варту» використовувалися як синонімічні. Однак у чинному КПК України було запроваджено новий запобіжний захід, пов'язаний із суттєвим обмеженням свободи підозрюваного, обвинуваченого, – домашній арешт. Водночас, якщо звернутися до Рішення КСУ (справа про гарантії депутатської недоторканності) від 26 червня 2003 р. № 12-рп/2003, то в ньому розтлумачено, що депутатську недоторканність треба розуміти так, що до депутата передбачається особливий порядок притягнення до кримінальної відповідальності, його затримання, арешту, а також застосування інших

заходів, пов'язаних з обмеженням його особистих прав і свобод [108]. Натомість, ні у зазначеному Рішенні, ні в нормах ст. 80 Конституції України не закріплено прямої вказівки про те, що домашній арешт застосовується до народних депутатів за згодою ВРУ. З метою уникнення подібних непорозумінь на практиці з приводу наведеної законодавчої розбіжності доцільно внести відповідні зміни до ч. 3 ст. 80 Конституції України та ст. 27 Закону України «Про статус народного депутата України», виклавши їх у такій редакції: *«Притягнення до кримінальної відповідальності народного депутата України, його затримання чи арешт або обрання стосовно нього запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою чи домашнього арешту не може бути здійснено без згоди Верховної Ради України».*

Процедура надання згоди парламентом на затримання, арешт або обрання стосовно народного депутата запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою чи домашнього арешту така ж сама, як і процедура надання згоди на притягнення його до кримінальної відповідальності. Водночас такий підхід видається дещо двояким. З одного боку, необхідність надання згоди ВРУ на затримання народного депутата, обрання стосовно нього запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою чи домашнього арешту є навіть більш логічним і виправданим, ніж надання згоди на притягнення його до кримінальної відповідальності. Зумовлено це тим, що зазначені заходи, по-перше, мають найбільш суворий, крайній характер; по-друге, обмежують одне з основоположних прав і свобод людини – право на свободу та особисту недоторканність; по-третє, перешкоджають належному виконанню народним депутатом своїх професійних обов'язків і, що найважливіше, його обов'язків перед виборцями. З іншого боку, процедура надання згоди на означені заходи є надто тривалою, тому, звісно, не дозволяє своєчасно їх застосувати, що, своєю чергою, може негативним чином позначитися на їх дієвості та ефективності. Додатковим аргументом щодо необхідності оперативно вирішувати порушене питання слугують і вимоги ст. 186 КПК України, в якій встановлено, що клопотання про застосування або зміну запобіжного

заходу розглядається слідчим суддею, судом невідкладно, але не пізніше сімдесяти двох годин з моменту фактичного затримання підозрюваного, обвинуваченого або з моменту надходження до суду клопотання, якщо підозрюваний, обвинувачений перебуває на свободі, чи з моменту подання підозрюваним, обвинуваченим, його захисником до суду відповідного клопотання [55].

Згідно з чинним законодавством, розглядаючи подання Генерального прокурора про надання згоди на затримання, арешт чи тримання під вартою народного депутата, ВРУ також перевіряє вмотивованість і чіткість обґрунтування зазначеного подання, з'ясовує, чи містить воно конкретні факти і докази, які підтверджують необхідність застосування запобіжного заходу. Звідси постає питання про значення висновків ВРУ для слідчого судді, суду під час розгляду клопотання про обрання запобіжного заходу до народного депутата. У цілому, з огляду на засади, на яких ґрунтується правосуддя в Україні, зокрема неупередженості, можемо говорити про те, що висновок ВРУ з приводу надання дозволу на застосування до депутата відповідного запобіжного заходу не має обов'язкового характеру для слідчого судді, суду, який в подальшому буде розглядати клопотання про застосування відповідного заходу забезпечення кримінального провадження чи проведення процесуальної дії.

Іншим проблемним аспектом застосування запобіжних заходів стосовно народного депутата є відсутність законодавчої регламентації того, яким чином слід діяти прокурору, якщо суд відмовив у задоволенні клопотання з мотивів його недостатньої обґрунтованості. Зокрема, мається на увазі те, чи повинен прокурор у разі повторного звернення з клопотанням про застосування запобіжного заходу знову звертатися до ВРУ за отриманням згоди на застосування такого заходу. На нашу думку, в такій ситуації прокурор має виходити з того, чи була зазначена згода оскаржена депутатом у відповідному порядку і чи є з цього приводу відповідне судове рішення. Так, якщо народним депутатом в адміністративному судочинстві буде

оскаржено рішення про надання згоди на притягнення його до кримінальної відповідальності, у результаті чого суд визнає таке рішення незаконним і скасує постанову ВРУ, то Генеральний прокурор України повинен внести нове подання до ВРУ на отримання згоди на затримання, арешт чи тримання під вартою народного депутата. На сьогодні такі приклади мають місце. Наприклад, 17 вересня 2015 року СБУ затримала «радикала» І. В. Мосійчука, після того як ВРУ проголосувала за надання згоди на його затримання та арешт. Нардепу інкримінували вчинення злочинів за п'ятьма статтями КК України. Після цього захисники останнього звернулися до Апеляційного суду м. Києва про скасування таких заходів, але 13 жовтня 2015 року суд залишив без змін ухвалу Печерського районного суду м. Києва про обрання народному депутату фракції Радикальної партії запобіжного заходу у вигляді утримання під вартою. Натомість Вищий адміністративний суд України визнав незаконною і скасував постанову ВРУ про надання згоди на притягнення до кримінальної відповідальності, затримання та арешт народного депутата від Радикальної партії І. В. Мосійчука [16].

У контексті дослідження вважаємо доцільним приділити увагу такому заходу забезпечення кримінального провадження, як відсторонення від посади. За загальним правилом, передбаченим КПК України, відсторонення від посади здійснюється на підставі рішення слідчого судді під час досудового розслідування чи суду під час судового провадження на строк не більше двох місяців. Строк відсторонення від посади може бути продовжено відповідно до вимог ст. 158 КПК України [55]. Такий захід може бути застосований тільки щодо особи, яка підозрюється або обвинувачується у вчиненні злочину середньої тяжкості, тяжкого чи особливо тяжкого злочину, і незалежно від тяжкості злочину – щодо особи, яка є службовою особою правоохоронного органу [55].

Згідно зі ч. 3. ст. 154 КПК України питання про відсторонення від посади осіб, що призначаються Президентом України, вирішується Президентом України на підставі клопотання прокурора в порядку,

встановленому законодавством. Тобто, це стосується судді та судді КСУ. Так, відповідно до ст. 80 Закону України «Про судоустрій та статус суддів» призначення на посаду судді здійснюється Президентом України на підставі та в межах подання Вищої ради правосуддя, без перевірки додержання встановлених цим Законом вимог до кандидатів на посаду судді та порядку проведення добору чи кваліфікаційного оцінювання кандидатів. Президент України видає указ про призначення судді не пізніше тридцяти днів із дня отримання відповідного подання Вищої ради правосуддя.

Водночас викладені норми є загальними. Спеціальною у цьому разі слід вважати ст. 155-1 КПК України, де передбачено, що рішення про тимчасове відсторонення судді від здійснення правосуддя у зв'язку з притягненням до кримінальної відповідальності ухвалюється Вищою радою правосуддя на підставі вмотивованого клопотання Генерального прокурора або його заступника в порядку, встановленому законом. Тобто, це відбувається на підставі звернення посадової особи, на яку покладається обов'язок здійснити судді повідомлення про підозру, а саме Генерального прокурора або його заступника.

Більш детально дана процедура врегульована у Регламенті Вищої ради правосуддя. Так, відповідно до п. 19.1 (глава 19 Регламенту) суддю може бути тимчасово відсторонено від здійснення правосуддя за рішенням Ради: а) у зв'язку з притягненням до кримінальної відповідальності; б) при проведенні кваліфікаційного оцінювання; в) у порядку застосування дисциплінарного стягнення. Для цього Генеральний прокурор чи його заступник подає до Вищої ради правосуддя клопотання стосовно судді, який є підозрюваним, обвинувачуваним (підсудним) на будь-якій стадії кримінального провадження. Клопотання має бути вмотивованим і відповідати наступним вимогам, а саме містити: а) короткий виклад обставин кримінального правопорушення, у зв'язку з яким подається клопотання; б) правову кваліфікацію кримінального правопорушення із зазначенням статті (частини статті) закону України про кримінальну відповідальність;

в) виклад обставин, що дають підстави підозрювати, обвинувачувати суддю у вчиненні кримінального правопорушення, і посилення на обставини; г) назву суду, в якому суддя обіймає посаду; г) виклад обставин, що дають підстави вважати, що перебування на посаді судді сприяло вчиненню кримінального правопорушення; д) виклад обставин, що дають підстави вважати, що суддя, перебуваючи на посаді, знищить чи підробить речі і документи, які мають суттєве значення для досудового розслідування, незаконними засобами впливатиме на свідків та інших учасників кримінального провадження або протиправно перешкоджатиме кримінальному провадженню іншим чином; е) перелік свідків, яких прокурор вважає за необхідне допитати під час розгляду клопотання [102].

Крім того, до клопотання додаються копії матеріалів, якими обґрунтовуються доводи клопотання, та документи, що підтверджують надання судді копій клопотання і матеріалів, які обґрунтовують клопотання. Невідповідність клопотання хоча б одній із зазначених вимог є підставою для його повернення. Ухвала про повернення клопотання оскарженню не підлягає. Однак повернення клопотання не перешкоджає повторному зверненню з ним до Ради в загальному порядку після усунення недоліків [102].

Тим часом з аналізу чинного законодавства не зовсім зрозумілим є порядок повернення клопотання, що не відповідає законодавчим вимогам, зокрема це є правом чи обов'язком Вищої ради правосуддя. Крім того, ані у Регламенті Вищої ради правосуддя, ані у КПК України не зазначається, в який термін після встановлення невідповідності клопотання воно повертається суб'єкту подання. Розгляд такого клопотання має відбутися невідкладно, але не пізніше ніж через сім днів з дня надходження цього клопотання. Суб'єкту подання клопотання, а також судді, відносно якого його внесено до Вищої ради правосуддя, повідомляється про дату, час і місце розгляду клопотання не пізніше ніж за три дні до засідання Ради, крім того повідомлення про розгляд клопотання невідкладно розміщується на офіційному веб-сайті Ради. Неявка на засідання судді, його представника,

Генерального прокурора або його заступника чи уповноваженого одним із них прокурора, які були належним чином повідомлені про дату, час і місце засідання, не перешкоджає розгляду клопотання [102]. Зазначене здійснюється незалежно від поважності причин відсутності вказаних суб'єктів.

Ураховуючи викладені законодавчі вимоги, бачимо, що пояснення судді з приводу викладених у клопотанні обставин не є обов'язковою умовою продовження процедури розгляду клопотання. Тобто, суддя може як надати пояснення в письмовому вигляді, висловити свою позицію, так і взагалі відмовитися від надання будь-яких пояснень. У випадку ж якщо суддя, повідомлений належним чином про дату, час та місце розгляду клопотання, не з'явився на його розгляд, однак надав письмові пояснення, то вони оголошуються в обов'язковому порядку. Позиція суб'єкта подання клопотання заслуховується тільки у тому випадку, якщо він з'явився на розгляд. Крім того, під час розгляду клопотання про тимчасове відсторонення судді від здійснення правосуддя Рада має право заслухати будь-яку особу чи дослідити будь-які матеріали, що мають значення для вирішення питання про відсторонення судді від здійснення правосуддя [102].

За загальним правилом, засідання з питань розгляду клопотання про тимчасове відсторонення судді від здійснення правосуддя відбувається відкрито. Разом з тим, Радою може бути прийнято рішення про проведення закритого засідання, однак конкретних вказівок про те, що саме може стати приводом і підставою для проведення засідання у закритому режимі, немає. Вбачається, що рішення про проведення закритого засідання приймається Радою у тому випадку, якщо проведення засідання у звичайному (тобто відкритому) режимі може зашкодити дієвості здійснення кримінального провадження стосовно судді, щодо якого розглядається клопотання, якщо можуть бути розголошені відомості, що містять охоронювану таємницю, інтимного життя особи [55].

Крім того, Регламентом Вищої ради правосуддя не передбачено, які

саме обставини має з'ясувати і враховувати Рада під час розгляду клопотання про тимчасове відсторонення судді від здійснення правосуддя, а також прийняти рішення за результатами його розгляду. Вважаємо, що Рада в ході засідання має керуватися загальними вимогами ст. 157 КПК України, а саме: відмовляти у задоволенні клопотання про відсторонення від здійснення правосуддя, якщо прокурор не доведе наявності достатніх підстав вважати, що такий захід необхідний для припинення кримінального правопорушення, припинення або запобігання протиправній поведінці підозрюваного чи обвинуваченого, який, перебуваючи на посаді, може знищити чи підробити речі і документи, які мають значення для досудового розслідування, незаконними засобами впливати на свідків та інших учасників кримінального провадження або протиправно перешкоджати кримінальному провадженню іншим чином. При цьому при вирішенні зазначеного питання Рада повинна врахувати такі обставини: 1) правову підставу для відсторонення від здійснення правосуддя; 2) достатність доказів, які вказують на вчинення особою кримінального правопорушення; 3) наслідки відсторонення від здійснення правосуддя для інших осіб [55].

Отже, за результатами розгляду клопотання Рада може ухвалити такі рішення: 1) повернути клопотання у зв'язку з невідповідністю вимогам Закону; 2) про тимчасове відсторонення судді від здійснення правосуддя у зв'язку з притягненням до кримінальної відповідальності; 3) про відмову в задоволенні такого клопотання.

У рішенні про тимчасове відсторонення судді від посади обов'язково має зазначатися строк відсторонення, який не може становити більше ніж два місяці. На стадії судового провадження строк відсторонення встановлюється до набрання законної сили вироком суду або закриття кримінального провадження. Резолютивна частина рішення оголошується присутнім на засіданні. Копії рішення Ради не пізніше ніж через сім робочих днів надсилаються Генеральному прокурору або його заступнику, судді, стосовно якого ухвалено рішення [102].

Що стосується виконання такого рішення, то суддя вважається тимчасово відстороненим від здійснення правосуддя з моменту винесення Радою ухвали про це. Тому в день прийняття рішення Радою забезпечується повідомлення голови суду, в якому обіймає посаду відсторонений суддя, про прийняте рішення. Повідомлення здійснюється шляхом використання офіційних засобів зв'язку: електронної пошти та/або факсу (телефаксу) відповідного суду, за допомогою Єдиної бази даних електронних адрес, номерів факсів (телефаксів) суб'єктів владних повноважень та даних офіційного веб-порталу «Судова влада» [102]. Якщо в подальшому кримінальне провадження відносно судді буде закрито, то прийняте рішення про його відсторонення від посади припиняє свою дію, навіть якщо строк, на який його було встановлено, не сплинув.

Подальше продовження строків тимчасового відсторонення судді від здійснення правосуддя здійснюється на строк не більше ніж два місяці, а у разі якщо обвинувальний акт передано до суду – до закінчення судового провадження [102]. З цією метою Генеральний прокурор чи його заступник повинен звернутися у строк не пізніше як за десять днів до закінчення строку, на який суддю було відсторонено. Загальний порядок вирішення клопотання про продовження відсторонення такий самий, як і при вирішенні першого клопотання, тобто про тимчасове відсторонення судді від здійснення правосуддя. Втім, він все ж таки має специфічні аспекти, зокрема йдеться про те, що клопотання про продовження тимчасового відсторонення судді повинно містити обґрунтування того, що обставини, які стали підставою для його тимчасового відсторонення від здійснення правосуддя, продовжують існувати, та сторона обвинувачення не мала можливості забезпечити досягнення цілей, заради яких застосовано тимчасове відсторонення від здійснення правосуддя, іншими способами протягом дії попереднього рішення. Відповідно і Вища рада правосуддя під час розгляду даного клопотання повинна з'ясувати:

а) обставини, які стали підставою для тимчасового відсторонення від

здійснення правосуддя, продовжують існувати;

б) чи дійсно сторона обвинувачення не мала можливості забезпечити досягнення цілей, заради яких було застосовано тимчасове відсторонення від здійснення правосуддя, іншими способами протягом дії попереднього рішення [102]. Тож, тільки за наявності цих двох обставин у сукупності Рада приймає рішення про продовження тимчасового відсторонення.

Повторне звернення Генерального прокурора або його заступника із клопотанням про тимчасове відсторонення судді від здійснення правосуддя, як і звернення про продовження даного відсторонення, у зв'язку з притягненням до кримінальної відповідальності судді в межах одного кримінального провадження, якщо Радою вже прийнято рішення по суті цього питання, не допускається, крім випадків скасування попереднього рішення Ради судом [102].

Проведене дослідження дає змогу констатувати, що наведений порядок вирішення питання про тимчасове відсторонення судді від здійснення правосуддя у зв'язку з притягненням до кримінальної відповідальності має низку проблемних моментів:

– *по-перше*, доволі сумнівним є наділення функцією прийняття рішення про відсторонення судді від здійснення правосуддя Вищої ради правосуддя. З приводу цього слід підтримати позицію Р. Д. Арланової, С. В. Завади та С. В. Гладій, які цілком слушно вважають, що вирішення питання про відсторонення суддів від здійснення правосуддя має здійснюватися тільки за участю суду. Зокрема, на переконання Р. Д. Арланової, дане питання повинен вирішувати виключно Верховний Суд України [6, с. 148–149]. Своєю чергою, С. В. Гладій пропонує створити Дисциплінарний суд України, який би займався вирішенням питань, що стосуються діяльності суддів, у тому числі відсторонення їх від здійснення правосуддя [22, с. 65]. Ми підтримуємо позицію цих та інших дослідників і вважаємо, що регламентований у законодавстві України підхід до вирішення питання про відсторонення суддів від здійснення правосуддя протирічить європейським принципам

правосуддя. Так, ЄСПЛ у своїй практиці виходить з того, що одним із ключових аспектів панування верховенства права є чіткий контроль з боку судів за втручанням виконавчої влади у життя особи [6, с. 148].

– *по-друге*, залишається не вирішеним питання щодо оскарження суддею прийнятого рішення про застосування до нього тимчасового відсторонення від здійснення правосуддя, а також порядок оскарження Генеральним прокурором або його заступником рішення про відмову в тимчасовому відстороненні судді від посади;

– *по-третьє*, незрозумілим є й питання, як має вирішуватися доля суддів, які займають адміністративні посади (Голова суду, його заступник). Тобто чи тягне за собою відсторонення судді від здійснення правосуддя його автоматичне відсторонення від займаної ним у суді адміністративної посади? І, навпаки, чи може суддя у випадку притягнення його до кримінальної відповідальності бути відсторонений від адміністративної посади без його відсторонення від здійснення правосуддя?

При вирішенні окреслених питань слід виходити з того, що тимчасове відсторонення судді від здійснення правосуддя як захід забезпечення кримінального провадження спрямовано на недопущення підозрюваного, обвинуваченого до виконання ним своїх службових обов'язків протягом певного строку. Зазначене здійснюється з метою припинення кримінального правопорушення, припинення протиправної поведінки, запобігання протиправній поведінці особи, яка, перебуваючи на посаді, зможе знищити чи підробити речі або документи, що мають значення для досудового розслідування, незаконними способами впливати на свідків та інших учасників кримінального провадження або протиправно перешкоджати кримінальному провадженню іншим способом [52, с. 256; 152, с. 163]. У більш вузькому значенні – це захід забезпечення кримінального провадження, який полягає у тимчасовому, вимушеному недопущенні посадової особи до виконання своїх функціональних обов'язків та застосовується щодо особи, яка підозрюється або обвинувачується у

вчиненні злочину [53, с. 200]. Отже, вважаємо, що для того, щоб попередити можливий вплив з боку судді на здійснення досудового розслідування стосовно нього, він має бути повністю відсторонений від виконання будь-яких службових обов'язків.

Щодо відсторонення від посади судді КСУ, то згідно з ч. 2 ст. 9 Закону України «Про Конституційний Суд України» Президент України, Верховна Рада України та з'їзд суддів України призначають по шість суддів Конституційного Суду України. Тим часом, постає питання: як відсторонити суддів КСУ (їх залишилося 12), яких призначає ВРУ та з'їзд суддів України, адже у положенні ч. 3. ст. 154 КПК України йдеться лише про посадових осіб, яких призначає Президент України. Дане питання законодавець чомусь залишив поза увагою, що позбавляє правоохоронні органи можливості відсторонити останніх від посади.

Подібна прогалина спостерігається в частині можливого відсторонення від посади Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, який згідно зі ст. ст. 4, 5 Закону України «Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини» є посадовою особою та призначається на посаду і звільняється з посади ВРУ таємним голосуванням шляхом подання бюлетенів. Натомість у положеннях ст. 154 КПК України відсутній процесуальний порядок його відсторонення від посади.

З метою усунення наведеної законодавчої прогалини вважаємо за доцільне друге речення ч. 3. ст. 154 КПК України викласти у такій редакції: *«Відсторонення від посади Директора Національного антикорупційного бюро України, Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини здійснюється слідчим суддею на підставі вмотивованого клопотання Генерального прокурора (виконувача обов'язків Генерального прокурора) в порядку, встановленому законом, а суддю Конституційного Суду України – на підставі вмотивованого клопотання Генерального прокурора або його заступника».*

Що ж стосується відсторонення народного депутата від посади, то це

неможливо зробити, оскільки такої посади не існує.

Не менш проблемним є й питання затримання народного депутата без ухвали слідчого судді, суду. Загалом ми погоджуємося з тим, що затримання народного депутата повинно мати особливий порядок, адже даний захід хоча і є тимчасовим, утім має доволі суворий характер, на чому, до речі, досить часто акцентують увагу дослідники. Так, за цілком слушним твердженням Л. Д. Удалової, затримання – це суворе обмеження свободи людини у кримінальному судочинстві, яке по суті схоже на кримінальне покарання у вигляді позбавлення волі, оскільки особа, яка знаходиться під вартою, зазнає обмежень своїх прав і свобод, передбачених Конституцією України. У першу чергу, мова йде про обмеження недоторканності особи [146, с. 142].

Свобода ж особи, як справедливо відмічає В. І. Фаринник, повинна обмежуватися виключно тоді, коли без цього неможливо забезпечити виконання поставлених завдань [153, с. 86], а саме для швидкого, повного й неупередженого досудового розслідування кримінальних правопорушень, у тому числі вчинених особами, які користуються недоторканністю.

Водночас не слід забувати, що одним із головних завдань правоохоронних органів є попередження, припинення злочинної діяльності, попередження та (або) усунення її негативних наслідків, а також забезпечення притягнення усіх винних осіб до відповідальності. Тож, затримання цілком справедливо можна вважати одним із ключових інструментів, що знаходиться в розпорядженні правоохоронних органів. Відтак у разі вчинення кримінального правопорушення затримання виступає дієвим та ефективним засобом, що створює необхідні умови для з'ясування причетності особи до вчинення злочину, вирішення питання про обрання затриманому запобіжного заходу. Саме тому, як цілком доречно відмічають вчені, своєчасне затримання особи, яка підозрюється у вчиненні злочину, унеможлиблює її ухилення від органів досудового розслідування, а також перешкоджання встановленню істини у справі, продовження злочинної діяльності [110, с. 141; 146, с. 141–142].

Відповідно до положень ч. 1 ст. 177 КПК України, затримання особи спрямоване на забезпечення запобігання спробам: переховуватися від органів досудового розслідування та/або суду; знищити, сховати або спотворити будь-яку із речей чи документів, які мають істотне значення для встановлення обставин кримінального правопорушення; незаконно впливати на потерпілого, свідка, іншого підозрюваного, обвинуваченого, експерта, спеціаліста у цьому ж кримінальному провадженні; перешкоджати кримінальному провадженню іншим чином; вчинити інше кримінальне правопорушення чи продовжити кримінальне правопорушення, у якому підозрюється, обвинувачується. При цьому, як наголошує В. І. Фаринник, кримінальне процесуальне законодавство не містить чіткого визначення цілей затримання [153, с. 86]. Натомість вважаємо, що у даному разі мета та ціль затримання особи збігаються, навіть незважаючи на суб'єкта його застосування.

Своєю чергою, згідно зі ч. 2. ст. 178 КПК України підставою застосування запобіжного заходу є наявність обґрунтованої підозри у вчиненні особою кримінального правопорушення, а також наявність ризиків, які дають достатні підстави слідчому судді, суду вважати, що підозрюваний, обвинувачений, засуджений може здійснити дії, передбачені частиною першою цієї статті. Слідчий, прокурор не мають права ініціювати застосування запобіжного заходу без наявності для цього підстав, передбачених цим Кодексом. При цьому, на наше переконання, не досить логічним вбачається законодавчий підхід в частині передбачення обґрунтованої підозри в якості підстави для застосування запобіжного заходу. Вважаємо, що визнання обґрунтованої підозри у вчиненні особою кримінального правопорушення як підстави для застосування запобіжного заходу є не досить коректним. У даному випадку вона є необхідною умовою, а не підставою.

З аналізу чинного законодавства України доходимо висновку, що затримання народного депутата можливе лише за згодою ВРУ. Тобто, якщо

характеризувати зазначений аспект із процесуальної точки зору, то згода ВРУ є необхідною умовою для затримання народного депутата [153, с. 130]. Однак вважаємо, що, з одного боку, унеможливлення затримання народного депутата на місці злочину або ж одразу після його вчинення не відповідає ні завданням кримінального провадження, ні засадам рівності усіх перед законом і судом та невідворотності настання юридичної відповідальності за вчинення протиправних дій. З іншого боку, в загальних положеннях застосування запобіжних заходів наявність такої згоди не передбачено, і лише у спеціальній нормі (ч. 3 ст. 482 КПК України) закріплено вимогу щодо отримання від ВРУ такої згоди.

У зв'язку з цим доходимо висновку, що існуючий на сьогодні законодавчий підхід щодо порядку затримання народних депутатів негативним чином позначається на якості досудового розслідування, зокрема на забезпеченні збереження доказів вчинення злочину. Водночас, за дослідженням О. Ю. Татарова, у багатьох країнах (за винятком Монголії, Угорщини, України) у випадках затримання депутата на місці вчинення злочину останній позбавляється імунітету автоматично без санкції парламенту. Наприклад, у Фінляндії арештувати парламентаря і розпочати проти нього кримінальне переслідування без санкції парламенту можливо у випадку, якщо його діяння класифікується як злочин, за який передбачено покарання у виді позбавлення волі на термін не менше 6 місяців; у Швеції – 2 років; у Македонії, Словенії, Хорватії, Югославії – 5 років. У цих випадках парламенти до винесення судом вироку вправі лише вимагати звільнення депутата, посилаючись на наявність у нього імунітету. На його думку, це не зовсім вірно [133, с. 206]. Ми цілком згодні з такою позицією вченого. Тому вважаємо, що більш виваженим є законодавчий підхід до затримання судді, якого, відповідно до п. 2 ч. 1 ст. 482 КПК України, можна затримати під час або відразу ж після вчинення тяжкого або особливо тяжкого злочину, якщо таке затримання є необхідним для попередження вчинення злочину, відвернення чи попередження наслідків злочину або забезпечення

збереження доказів цього злочину.

Беручи до уваги викладене, вважаємо, що ч. 2 ст. 482 КПК України слід доповнити положенням такого змісту:

«Народний депутат, затриманий за підозрою у вчиненні діяння, за яке встановлена кримінальна відповідальність, повинен бути негайно звільнений після з'ясування його особи, за винятком:

- 1) якщо Верховною Радою України надано згоду на його затримання;*
- 2) затримання народного депутата під час або одразу ж після вчинення тяжкого або особливо тяжкого злочину, якщо таке затримання є необхідним для попередження вчинення злочину, відвернення чи попередження наслідків злочину або забезпечення збереження доказів цього злочину. Народний депутат має бути негайно звільнений, якщо мета такого затримання (попередження вчинення злочину, відвернення чи попередження наслідків злочину або забезпечення збереження доказів цього злочину) досягнута».*

На нашу думку, такий підхід не можна вважати посяганням на недоторканність народного депутата, оскільки сам факт затримання ще не зобов'язує здійснити останньому повідомлення про підозру в порядку ст. 276 КПК, адже для цього необхідно отримати згоду ВРУ. Таке затримання, передусім, спрямовано на забезпечення більш якісної доказової бази, а отже, підвищить і рівень обґрунтованості та вмотивованості подання про притягнення останнього до кримінальної відповідальності.

Наступним проблемним аспектом є застосування до Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини такого заходу забезпечення кримінального провадження, як затримання. У главі 37 КПК України для даної посадової особи не передбачено жодної окремої норми, яка б передбачала особливості застосування зазначеного заходу [7, с. 126]. Втім, у ст. 20 Закону України «Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини» [98] закріплено, що Уповноважений користується правом недоторканності на весь час своїх повноважень. Він не може бути без згоди

ВРУ притягнутий до кримінальної відповідальності або підданий заходам адміністративного стягнення, що накладаються в судовому порядку, затриманий, заарештований, підданий обшуку, а також особистому огляду. Тим часом, у положеннях КПК України не передбачено такого запобіжного заходу, як арешт, натомість є запобіжний захід у вигляді тримання під вартою та домашній арешт. Вочевидь, як і у вищезгаданому випадку із законодавством про статус народного депутата, використання терміну «заарештований» обумовлено положеннями старого КПК, в якому вживався термін «арешт». Звідси постає цілком логічне питання про те, чи потрібна згода ВРУ для застосування стосовно Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини такого заходу, як домашній арешт, адже у законодавстві про це немає ані слова і офіційного тлумачення обсягів його недоторканності не існує.

Отже, на наше переконання, подібні законодавчі прогалини не повинні залишатися поза увагою законотворців, тому окреслена неузгодженість має бути вирішена шляхом внесення відповідних змін до чинного законодавства, насамперед, до КПК України. Відтак, погоджуючись із С. С. Аскеровим, вважаємо, що особливості затримання посадової особи такого рівня мають бути передбачені у ст. 482 КПК України. Зокрема, Уповноважений Верховної Ради України з прав людини не може бути затриманий, підданий домашньому арешту чи триманню під вартою без згоди парламенту. Щодо його затримання на місці злочину або ж відразу після його вчинення, то, як і у випадку з народними депутатами, підстави та особливості порядку затримання мають бути такими, як стосовно суддів.

У цьому ж ракурсі постає питання щодо порядку надання ВРУ згоди на застосування зазначених запобіжних заходів до Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, адже ні Законом України «Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини», ні Регламентом ВРУ це питання не врегульовано. Це спонукає до питання про характер процедури отримання такої згоди; чи повинна вона відповідати тій, що

застосовується у випадку надання згоди на застосування відповідних запобіжних заходів до народного депутата. З приводу цього питання О. В. Сіренко та В. А. Ковбасюк зауважували, що порядок надання відповідної згоди у Регламенті Верховної Ради України відсутній, а тому вбачається, що у разі необхідності здійснення відповідних дій повинна застосовуватися за аналогією процедура, передбачена щодо народних депутатів України [123, с. 68].

Відтак, ураховуючи рівень і функціональне призначення Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, вбачається за доцільне встановити для надання згоди ВРУ на його затримання, застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою чи домашнього арешту аналогічну процедуру, як і для народних депутатів. У зв'язку з цим ми підтримуємо позицію О. В. Сіренка та В. А. Ковбасюка, які запропонували Закон України «Про Регламент Верховної Ради України» доповнити главою 35-1 «Розгляд питань при наданні згоди на притягнення до кримінальної відповідальності, затримання чи взяття під варту Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини», де передбачити такі статті: «Внесення подання про надання згоди на притягнення до кримінальної відповідальності, затримання чи взяття під варту Уповноваженого»; «Надання письмового пояснення Уповноваженим»; «Висновок комітету щодо надання згоди Верховною Радою України на притягнення Уповноваженого до кримінальної відповідальності, затримання чи обрання запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою»; «Розгляд Верховною Радою України питання про надання згоди на притягнення Уповноваженого до кримінальної відповідальності, затримання чи обрання запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою». При цьому, на їхню думку, главу 37 КПК України необхідно доповнити окремою статтею, яка б визначала порядок ініціювання органом досудового розслідування питання про надання ВРУ згоди на притягнення до кримінальної відповідальності, затримання чи обрання стосовно Уповноваженого Верховної Ради України

запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою [123, с. 69–70].

Зважаючи на викладене, вважаємо доцільним унормувати порядок затримання Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини за аналогічними вимогами, які передбачені щодо судді, та відповідно до тих, що ми запропонували внести щодо народних депутатів. Тож доцільно ч. 2 ст. 482 КПК України доповнити додатковою ч. 7 такого змісту:

«7. Уповноважений Верховної Ради України з прав людини, затриманий за підозрою у вчиненні діяння, за яке встановлена кримінальна відповідальність, повинен бути негайно звільнений після з'ясування його особи, за винятком:

- 1) якщо Верховною Радою України надано згоду на його затримання;*
- 2) затримання Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини під час або відразу ж після вчинення тяжкого або особливо тяжкого злочину, якщо таке затримання є необхідним для попередження вчинення злочину, відвернення чи попередження наслідків злочину або забезпечення збереження доказів цього злочину. Уповноважений Верховної Ради України з прав людини має бути негайно звільнений, якщо мета такого затримання (попередження вчинення злочину, відвернення чи попередження наслідків злочину або забезпечення збереження доказів цього злочину) досягнута».*

Щодо інших заходів забезпечення кримінального провадження, то вони застосовуються стосовно Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини в загальному порядку. Що стосується порядку застосування приводу, то це питання має вирішуватися за аналогічними правилами, що були нами розглянуті в контексті застосування даного заходу до народного депутата.

Далі розглянемо кримінальний процесуальний механізм затримання судді. Передусім зауважимо, що обсяг недоторканності судді, порівняно з народним депутатом, значно менший, що дещо спрощує порядок застосування до нього заходів забезпечення кримінального провадження. Тим не менш, нормами КПК України та Закону України «Про судоустрій і статус суддів» від 02 червня 2016 р. все ж таки передбачено певні

особливості застосування окремих таких заходів стосовно судді. Так, згідно з ч. 3 ст. 49 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» суддя не може бути підданий приводу чи примусово доставлений до будь-якого органу чи установи, крім суду, за винятком: 1) якщо Вищою радою правосуддя надано згоду на затримання судді у зв'язку з таким діянням; 2) затримання судді під час або відразу ж після вчинення тяжкого або особливо тяжкого злочину, якщо таке затримання є необхідним для попередження вчинення злочину, відвернення чи попередження наслідків злочину або забезпечення збереження доказів цього злочину.

Загалом слід зауважити, що в умовах проведення судово-правової реформи в Україні зазнав законодавчих змін і процесуальний механізм затримання судді, що зумовило прийняття Закону України «Про Вищу раду правосуддя». Зокрема, у положеннях ч. 1 ст. 482 КПК України затримання судді чи утримання його під вартою чи арештом здійснюється за згодою Вищої ради правосуддя. Без згоди Вищої ради правосуддя суддю не може бути затримано або утримувано під вартою чи арештом до винесення обвинувального вироку судом, за винятком затримання судді під час або відразу ж після вчинення тяжкого або особливо тяжкого злочину. Суддя, затриманий за підозрою у вчиненні діяння, за яке встановлена кримінальна відповідальність, повинен бути негайно звільнений після з'ясування його особи, за винятком:

1) якщо Вищою радою правосуддя надано згоду на затримання судді у зв'язку з таким діянням;

2) затримання судді під час або відразу ж після вчинення тяжкого або особливо тяжкого злочину, якщо таке затримання є необхідним для попередження вчинення злочину, відвернення чи попередження наслідків злочину або забезпечення збереження доказів цього злочину. Суддя має бути негайно звільнений, якщо мета такого затримання (попередження вчинення злочину, відвернення чи попередження наслідків злочину або забезпечення збереження доказів цього злочину) досягнута [55].

Аналіз чинного законодавства дає змогу констатувати, що у нормах Конституції України, ч. 1 ст. 482 КПК України, Законах України «Про судоустрій і статус суддів», «Про Вищу раду правосуддя» та Регламенті Вищої ради правосуддя поряд із взяттям під варту також передбачено і застосування арешту. При цьому, серед переліку запобіжних заходів останнього немає, натомість є домашній арешт, який, на наше переконання, не можна ототожнювати з арештом.

Крім того, варто акцентувати увагу, що сама процедура надання згоди Вищою радою правосуддя на затримання, тримання під вартою або арешт судді врегульована не нормами КПК України, а положеннями Регламенту Ради. Подання про надання згоди на затримання судді, якому в установленому законом порядку повідомлено про підозру у вчиненні кримінального правопорушення, утримання його під вартою чи арештом вноситься на розгляд Ради Генеральним прокурором або його заступником. При цьому, щодо кожного виду запобіжного заходу подається окреме подання.

Подання має відповідати вимогам КПК України, зокрема бути вмотивованим, містити конкретні факти і докази, що підтверджують вчинення суддею злочину, передбаченого КК України, а також обґрунтування необхідності самого затримання. До подання додаються копії матеріалів, якими обґрунтовуються його доводи [89]. Подання перевіряється на відповідність законодавчим вимогам у день його реєстрації в автоматизованій системі розподілу справ. У випадку виявлення в його змісті невідповідностей, воно повертається Генеральному прокурору чи його заступнику, при цьому строк, в який має бути здійснене таке повернення, не встановлено. Рішення про повернення подання має бути вмотивованим і оскарженню не підлягає. Однак, це не перешкоджає повторному зверненню з таким поданням до Ради в загальному порядку після усунення недоліків [89].

Розгляд Вищою радою правосуддя даного подання має бути здійснений не пізніше ніж через п'ять днів з дня отримання подання. Подання про

надання згоди на тримання під вартою судді, який затриманий під час або відразу ж після вчинення тяжкого або особливо тяжкого злочину, розглядається невідкладно після надходження подання у межах строку, визначеного КПК України, тобто не пізніше сімдесяти двох годин з моменту фактичного затримання [55].

Процедура розгляду подання не передбачає обов'язкового повідомлення судді, відносно якого розглядатиметься подання, про день, час та місце розгляду. Разом з тим Рада може викликати суддю для надання пояснень, якщо вважатиме, що це є необхідним для прийняття обґрунтованого рішення. Крім того, на засіданні Ради в обов'язковому порядку оголошуються письмові пояснення судді, якщо такі є. Генеральному прокурору або його заступнику зазначене повідомлення невідкладно надсилається. Хоча їх неявка на засідання Ради незалежно від причин знову ж таки не перешкоджає розгляду подання.

Загалом, на відміну від процедури розгляду клопотання про тимчасове відсторонення, порядок розгляду подання про затримання судді, тримання його під вартою чи арештом чітко визначений Регламентом. Зокрема, рішення ухвалюється Радою у спеціальному приміщенні (нарадчій кімнаті) відкритим голосуванням більшістю членів Ради, які беруть участь у засіданні. Рішення про відмову в задоволенні подання повинне бути вмотивованим [102].

В. М. Федченко та О. А. Лучко звернули увагу на той факт, що не досить зрозумілою є законодавча позиція щодо можливого оскарження в апеляційному порядку рішення Вищої ради правосуддя про надання згоди на затримання чи арешт судді. І це не кажучи вже про те, що прийняте за такою скаргою рішення є остаточним і подальшому оскарженню не підлягає. Складається враження, що норма про можливість оскарження рішення Вищої ради правосуддя про затримання чи арешт судді передбачена не випадково. Оскільки, з одного боку, Вища рада правосуддя, начебто, сумлінно виконала в межах наданих їй повноважень свою роботу і надала згоду на застосування

вказаного запобіжного заходу відносно судді, який порушив вимоги кримінального законодавства. А, з іншого боку, суддя в апеляційному порядку скасовує рішення Вищого колегіального органу правосуддя і тим самим повністю нівелює в цій частині діяльність такого колегіального вищого незалежного органу правосуддя. Наведене вище дало вченим підстави стверджувати, що вказані положення Закону України «Про Вищу раду правосуддя» входять у протиріччя з окремими нормами КПК України в частині можливості оскарження рішення Вищої ради правосуддя про надання згоди на арешт судді, а положення про можливість оскарження рішення про надання згоди на затримання судді взагалі не передбачені КПК [155, с. 180].

Резюмуючи викладене, відмітимо, що процедура надання згоди на застосування заходів забезпечення кримінального провадження стосовно суддів, у порівнянні з народними депутатами, характеризується своєю більш-менш чіткістю. Тож, процесуальний механізм надання згоди на застосування запобіжних заходів стосовно судді, на наш погляд, видається більш об'єктивним і справедливим, ніж відносно народних депутатів. Першочерговим аргументом на користь цього є те, що подання стосовно затримання судді розглядається незалежним органом – Вищою радою правосуддя, в якому суддя не є посадовою особою. До того ж, до складу Вищої ради правосуддя входять різні представники, а саме: десять обирає з'їзд суддів України з числа суддів чи суддів у відставці; двох призначає Президент України; по два обираються – ВРУ, з'їздом адвокатів України, всеукраїнською конференцією прокурорів, з'їздом представників юридичних вищих навчальних закладів та наукових установ [86]. Водночас аналогічна процедура стосовно народного депутата здійснюється ВРУ. Це те ж саме, якби колектив суддів окремого суду розглядав клопотання або подання про застосування заходу забезпечення кримінального провадження стосовно судді цього ж суду. Звісно, можна посилатися на те, що у парламенті представлені різні політичні сили, що забезпечує більшу об'єктивність і неупередженість розгляду подання стосовно народного депутата. Натомість,

для того, щоб застосувати до народного депутата запобіжний захід, необхідно отримати згоду парламенту, а це, на наше переконання, суттєва перепона на шляху до реалізації зазначених заходів, особливо якщо подання здійснюється щодо депутата, який належить до правлячої більшості.

Слід відмітити те, що Закон України «Про судоустрій і статус суддів» дозволяє здійснювати примусовий привід судді до суду, однак виклик слідчого чи прокурора подібною нормою не забезпечений, що, як і у випадку з народним депутатом, унеможливлює повноцінне застосовування приводу як засобу забезпечення належної поведінки судді, щодо якого ведеться досудове розслідування. Аналогічна норма міститься і в Законі України «Про Конституційний Суд України» [91]. Відповідно до цього Закону, запобіжні заходи у вигляді затримання, тримання під вартою чи арешту можуть бути застосовані до судді КСУ тільки за згодою цього Суду. Виключенням є лише випадки, коли суддю затримано під час або відразу ж після вчинення тяжкого або особливо тяжкого злочину. В іншому разі він має бути звільнений одразу після з'ясування його особи. Питання про застосування до судді КСУ зазначених запобіжних заходів вирішується на спеціальному пленарному засіданні Суду за поданням Генерального прокурора або особи, яка здійснює його повноваження. Такий підхід виглядає дещо сумнівним, адже постає питання про спроможність суддів КСУ об'єктивно і неупереджено вирішити питання про обрання запобіжного заходу стосовно свого колеги. На нашу думку, більш доцільним буде віднести вирішення цього питання до повноважень Вищої ради правосуддя, яка, по-перше, є незалежним конституційним органом, по-друге, є колегіальним органом.

Наприкінці слід приділити увагу питанню застосування заходів забезпечення кримінального провадження до осіб, які користуються дипломатичним імунітетом. Чинний КПК України суттєво обмежує можливість застосування до останніх таких заходів, оскільки це можливо за згодою самої особи або суб'єкта, який її акредитує, від імені якого вона діє. Проте очевидно, що необхідність виконання правоохоронними органами

своїх завдань і функцій щодо попередження, припинення протиправної діяльності, усунення її негативних наслідків, охорони та захисту життя і здоров'я, прав і свобод громадян, забезпечення публічної безпеки та порядку зобов'язує реагувати на будь-які прояви злочинної активності, незалежно від того, ким вона здійснюється. Тож, вважаємо, що у чинному КПК України необхідно закріпити норму про те, що у випадку затримання особи, яка користується дипломатичним імунітетом, під час вчинення злочину або одразу після його вчинення, вона має бути звільнена після з'ясування її особи та вжиття необхідних дій для збереження доказів. З цією метою нами вище вже було запропоновано доповнити ч. 2 ст. 482 КПК України окремою додатковою ч. 6.

Отже, в підсумку можна зазначити, що існуючий на сьогодні правовий механізм застосування заходів забезпечення кримінального провадження стосовно осіб, які користуються недоторканністю, має цілу низку неврегульованих аспектів, які потребують свого негайного унормування. У цьому напрямі нагальним питанням і є приведення національного законодавства у відповідність до основних засад здійснення кримінального судочинства, а також реалій сьогоденного життя суспільства. Подальший розвиток України як правової держави неможливий без урахування й запровадження позитивного досвіду європейських держав і практики ЄСПЛ. Перші кроки в окресленому напрямі вже здійснено, зокрема прийнято нові закони щодо здійснення правосуддя, при цьому вони потребують узгодження з іншим законодавством України в частині порушених питань.

2.3 Повідомлення про підозру особам, які користуються недоторканністю

У чинному КПК України запроваджено новий процесуальний інститут – повідомлення про підозру. Як відмічає В. М. Тертишник, повідомлення про

підозру є один із найважливіших процесуальних актів, який спрямований на практичну реалізацію функції розслідування та забезпечення захисту прав і законних інтересів особи, щодо якої здійснюється кримінальне провадження, і полягає у прийнятті рішення про повідомлення про підозру; врученні повідомлення про підозру особі, щодо якої здійснюється провадження; роз'ясненні підозрюваному його прав та наданні можливостей щодо їх реалізації і допиті обвинуваченого [138].

Повідомлення особи про підозру – це одне з важливих процесуальних рішень, яке приймає прокурор або слідчий за погодженням із прокурором до закінчення розслідування у кримінальному провадженні. У ньому на основі доказів, зібраних у ході проведення досудового розслідування, конкретна особа набуває статусу підозрюваного [53, с. 276]. У зв'язку з цим воно займає особливе місце у структурі досудового розслідування, адже підбиває підсумок проведеної роботи, зібраним доказам і в більшості випадків визначає подальше спрямування кримінального провадження. Даний акт означає появу у кримінальному судочинстві нового учасника процесу – підозрюваного [53, с. 278]. Ми згодні з позицією, що повідомлення про підозру є одним із ключових, визначальних аспектів кримінального процесу. Саме цим процесуальним документом робиться перший узагальнений висновок слідчого, прокурора щодо змісту та характеру протиправного діяння, а також достатності доказів вчинення діяння конкретною особою, що дає підстави для її притягнення до кримінальної відповідальності. Однак, набуття особою статусу підозрюваного не є підставою для визнання її винуватою у вчиненні кримінального правопорушення. Насамперед, це пояснюється тим, що згідно з вимогами ст. 62 Конституції України особа вважається невинуватою у вчиненні злочину і не може бути піддана кримінальному покаранню, доки її вину не буде доведено в законному порядку і встановлено обвинувальним вироком суду.

Повідомлення особи про підозру має важливе значення ще й тому, що воно слугує одним із засобів забезпечення невідворотності відповідальності

осіб, які вчинили кримінальне правопорушення, а в наступному обґрунтована підозра дозволяє суду призначити таким особам справедливе покарання відповідно до характеру і тяжкості злочину. До того ж воно є початковим моментом реалізації функції обвинувачення, оскільки після цього процесуальне становище підозрюваної особи погіршується, адже слідчий, прокурор уповноважені застосовувати до неї заходи забезпечення кримінального провадження, передбачені КПК України [58, с. 584].

Юридичне значення повідомлення особі про підозру полягає у наступному: 1) слугує одним із засобів забезпечення невідворотності відповідальності осіб, які вчинили кримінальне правопорушення; 2) дозволяє призначити таким особам справедливе покарання відповідно до характеру і тяжкості скоєного кримінального правопорушення; 3) є початковим моментом реалізації функції обвинувачення; 4) процесуальне становище даної особи погіршується (її можна оголосити в розшук, відсторонити від займаної посади, обрати запобіжний захід та ін.) [53, с. 276–277].

Загальні вимоги процесуального порядку повідомлення про підозру встановлені у главі 22 КПК України, у ч. 1 ст. 276 якої закріплено обов'язкові випадки його здійснення, а саме: 1) затримання особи на місці вчинення кримінального правопорушення чи безпосередньо після його вчинення; 2) обрання до особи одного з передбачених цим Кодексом запобіжних заходів; 3) наявність достатніх доказів для підозри особи у вчиненні кримінального правопорушення. Разом з тим в абзаці 2 ч. 1 ст. 276 КПК України встановлено, що особливості повідомлення про підозру окремій категорії осіб визначаються главою 37 цього Кодексу.

Варто акцентувати увагу на тому, що на момент повідомлення особі про підозру у вчиненні кримінального правопорушення повинно бути зібрано достатньо доказів, які вказують на те, що: 1) кримінальне правопорушення дійсно мало місце; 2) дані про нього внесені до ЄРДР; 3) воно вчинене особою, стосовно якої вирішується питання щодо вручення їй повідомлення про підозру; 4) суспільно небезпечне діяння містить склад конкретного

кримінального правопорушення [57, с. 696]. Тобто, слід підтримати точку зору науковців, які вважають, що властивість достатності доказів у кримінальному провадженні є вимогою, що відбивається в наявності системи належних, допустимих і достовірних фактичних даних, що отримані в результаті всебічного, повного й об'єктивного дослідження обставин кримінального провадження, які становлять предмет доказування [58, с. 585].

Враховуючи викладене, можемо наголосити, що єдиною підставою для повідомлення особі про підозру, в тому числі особам, які користуються недоторканністю, є наявність достатніх доказів вважати, що кримінальне правопорушення вчинене конкретною особою. Тож, слід погодитися із думкою В. М. Тертишника, який вважає, що для повідомлення особі про підозру у слідчого, прокурора має бути система доказів, яка виключала б будь-які сумніви щодо того, що: 1) кримінальне правопорушення справді відбулося; 2) кримінальне правопорушення вчинене підозрюваною особою; 3) діяння підозрюваної особи містить склад конкретного злочину; 4) відсутні обставини, які виключають її відповідальність [138].

Слід відмітити, що до внесення до КПК України відповідних змін у ньому не визначалося, в який саме строк після початку досудового розслідування, тобто після внесення відомостей про кримінальне правопорушення до ЄРДР, слідчий, прокурор має повідомити особі про підозру. Виключенням із цього була лише вимога про те, що у випадку затримання особи на місці вчинення кримінального правопорушення чи безпосередньо після його вчинення слідчий, прокурор зобов'язаний повідомити такій особі про підозру не пізніше 24 годин з моменту її затримання. Це, на нашу думку, свідчить про те, що головною умовою здійснення повідомлення про підозру була наявність достатніх доказів, які свідчать, що саме ця особа вчинила злочин. Відтак процес формування слідчим, прокурором доказової бази, необхідної для повідомлення особі про підозру, повинен мати змістовний і послідовний характер, позбавлений поспішності та передчасності, тобто бути обґрунтованими фактичними

даними, наявними в матеріалах кримінального провадження. Проте Законом України «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів» від 03 жовтня 2017 р. № 2147а-19 до КПК України були внесені відповідні зміни, які, зокрема, стосуються й окресленого питання. Наразі строк досудового розслідування обчислюється з моменту внесення відомостей про кримінальне правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань до дня звернення до суду з обвинувальним актом, клопотанням про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, клопотанням про звільнення особи від кримінальної відповідальності або до дня ухвалення рішення про закриття кримінального провадження. Строк досудового розслідування з моменту внесення відомостей про кримінальне правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань до дня повідомлення особі про підозру становить: 1) шість місяців – у кримінальному провадженні щодо кримінального проступку; 2) дванадцять місяців – у кримінальному провадженні щодо злочину невеликої або середньої тяжкості; 3) вісімнадцять місяців – у кримінальному провадженні щодо тяжкого або особливо тяжкого злочину [87].

Також слід зауважити, що здійснення повідомлення про підозру – це обов'язок, а не право слідчого, прокурора, адже в кожному разі за наявності наведених випадків слідчий, прокурор зобов'язаний повідомити особі про підозру. Якщо письмове повідомлення про підозру складається слідчим, то воно вручається особі тільки після його погодження з прокурором.

У контексті предмета дослідження зауважимо, що особливості повідомлення про підозру окремій категорії осіб, до яких, до речі, належать і особи, які користуються недоторканністю, визначаються главою 37 КПК.

Відповідно до положень ст. 481 КПК України письмове повідомлення про підозру особам, які користуються недоторканністю, здійснюється:

- народному депутату України, кандидату у Президенти України,

Уповноваженому Верховної Ради України з прав людини – Генеральним прокурором (виконувачем обов’язків Генерального прокурора);

– судді, судді Конституційного Суду України, присяжному на час виконання ним обов’язків у суді – Генеральним прокурором або його заступником [55].

Стосовно порядку повідомлення про підозру народному депутату України, слід зауважити, що аналіз чинного законодавства України дає змогу стверджувати про його складність й суперечливість, оскільки можливість належної реалізації компетентним суб’єктом даної процесуальної дії залежить від надання згоди парламентом на притягнення депутата до кримінальної відповідальності. Порядок надання такої згоди визначається нормами Закону України «Про Регламент Верховної Ради України». Так, відповідно до ст. 218 цього Закону, подання про надання згоди на притягнення до кримінальної відповідальності, затримання чи арешт народного депутата ініціюється прокурором. Подання щодо народного депутата повинно бути підтримано і внесено до ВРУ Генеральним прокурором (виконувачем обов’язків Генерального прокурора) [93]. Важливим моментом є вимога про те, що означене подання повинно бути вмотивованим і достатнім, містити конкретні факти і докази, що підтверджують факт вчинення зазначеною в поданні особою суспільно небезпечного діяння, визначеного КК України.

Розкриваючи зміст викладених вище вимог до подання, слід відзначити точку зору С. В. Лінецького та В. П. Крижанівського, які, аналізуючи норми зазначеного Закону, зауважили, що: 1) подання повинно бути вмотивованим, тобто відображати суспільну небезпечність діяння відповідної особи, розкривати мотиви направлення такого подання до парламенту України для отримання його згоди на притягнення відповідної особи до кримінальної відповідальності, її затримання чи арешту тощо; 2) подання повинно бути достатнім, тобто вичерпно описувати конкретні обставини та факти, які уможливлють одержання згоди ВРУ щодо притягнення особи до

кримінальної відповідальності, затримання чи її арешту; 3) подання повинно містити конкретні факти і докази, що підтверджують факт вчинення зазначеною в поданні особою суспільно небезпечного діяння, визначеного КК України, що вказує на неможливість направлення подань без наведення в них конкретних фактів, які з високим ступенем очевидності підтверджують вчинення таких діянь саме цією особою [61, с. 559].

З одного боку, наявність означених законодавчих вимог до такого подання виступає важливою гарантією захисту прав і свобод народного депутата як представника державної влади. Тому відповідні критерії, які ставляться до суб'єкта винесення подань, мають запобігти протиправним випадкам обмеження особистої свободи та недоторканності народних депутатів з недостатніх чи непідтверджених підстав, мотивів тощо [61, с. 559]. З іншого боку, проведення більшості процесуальних дій і застосування заходів забезпечення кримінального провадження, які є ключовими для збирання фактичних даних і формування доказової бази, стають можливими лише після того як ВРУ надасть згоду на притягнення народного депутата до кримінальної відповідальності.

Беручи до уваги викладене, постає цілком логічне питання про реальну можливість отримання достатніх доказів для одержання згоди парламенту на притягнення народного депутата до кримінальної відповідальності, враховуючи їх суттєву обмеженість щодо можливості проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій стосовно народного депутата, з якого не знято недоторканність. Крім того, не слід забувати, що подання про надання згоди на притягнення до кримінальної відповідальності народного депутата повинно бути вмотивованим і достатнім, містити конкретні факти і докази, що підтверджують факт вчинення зазначеною в поданні особою суспільно небезпечного діяння, визначеного КК України.

Оцінку достатності, законності та обґрунтованості подання, законності одержання доказів, зазначених у поданні, за дорученням Голови ВРУ здійснює Комітет з питань Регламенту та організації роботи Верховної Ради

України. Коментуючи положення Регламенту ВРУ з цього питання, С. В. Лінецький та В. П. Крижанівський зазначають, що суб'єктом, уповноваженим від імені ВРУ здійснити перевірку додержання вимог щодо подання, є Голова ВРУ. Утім, як показує практика, він надсилає відповідні подання для їх всебічного аналізу профільним комітетам, зокрема Комітету з питань Регламенту та організації роботи Верховної Ради України, а також іноді й Комітету з питань законодавчого забезпечення правоохоронної діяльності для отримання повноцінної та об'єктивної оцінки про ступінь відповідності надісланих на його ім'я подань вимогам Регламенту [61, с. 559–560]. Проте з такою позицією не можна погодитися, адже в Регламенті Верховної Ради України прямо не вказується на те, що саме Голова ВРУ є суб'єктом перевірки подання на предмет його відповідності вимогам, закріпленим у ст. 218 цього Регламенту. Також не встановлено конкретної норми з цього питання і у ст. 78 Регламенту Верховної Ради України, в якій безпосередньо закріплені повноваження Голови ВРУ. Тому й сам факт того, що Голова ВРУ отримує та повертає подання ще не є його прямим обов'язком здійснювати перевірку цього подання. Натомість, саме до предмета відання Комітету з питань Регламенту та організації роботи Верховної Ради України прямо віднесено розгляд питання надання згоди на притягнення до кримінальної відповідальності, затримання чи арешту народного депутата України [83]. Тож, доходимо висновку, що Голова ВРУ проводити одноособово оцінку цього подання на предмет його вмотивованості та достатності не має права. У цьому разі обов'язком Голови ВРУ як організатора та координатора діяльності ВРУ є доручення розгляду подання відповідному комітету, а також встановлення строку та контролю за процесом вирішення даного питання комітетом.

Іншим проблемним питанням, яке сьогодні потребує свого законодавчого унормування, є відсутність строку передання Головою ВРУ комітету отриманого від Генерального прокурора (виконувача обов'язків Генерального прокурора) відповідного подання. При цьому передбачено, що

комітет повинен підготувати висновки щодо подання, яке надійшло до нього від Голови ВРУ, у терміновому порядку, але в строк не більш як 20 днів. Разом з направленням подання до Регламентного комітету для його перевірки Голова ВРУ пропонує народному депутату, щодо якого внесено подання про надання згоди на притягнення до кримінальної відповідальності, затримання чи арешт, подати протягом п'яти днів письмові пояснення комітету [93].

На засідання комітету запрошується особа, щодо якої внесено подання. Відсутність народного депутата, стосовно якого внесено подання, на засіданні відповідного комітету без поважних причин не є перешкодою для розгляду питання і прийняття рішення про притягнення його до кримінальної відповідальності, затримання чи арешту. Також у засіданні комітету бере участь Генеральний прокурор (виконувач обов'язків Генерального прокурора) [93]. У ході засідання, на підставі клопотання народного депутата, щодо якого внесено подання, комітет може заслухати відповідних осіб, крім того, в разі необхідності комітет може прийняти рішення про витребування додаткових матеріалів кримінального провадження. Однак конкретних строків, протягом яких правоохоронні органи повинні надати зазначені додаткові матеріали до комітету, не встановлено. При цьому, у Законі України «Про Регламент Верховної Ради України» від 10 лютого 2010 р. закріплено, що комітет залишає подання без розгляду до дня надходження до комітету матеріалів, які ним вимагаються, або вмотивованої відповіді [93].

Враховуючи терміновий характер процедури розгляду комітетом подання, про що прямо йдеться у ст. 220 Закону України «Про Регламент Верховної Ради України», вважаємо, що посадова особа органу досудового розслідування, якому надійшов запит від комітету про надання додаткових матеріалів кримінального провадження, повинна терміново, але не пізніше 24 годин з моменту отримання запиту направити ці матеріали до комітету.

З-поміж іншого, слід звернути увагу на те, що зі змісту чинного законодавства не зрозуміло: чи може комітет витребувати тільки матеріали,

що безпосередньо містяться в матеріалах кримінального провадження, у межах якого внесено подання, чи має право витребувати та залучати й інші, які, на думку комітету, є необхідними для правильного вирішення питання. На наш погляд, при розгляді подання, оцінюючи рівень його вмотивованості та обґрунтованості, комітет повинен виходити тільки з існуючих матеріалів кримінального провадження. Тож, витребувати за власною ініціативою інші дані, яких немає у матеріалах кримінального провадження, комітет не має права. Аргументується це тим, що комітет не є суб'єктом доказування, тому, розглядаючи подання, він повинен лише виходити з достатності й достовірності доказів, на які спирається суб'єкт подання. Відповідно, якщо у комітету виникають сумніви щодо достатності й достовірності наведених у поданні доказів, він може витребувати додаткові матеріали з метою винесення вмотивованого та обґрунтованого рішення. У разі, якщо додатково витребувані матеріали не забезпечують належне вирішення питання або запитувані відомості відсутні у матеріалах кримінального провадження, комітет повинен діяти відповідно до ч. 4 ст. 220 Регламенту ВРУ, а саме зупинити перевірку, про що скласти вмотивований висновок. Після цього, Голова ВРУ із пропозицією подати додаткові обґрунтування повертає подання Генеральному прокурору (виконувачу обов'язків Генерального прокурора). За власною ініціативою витребувати дані, відомості з інших джерел, окрім матеріалів відповідного кримінального провадження, комітет, на нашу думку, не має права.

Разом з тим вважаємо, що під час розгляду подання комітет може залучити матеріали, що надаються особою, стосовно якої внесене це подання, і мають значення для прийняття об'єктивного рішення. Вважаємо, що відмовити у залученні матеріалів, поданих особою, стосовно якої внесене подання, комітет може тільки у тому разі, коли вирішить, що вони не стосуються предмета подання. В іншому випадку така відмова може бути розцінена як порушення ст. 55 Конституції України, в якій закріплено, що кожен має право будь-якими не забороненими законом способами захищати

свої права і свободи від порушень і протиправних посягань.

Верховна Рада України розглядає на пленарному засіданні внесені подання про надання згоди на притягнення до кримінальної відповідальності, затримання чи арешт народного депутата у визначений нею день, але не пізніше семи днів з дня подання відповідного висновку комітетом. Разом з тим надання комітетом позитивного висновку ще не є необхідною умовою надання ВРУ згоди на притягнення народного депутата до кримінальної відповідальності. Свідченням цього є положення ст. 220 Закону України «Про Регламент Верховної Ради України», де закріплено, що у разі відсутності достатніх доказів щодо обґрунтування подання Голова ВРУ має право повернути його разом із вмотивованим висновком комітету Генеральному прокурору (виконувачу обов'язків Генерального прокурора) з пропозицією подати додаткові обґрунтування. У такому випадку комітет зупиняє перевірку, про що повідомляється Голова ВРУ, який інформує про це ВРУ [93]. Тобто повернення подання – це право, а не обов'язок Голови ВРУ. Звідси постає цілком логічне питання про можливість винесення Головою на розгляд на пленарному засіданні ВРУ подання, за яким комітет надав негативний висновок чи взагалі не надав його протягом встановленого строку. На нашу думку, означену норму слід тлумачити так:

- по-перше, законом передбачено не обов'язок повернення подання у випадку негативного висновку комітету, а лише право його повернення, що свідчить про можливість внесення на розгляд парламенту;

- по-друге, враховуючи те, що оцінка відповідним комітетом ВРУ подання на предмет вмотивованості та достатності є обов'язковою, а не факультативною стадією процедури розгляду подання у парламенті, про що свідчать положення глави 35 Регламенту Верховної Ради України, внести подання на розгляд на пленарному засіданні ВРУ без висновку комітету Голова має право тільки у тому випадку, якщо комітет не підготував такий висновок протягом законодавчо встановленого строку для цього, тобто 20 днів.

Розгляд питання про надання згоди на притягнення народного депутата до кримінальної відповідальності починається з інформації головуючого на пленарному засіданні ВРУ про подання, що надійшло, проведену роботу щодо підготовки висновку комітету, до предмета відання якого належить підготовка висновку щодо внесеного подання [93]. При цьому висновок комітету оголошує його голова або визначений комітетом представник комітету. Головуючий на пленарному засіданні оголошує подання про надання згоди на притягнення до кримінальної відповідальності, затримання чи арешт народного депутата. Після оголошення подання головуючий на пленарному засіданні надає слово до 30 хвилин: 1) Генеральному прокурору (виконувачу обов'язків Генерального прокурора) для відповідей на запитання представників депутатських фракцій (депутатських груп), народних депутатів; 2) народному депутату, щодо якого внесено подання, для пояснення [93]. Останній, тобто народний депутат, щодо якого внесено подання, може відмовитися від надання будь-яких пояснень, що не перешкоджає подальшому розгляду парламентом даного подання. Обговорення питання здійснюється за процедурою повного обговорення [93]. Тобто на пленарному засіданні ВРУ, окрім головуючого, голови або іншого представника комітету, який вивчав подання, а також Генерального прокурора (виконувача обов'язків Генерального прокурора) та народного депутата, щодо якого внесено подання, також виступають: представники депутатських фракцій (депутатських груп), народних депутатів; по одному представнику від кожного комітету, тимчасової спеціальної комісії [93].

Після припинення обговорення Головуючий на пленарному засіданні відповідно до подання ставить на голосування питання про надання згоди на притягнення до кримінальної відповідальності народного депутата. Рішення щодо подання приймається відкритим поіменним голосуванням більшістю голосів народних депутатів від її конституційного складу, яке оформляється постановою ВРУ. Рішення ВРУ про надання згоди на притягнення до кримінальної відповідальності, затримання чи арешт не переглядаються, крім

випадку виявлення обставин, що не були відомі ВРУ під час розгляду відповідного подання. Про прийняте рішення Голова ВРУ негайно повідомляє Генерального прокурора (виконувача обов'язків Генерального прокурора) [93].

Отже, в цілому, на нашу думку, процедура розгляду дослідженого вище питання є конституційно-процесуальною, а не кримінальною процесуальною, хоча її реалізація є необхідною умовою здійснення кримінального провадження стосовно народного депутата. Але надання ВРУ згоди на притягнення народного депутата до кримінальної відповідальності в жодному разі не означає автоматичне повідомлення про підозру, адже остання повинна обґрунтовуватися достатніми доказами. При наявності таких доказів повідомлення про підозру народному депутату повинен здійснити Генеральний прокурор (виконувач обов'язки Генерального прокурора) або його заступник, зокрема залежно від суб'єкта повідомлення.

Далі слід зауважити, що в п. 2 ч. 1 ст. 481 КПК України говориться не про Президента, а про кандидата у Президенти України. Що ж стосується Президента, то згідно з чинним законодавством стосовно нього не може бути здійснено кримінальне провадження до тих пір, поки його повноваження не припинено у встановленому законом порядку, тобто у випадку здійснення процедури імпічменту. При цьому у главі 37 КПК України кожної вказівки з приводу припинення Президентом повноважень не передбачено, що, своєю чергою, призводить до ускладнення повідомлення йому про підозру.

Сьогодні проблемним є питання повідомлення про підозру Уповноваженого ВРУ з прав людини, що зумовлено законодавчою відсутністю регламентації питання надання згоди на його притягнення до кримінальної відповідальності. Зокрема, ані в нормах Конституції України, ані в Законі України «Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини», ні в КПК України не закріплено жодної вимоги, яка б визначала особливість зазначеного питання. Тому, вважаємо, що надання згоди ВРУ на притягнення Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини до

кримінальної відповідальності має здійснюватися в тому ж порядку, що й стосовно народного депутата. В іншому разі, не отримавши зазначеної згоди від парламенту, неможливо здійснити повідомлення про підозру Уповноваженому Верховної Ради України з прав людини.

Щодо повідомлення про підозру суддям, суддям КСУ, то здійснення означеної процесуальної дії стосовно них не вимагає отримання ніяких додаткових погоджень від вищих органів влади.

На законодавчому рівні не врегульованим залишається питання щодо порядку здійснення повідомлення про підозру особам, які користуються дипломатичним імунітетом. На нашу думку, право повідомлення про підозру цим особам слід надати керівнику регіональної прокуратури або його заступнику. У зв'язку з цим *вбачається доцільним внести відповідні зміни до КПК України, а саме ч. 1 ст. 481 доповнити додатковим пунктом 5 такого змісту:*

«5. особам, які користуються дипломатичним імунітетом – керівником регіональної прокуратури або його заступником».

В контексті викладеного необхідно приділити увагу самому порядку здійснення повідомлення про підозру. На наш погляд, це складання самого процесуального документа – повідомлення про підозру, та його безпосереднє вручення. В іншому разі, як справедливо відмічає А. В. Шевчишен, якщо б законодавець мав на увазі у ст. 481 КПК тільки можливість складання письмового повідомлення про підозру уповноваженими прокурорами, то замість «здійснення», очевидно, застосував би термін «складання». Різне розуміння змісту терміна «здійснення повідомлення про підозру» та його співвідношення зі «складанням письмового повідомлення про підозру» є предметом численних дискусій між сторонами обвинувачення та захисту в залах судових засідань у кримінальних провадженнях про кримінальні правопорушення, вчинені особами, переліченими у ст. 480 КПК України. Здійснити письмове повідомлення про підозру – втілити його в життя, зробити його реальним, дійсним. Для того, щоб письмове повідомлення про

підозру було дійсним недостатньо створити (скласти) цей процесуальний документ [167, с. 217, 223].

На практиці дуже часто буває, що повідомлення підписується Генеральним прокурором чи його заступником, а його вручення вже відбувається за дорученням слідчим чи прокурором, який здійснює процесуальне керівництво. У зв'язку з цим вченими та практиками висловлюються досить діаметрально протилежні бачення на це.

Як свідчить аналіз глави 22 КПК України, процесуальний порядок повідомлення про підозру складається з двох взаємопов'язаних етапів: по-перше, це складання самого тексту повідомлення, вимоги до якого визначено положеннями ст. 277 КПК України; по-друге, це безпосереднє вручення повідомлення, порядок чого передбачено ст. 278 КПК України. При цьому, в положеннях КПК України чітко не встановлено, чи обов'язково обидва етапи повинна виконувати одна і та ж посадова особа. На практиці така невизначеність призводить до того, що посадові особи, передбачені у ст. 481 КПК, здійснюють тільки складання письмового повідомлення, у той час як його вручення доручається в порядку ст. 36 КПК України іншим посадовим особам, що, як слушно наголошує В. О. Кучер, є неприпустимим і призводить до послаблення гарантій недоторканності відповідних суб'єктів. Ми в цілому згодні з В. О. Кучером, оскільки термін «здійснити» означає зробити можливим, реалізувати, втілити у дійсність, життя що-небудь [44]. Отже, саме лише складання тексту повідомлення про підозру особою, зазначеною у ст. 481 КПК України, без безпосереднього його вручення не може бути розцінене як виконання нею усього комплексу дій, що охоплюють поняття «здійснити повідомлення про підозру». Для додаткової аргументації викладеного додамо й позицію О. В. Капліної, яка зазначила, що повідомлення про підозру – це процесуальна діяльність, зміст якої полягає у складанні слідчим або прокурором письмового повідомлення про підозру та його врученні особі відповідно до ст. ст. 276–279 КПК України [37, с. 241].

Водночас встановлений у ст. 481 КПК виключний перелік осіб,

зобов'язаних здійснювати повідомлення про підозру особам, які користуються недоторканністю, ставить питання про реальну можливість практичної реалізації першими свого обов'язку. Особливо це стосується другої складової здійснення повідомлення про підозру – вручення повідомлення про підозру. Так, наприклад, яким чином Генеральний прокурор (особа, яка виконує його обов'язки) чи його заступник повинен у встановлений строк повідомити про підозру, зокрема вручити письмове повідомлення про неї особі, яка перебуває в іншому кінці країни, або, наприклад, яка ухиляється від вручення їй повідомлення про підозру. Звісно, у даному випадку можна посилатися на те, що у КПК України передбачена можливість здійснення вручення повідомлення про підозру в порядку ч. 2 ст. 135 КПК України.

Як наголошують правники, такий підхід до вручення особі повідомлення має певні суттєві недоліки. Так, одним із ключових проблемних аспектів цього питання є встановлення моменту, з якого особа вважається повідомленою про підозру. На переконання О. Ю. Татарова та Д. М. Мірковця, не можна вважати вручене належним чином повідомлення про підозру, якщо немає підтвердження факту його отримання особою та ознайомлення зі змістом повідомлення [134, с. 266]. Тож слід мати на увазі, що відповідно до ст. 136 КПК належним підтвердженням отримання особою повістки про виклик або ознайомлення з її змістом іншим шляхом є розпис особи про отримання повістки, в тому числі на поштовому повідомленні, відеозапис вручення особі повістки, будь-які інші дані, які підтверджують факт вручення особі повістки про виклик або ознайомлення з її змістом [55].

Таким чином, тільки в такому разі можна вважати особу такою, що набула статусу підозрюваного. Однак вважаємо, що такий спосіб повідомлення особі про підозру має використовуватися тільки як крайня міра, тобто коли немає реальної можливості протягом встановленого строку здійснити особисте повідомлення про підозру. Натомість, порівняно з персональним врученням повідомлення про підозру, письмове повідомлення

в порядку ст. 135 КПК, навіть якщо воно вручене належним чином, має один суттєвий недолік – це неможливість прокурора роз'яснити особі його права і обов'язки як підозрюваного.

Разом з викладеним слід мати на увазі, що Генеральний прокурор (виконуючий обов'язки Генерального прокурора), його заступник та керівник регіональної прокуратури – це відповідна посада особа, передбачена Законом України «Про прокуратуру», але не процесуальний її статус. Таке питання виникає з огляду на те, що не маючи жодного відношення до кримінального провадження, зокрема не будучи процесуальним керівником або включеним до групи прокурорів, останні не уповноважені здійснювати жодних процесуальних дій. Тому вбачається цілком логічним, щоб у разі проведення досудового розслідування щодо окремої категорії осіб за необхідності до складу групи прокурорів слід включати Генерального прокурора (виконуючий обов'язки Генерального прокурора), його заступника та керівника регіональної прокуратури, із винесенням про це відповідної постанови.

Беручи до уваги проведені дослідження, можна зробити наступні висновки щодо регламентації процесуального порядку повідомлення про підозру особам, які користуються недоторканністю:

1. На законодавчому рівні залишається невизначеним правовий статус народного депутата, стосовно якого розглядається подання про притягнення до кримінальної відповідальності. З одного боку, якщо виходити з положень КПК України, відсутність факту здійснення зазначеному суб'єкту повідомлення про підозру свідчить про те, що він перебуває у статусі свідка. З іншого – положення Закону України «Про Регламент Верховної Ради України» указують на те, що депутат, стосовно якого в парламенті відбувається процедура розгляду подання про отримання згоди на притягнення до кримінальної відповідальності, користується ширшим колом прав, ніж ті, що передбачені в КПК України для свідка, але, своєю чергою, повного обсягу прав підозрюваного він не має.

2. Парламент надає згоду на притягнення народного депутата до кримінальної відповідальності лише відносно конкретно інкримінованого йому злочину, який безпосередньо вказувався у поданні. Свідченням цього є вимога ч. 3 ст. 218 Закону України «Про Регламент Верховної Ради України», в якій передбачено, що подання про надання згоди на притягнення до кримінальної відповідальності має містити конкретні факти і докази, що підтверджують факт вчинення зазначеною в поданні особою суспільно небезпечного діяння, визначеного КК України. Проте навряд чи доцільно робити таке обмеження, оскільки попередня правова кваліфікація може бути помилкова і лише отримання достатніх доказів може свідчити про конкретну правову норму закону України про кримінальну відповідальність.

3. Поняття «здійснення повідомлення про підозру» слід тлумачити як складання самого тексту повідомлення, вимоги до якого визначено положеннями ст. 277 КПК України, так і його безпосереднє вручення, порядок чого передбачено ст. 278 КПК України. Тож, повідомлення про підозру має бути здійснене лише тією особою, яка його склала, і в жодному разі не може бути доручене іншій особі. В іншому разі, як цілком слушно наголосив А. В. Шевчишен, у контексті доручення прокурора щодо вручення слідчим письмового повідомлення особам, зазначеним у ст. 480 КПК України, право на яке прямо не передбачене кримінальним процесуальним законом, може розглядатися як зниження гарантій діяльності цих осіб [167, с. 224].

Отже, резюмуючи результати проведеного дослідження, можемо з упевненістю констатувати, що процесуальний порядок повідомлення про підозру особам, які користуються недоторканістю, потребує свого вдосконалення, адже положення КПК України з цього питання мають загальний та неоднозначний характер. Більше того, в КПК України окремі аспекти даного питання взагалі не врегульовані, що в практичній площині призводить до застосування норм за аналогією.

Висновки до розділу 2

Проаналізувавши процесуальний порядок досудового розслідування у кримінальному провадженні щодо осіб, які користуються недоторканністю, можна зробити такі висновки.

1. Процесуальний механізм внесення відомостей до ЄРДР спрямований на фіксацію обставин, що свідчать про вчинення злочину, незалежно від статусу особи, якою він був вчинений. Обов'язок слідчого, прокурора внести відомості до ЄРДР про вчинення злочину має беззаперечний характер, однак їм не завжди може бути відомий привілейований правовий статус суб'єкта злочину. З одного боку, відсутність окремих додаткових умов щодо внесення відомостей до ЄРДР про кримінальні правопорушення, вчинені особами, які користуються недоторканністю, є свідченням того, що всі особи є рівними перед законом, незалежно від їхнього статусу, і кожне протиправне діяння, ким би воно не було вчинене, тягне за собою юридичну відповідальність. З іншого – такий підхід до початку досудового розслідування створює можливість тиску з боку правоохоронних органів на окрему категорію осіб, які користуються недоторканністю.

2. Специфіка підстав і порядку застосування заходів забезпечення кримінального провадження до осіб, які користуються недоторканністю, полягає в тому, що деякі з них (зокрема, привід, затримання, обрання запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою чи домашнього арешту) можуть бути реалізовані лише в разі отримання згоди відповідного компетентного органу. При цьому необхідно враховувати мету заходів забезпечення кримінального провадження, якою є створення необхідних умов для проведення оперативного, максимально швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду справи по суті.

Чинним законодавством України не передбачено жодних особливостей чи окремого порядку застосування таких заходів до Президента України, але,

виходячи з конституційних вимог, це можливо виключно після припинення ним повноважень.

Застосування до народного депутата України заходів забезпечення кримінального провадження, які обмежують права і свободи народного депутата України, допускаються лише у разі, якщо ВРУ надано згоду на притягнення його до кримінальної відповідальності.

Тимчасове відсторонення судді від здійснення правосуддя у зв'язку з притягненням до кримінальної відповідальності має низку проблемних аспектів: сумнівним видається наділення функцією прийняття рішення про відсторонення судді від здійснення правосуддя Вищої ради правосуддя; залишається невирішеним питання щодо оскарження прийнятого суддею рішення про застосування такого заходу, а також порядок оскарження Генеральним прокурором або його заступником рішення про відмову в його застосуванні; неунормований порядок застосування такого заходу щодо суддів, які займають адміністративні посади (Голова суду, його заступник).

У кримінальному процесуальному законодавстві не визначено окремий процесуальний порядок відсторонення від посади судді КСУ та Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, а також затримання останнього, у зв'язку з чим запропоновано відповідні зміни й доповнення.

3. Основною умовою здійснення повідомлення про підозру, у тому числі стосовно осіб, які користуються недоторканністю, є наявність достатніх доказів. Особливістю повідомлення про підозру особам, які користуються депутатською недоторканністю, є його вручення останнім лише Генеральним прокурором (виконувачем обов'язків Генерального прокурора) або його заступником. За умови надання відповідної згоди на притягнення особи, яка користується дипломатичною недоторканністю, до кримінальної відповідальності повідомлення про підозру зазначеній особі здійснюється керівником регіональної прокуратури в межах його повноважень.

Процес формування прокурором доказової бази, необхідної для повідомлення особі, яка користується недоторканністю, про підозру, повинен

мати змістовний і послідовний характер, позбавлений поспішності та передчасності, тобто має бути обґрунтований фактичними даними, наявними в матеріалах кримінального провадження. При цьому здійснення повідомлення про підозру – це обов’язок, а не право прокурора, адже щоразу за наявності наведених випадків вони зобов’язані повідомити особі про підозру.

РОЗДІЛ 3

НОРМАТИВНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОВЕДЕННЯ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ ТА НЕГЛАСНИХ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ ЩОДО ОСІБ, ЯКІ КОРИСТУЮТЬСЯ НЕДОТОРКАННІСТЮ

3.1 Правова регламентація проведення слідчих (розшукових) дій щодо осіб, які користуються недоторканністю

Одним із найбільш ефективних способів формування і перевірки вже отриманих доказів у кримінальному провадженні є проведення слідчих (розшукових) дій. Водночас, зважаючи на диференціацію досудового розслідування кримінальних правопорушень, проведення слідчих (розшукових) дій у кожному конкретному провадженні має свою специфіку, в тому числі їх здійснення стосовно осіб, які користуються недоторканністю.

Насамперед слід з'ясувати, що являють собою слідчі (розшукові) дії, у чому полягають їх сутність, призначення і зміст. На сьогодні у науковій та навчальній юридичній літературі наводиться досить велика кількість точок зору щодо визначення поняття та призначення слідчих (розшукових) дій. Зокрема, ще радянський вчений О. М. Ларін визначив слідчі дії як спосіб реалізації норм кримінально-процесуального законодавства [60, с. 98–101].

Пізніше І. М. Лузгін висловив позицію, згідно з якою під слідчими діями слід розуміти будь-які процесуальні дії слідчого [64, с. 94–96]. Своєю чергою, Е. Єршов визначив їх як дії особи, яка проводить дізнання, прокурора або судді, що здійснюються у встановленому процесуальним законом порядку, спрямовані на досягнення завдань кримінального процесу та про проведення яких складається відповідний процесуальний документ (у вигляді постанови, протоколу) [32, с. 47]. Така точка зору, на наше переконання, заслуговує на увагу, але є доволі сумнівною, оскільки у ній не розкривається характер слідчих (розшукових) дій та чітко не вказується їх спрямованість – доказування.

Більш правильними, на нашу думку, є наукові підходи до визначення слідчих (розшукових) дій, в яких акцентується увага на тому, що вони являють собою різновид або прояв процесуальних дій, пов'язаних із пізнавально-аналітичною діяльністю слідчого, що здійснюється з метою відшукування, вивчення, перевірки та фіксації доказів. Так, Н. В. Жогін і Ф. Н. Фаткуллін охарактеризували слідчі дії як процесуальні дії, що проводяться відповідно до кримінально-процесуального закону з метою виявлення і закріплення доказів [33, с. 108–109].

Своєю чергою, В. М. Тertiшник дійшов висновку, що слідчі дії – це регламентовані нормами кримінально-процесуального права та здійснювані в рамках кримінально-процесуального провадження уповноваженим на те суб'єктом, а також забезпечувані заходами державного примусу процесуальні дії, які являють собою комплекс охоплених предметним і просторово-часовим зв'язком пізнавально-засвідчувальних, комунікативних і мисливих операцій, спрямованих на збирання (отримання, закріплення), дослідження та перевірку доказів [139, с. 296; 120].

З позиції С. А. Шейфера, слідча дія в пізнавальному аспекті виступає як спосіб збирання (формування) доказів, тому являє собою регламентований кримінально-процесуальним законом і здійснюваний слідчим комплекс пізнавальних і посвідчувальних операцій, відповідних особливостям певних слідів і пристосованих до ефективного відшукування, сприйняття і закріплення доказової інформації, що в них міститься, тобто до здобуття відповідного виду доказів [170, с. 14–15].

Як зазначив М. А. Погорецький, слідчі дії полягають в отриманні, перевірці та оцінюванні доказів [81, с. 150–156]. При цьому таке визначення, на наш погляд, видається досить вузьким, адже, по-перше, у ньому не розкрито суб'єктів їх проведення; по-друге, не вказано встановлений законом порядок регламентації. Відсутність цих ознак значно знижує сутнісне розуміння поняття слідчих дій.

У своїх працях В. Т. Малярєнко та В. Г. Гончаренко слідчі дії

визначили як частину процесуальних дій, які відбуваються у повній відповідності до вимог кримінально-процесуального закону, у кримінальній справі, що перебуває у провадженні органу дізнання, слідчого, прокурора і суду; вони спрямовані на збирання та перевірку доказів, а також встановлення обставин, що мають значення для кримінальної справи [59, с. 201].

На думку С. М. Стахівського, слідчі дії виступають частиною процесуальних дій, що спрямовані на збирання і перевірку доказів у кримінальному процесі та відрізняються від решти дій слідчого силою процесуального примусу [130, с. 7]. Певною мірою погоджуючись із таким визначенням, все ж таки зауважимо, що не всі слідчі дії супроводжуються процесуальним примусом, а їх відмежування здебільшого здійснюється залежно від мети та підстав проведення.

Досліджуючи поняття та сутність слідчих дій, Ю. М. Чорноус тлумачить їх як окремий вид процесуальних дій, які проводяться з метою збирання, дослідження, оцінки й використання доказів уповноваженими службовими особами відповідно до вимог кримінально-процесуального законодавства у процесі розслідування злочинів [166, с. 13].

А. Б. Соловйов визначив слідчі дії як детально регламентовані законом кримінально-процесуальні дії, що включають до своєї структури систему взаємопов'язаних операцій, зумовлених наявністю і своєрідним поєднанням у кожному з них загальнонаукових методів пізнання, які мають аспекти (сторони), що взаємодіють, і спрямовані на збирання та перевірку доказів з метою вирішення завдань кримінального судочинства [128, с. 27].

З викладеного бачимо, що більшість учених слідчі (розшукові) дії розуміють як специфічний вид процесуальних дій, які спрямовані на збирання, фіксацію, пізнання та перевірку доказів. Однак останнім часом все частіше звертається увага на пошуковий характер слідчих (розшукових) дій.

Так, Д. Б. Сергєєва під слідчими діями розуміє заходи, що складаються із сукупності пошуково-пізнавальних і посвідчувальних прийомів, проводяться уповноваженим кримінальним процесуальним законом

суб'єктом у визначеному для кожного з них порядку з метою виявлення й закріплення фактичних даних і відомостей про їх джерела для отримання доказів у кримінальному провадженні та їх перевірки [128, с. 55].

Під слідчими діями А. А. Усачов пропонує розуміти пошукові, пізнавальні та посвідчувальні дії уповноваженої особи, що здійснює розслідування, та які проводяться в суворій відповідності до вимог кримінально-процесуального закону, спрямовані на збирання, перевірку та оцінку доказів з метою встановлення обставин, що підлягають доказуванню у конкретному провадженні [54].

Ми у цілому підтримуємо позицію цих дослідників, які слушно вважають, що слідчі (розшукові) дії мають пошуковий характер. При цьому, на нашу думку, важливим буде звернути увагу на те, що збирання доказів не завжди передбачає необхідність їх відшукування. Для обґрунтування такої позиції наведемо тлумачення слова «збирати»:

- складати що-небудь до купи, в одне місце;
- скликати, зганяти, зводити до купи;
- зосереджувати, скупчувати когось, щось в одному місці;
- брати щось з різних місць, від різних людей;
- відбирати потрібні предмети, речі з-поміж інших;
- підбирати що-небудь розкидане [17, с. 966].

Тобто збирання, передусім, означає накопичення чогось, отримання чогось із відомих джерел. Однак слідчим доводиться не лише аналізувати, оцінювати, перевіряти та фіксувати наявні відомості, обставини, факти, але й встановлювати, з'ясовувати нові дані та обставини у конкретному провадженні. З цього приводу доречним буде відмітити думку В. І. Галагана, який наголошує на тому, що такі слідчі дії, як допит, обшук, огляд, мають розшуковий характер, оскільки їх реалізація слідчим має на меті не лише підтвердження наявних даних, але й встановлення нових обставин (пошук особи, яка вчинила злочин, його матеріальних слідів), тих, які під час подальшого розслідування надають можливість приймати правильні

процесуальні й тактичні рішення [21, с. 34]. Тож, як цілком справедливо вказує М. Є. Шумило, слідча діяльність передбачає пізнавальну спрямованість, яка полягає у виявленні, збиранні та оцінюванні інформації щодо події злочину, а також пошуку недостатньої інформації. Адже відтворення обставин злочинного діяння, виявлення та закріплення слідів злочину способами, передбаченими кримінальним процесуальним законодавством, не завжди можливо. Зокрема, це стосується випадків, коли злочини вчиняються завуальовано та професійно підготовленими особами, які нерідко володіють методами оперативно-розшукової діяльності. Тому пошук джерел інформації вимагає проведення активних розшукових дій. Це ще раз підтверджує значимість розшукових заходів у структурі досудового провадження у кримінальному судочинстві [172, с. 25; 39, с. 280–281].

У зв'язку з викладеним вбачається цілком доцільним в якості однієї з характерних ознак слідчих (розшукових) дій відмітити їх розшукову спрямованість.

Важливим кроком на шляху практичного втілення означеного доктринального підходу до розуміння сутності слідчих дій стало закріплення у ст. 223 КПК України поняття «слідчі (розшукові) дії», під якими розуміються дії, спрямовані на отримання (збирання) доказів або перевірку вже отриманих доказів у конкретному кримінальному провадженні [55].

Таким чином, законодавець офіційно підтвердив розшуковий характер слідчих (розшукових) дій. Однак справедливим буде відмітити, що наукові дискусії після цього не припинилися, зокрема через те, що у КПК було запроваджено інститут негласних слідчих (розшукових) дій. На думку деяких дослідників, це призводить до ототожнення слідчої та оперативно-розшукової діяльності, особливо враховуючи те, що офіційного тлумачення поняття «розшукова діяльність» чинне законодавство не містить.

Відповідно до чинного КПК України слідчі (розшукові) дії є одним із ключових елементів і засобів процесу доказування, свідченням чого виступає положення ст. 93 КПК України, де закріплено, що сторона обвинувачення, з-

поміж іншого, здійснює збирання доказів шляхом проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій. При цьому законодавець виключає можливість оцінювання доказів під час проведення слідчих (розшукових) дій, адже у ст. 91 КПК України передбачено, що доказування полягає у збиранні, перевірці та оцінці доказів з метою встановлення обставин, що мають значення для кримінального провадження [55].

Таким чином, можемо зробити висновок про те, що, з одного боку, доказування, окрім збирання, передбачає перевірку та оцінку доказів, тому слідчі (розшукові) дії є одним із ключових інструментів доказування. З іншого – у положеннях ст. 223 КПК України йдеться тільки про збирання та перевірку доказів, хоча із ст. 94 КПК слідує, що слідчий, прокурор, слідчий суддя, суд за своїм внутрішнім переконанням, яке ґрунтується на всебічному, повному й неупередженому дослідженні всіх обставин кримінального провадження, керуючись законом, оцінюють кожний доказ з точки зору належності, допустимості, достовірності, а сукупність зібраних доказів – з точки зору достатності та взаємозв'язку для прийняття відповідного процесуального рішення [55].

Згідно з вимогами КПК України, для проведення слідчих (розшукових) дій мають бути відповідні підстави, якими є наявність достатніх відомостей, що вказують на можливість досягнення її мети. Мета окремих слідчих (розшукових) дій визначається у відповідних статтях КПК України.

Аналіз законодавчо закріплених у КПК України підстав проведення слідчих (розшукових) дій дає змогу зазначити, що ключовими умовами законності їх практичної реалізації є достатність фактологічного підґрунтя. У цілому такий підхід є цілком справедливим, оскільки дозволяє уникнути свавілля та зловживання правоохоронними органами своїми повноваженнями.

Водночас закріплені у ст. 223 КПК України поняття «достатні відомості», «можливість досягнення мети» мають оціночний характер, зміст

яких законодавцем не розтлумачено. Тому, за цілком слушним переконанням С. Є. Абламського, це ті поняття, які не конкретизовані та не визначені законодавцем, у зв'язку з чим підлягають уточненню у процесі їх правозастосування. В іншому разі на підставі відсутності тлумачення оціночних понять учасники кримінального провадження на власний розсуд оцінюють факти та обставини, які мають важливе значення для кримінального провадження, що негативно впливає на змагальний процес. З огляду на це, на перший план висувається проблема юридичної досконалості технічного впровадження правових норм. Усе це зумовлює перегляд прийомів законодавчої техніки існування оціночних понять у кримінальному процесі України. На підставі цього вчений запропонував із КПК України вилучити вказівку на «достатність» [3, с. 20]. Але така пропозиція видається дещо поспішною, адже вивчення оціночних понять потребує свого комплексного вивчення й дослідження, що дозволить сформулювати і запропонувати обґрунтовані висновки щодо доцільності їх вживання в КПК України.

Сьогодні суб'єкти здійснення досудового розслідування у кожному випадку мають самостійно, керуючись власним баченням ситуації, проводити оцінку достатності відомостей для проведення певної слідчої (розшукової дії) та її можливої результативності. На захист існуючого законодавчого підходу щодо визначення законності підстав для проведення слідчих (розшукових) дій можна навести точку зору вчених, які вважають, що в законі не вказується, яка саме сукупність відомостей може бути визнана достатньою для проведення слідчої (розшукової) дії. Передусім законодавець вживає словосполучення у множині – «є наявність достатніх відомостей», а значить мова повинна йти не про одиничні повідомлення, відомості, докази, а про їх сукупність. Також визначення достатності відомостей для проведення слідчої дії пов'язане з їх оцінкою з точки зору достатності та залежить від внутрішнього переконання слідчого чи прокурора.

Отже, достатньою уявляється певна сукупність відомостей, яка при її

оцінці приводить слідчого чи прокурора до єдиного висновку – про необхідність проведення слідчої дії, під час якої буде досягнута її мета як ідеальна модель того результату, якого намагається досягти слідчий чи прокурор. При цьому дослідники наголошують, що, звичайно, не можна вимагати від слідчого отримання таких підстав для проведення слідчої дії, які з достовірністю будуть установлювати можливість досягнення її мети, достатнім є високий ступінь достовірності [57, с. 551].

Загалом ми підтримуємо наведену позицію з приводу того, що саме множинність, сукупність даних, відомостей, фактів можуть вважатися достатньою підставою для здійснення слідчих (розшукових) дій. Разом з цим вважаємо за необхідне звернути увагу на те, що закріплена у ст. 223 КПК підстава має фактичний характер. Однак для належної реалізації юридично значущих дій, тим більше кримінального процесуального характеру, окрім фактичних, повинні бути також і правові (юридичні) підстави.

В розрізі досліджуваного питання вважаємо, що додатковою гарантією законності проведення окремих слідчих (розшукових) дій є складний характер їх юридичних підстав. Так, юридичними підставами є:

- по-перше, передбачена КПК України можливість здійснення уповноваженими службовими особами слідчих (розшукових) дій;
- по-друге, наявність належним чином оформленого дозволу слідчого судді на проведення окремих слідчих (розшукових) дій, а саме: обшуку та огляду житла чи іншого володіння; слідчого експерименту, що проводиться в житлі чи іншому володінні особи, якщо при цьому особа не надала добровільної згоди на проведення такого експерименту; примусове відібрання біологічних зразків; примусове залучення особи для проведення медичної або психіатричної експертизи.

Загальний процесуальний порядок проведення слідчих (розшукових) дій регламентований главою 20 КПК України. Однак особливості проведення слідчих (розшукових) дій стосовно осіб, які користуються недоторканністю, визначаються главою 37 КПК України, а також іншими спеціальними

законами, які регламентують особливості правового статусу зазначених осіб.

Зі змісту положень КПК України вбачається, що під час досудового розслідування кримінальних правопорушень, вчинених особами, які користуються недоторканністю, слідчі (розшукові) дії проводяться слідчими органів Державного бюро розслідувань і детективами Національного антикорупційного бюро України. Доручення на проведення слідчих (розшукових) дій оперативним підрозділам органів Державного бюро розслідувань надається у письмовій формі слідчими цих органів або прокурором. Своєю чергою, оперативним підрозділам Національного антикорупційного бюро України аналогічне доручення у такій же формі надається детективом або прокурором Спеціалізованої антикорупційної прокуратури [55].

Слід звернути увагу на те, що у положенні ч. 5 ст. 216 КПК України, присвяченому підслідності Національного антикорупційного бюро України, вказані як судді, так і судді КСУ. Водночас у положенні ч. 4 ст. 216 КПК України, присвяченому підслідності Державного бюро розслідувань, вказані тільки судді. Звідси постає питання про те, хто має здійснювати досудове розслідування і, відповідно, слідчі (розшукові) дії стосовно судді КСУ, якщо вчинене ним кримінальне правопорушення не є корупційним. Виходячи з позиції законодавця, досудове розслідування кримінальних правопорушень стосовно судді КСУ має також проводитися слідчими Державного бюро розслідувань. Але безпосередньо вказівки на це в ч. 4 ст. 216 КПК України немає. При цьому стосовно керівника апарата КСУ досудове розслідування здійснюють саме слідчі Державного бюро розслідувань, оскільки згідно із Законом України «Про державну службу» він відноситься до посадових осіб категорії «А». Звісно, можна припустити, що в ч. 4 ст. 216 КПК термін «суддя» законодавець вживає в узагальненому вигляді, маючи на увазі як професійних суддів, так і суддів КСУ. При цьому слід розуміти, що правовий статус останніх не співпадає, тому й їх поєднання законодавцем виключається.

Що стосується осіб, які користуються дипломатичним імунітетом, то за загальним правилом у випадку вчинення такою особою злочину вона вважається «*persona non grata*» і їй пропонується залишити територію держави перебування. Водночас сторона, що приймає, може клопотати перед урядом держави, яка акредитує, про відмову в імунітеті дипломату, що вчинив злочин [69, с. 230]. Звідси постає питання про те, хто вестиме розслідування стосовно зазначеної особи, якщо акредитуюча сторона надасть згоду на здійснення кримінального провадження. Враховуючи те, що такі особи не відносяться до державних посадових осіб нашої країни, то й логічним видається, щоб досудове розслідування кримінальних правопорушень щодо них проводилось тим органом, до підслідності якого воно належить.

У випадку проведення слідчих (розшукових) дій при розслідуванні кримінальних правопорушень стосовно народних депутатів, то ситуація ускладнюється наступними передумовами. По-перше, необхідністю отримання відповідної згоди від ВРУ на притягнення народного депутата до кримінальної відповідальності. По-друге, в ч. 3 ст. 482 КПК України говориться про СРД, що відповідно до закону обмежують права і свободи народного депутата.

Вважаємо за доцільне особливу увагу акцентувати на тому, що положення КПК та Закону України «Про статус народного депутата» в частині проведення слідчих (розшукових) дій, які обмежують права і свободи народного депутата, не відповідають Конституції України. Зокрема, у ст. 80 Конституції не закріплено жодної норми щодо проведення слідчих (розшукових) дій стосовно останніх. При цьому в Рішенні КСУ від 26 червня 2003 р. № 12-рп/2003 Суд зазначив, що гарантія недоторканності передбачає особливий порядок застосування до народного депутата не лише затримання та арешту, але й інших заходів, пов'язаних з обмеженням його особистих прав і свобод.

Під заходами, про які йдеться у ч. 3 ст. 482 КПК України, слід розуміти слідчі та інші процесуальні дії слідчого, прокурора, що обмежують права і свободи народного депутата, передбачені законодавством. Надання ВРУ згоди на притягнення народного депутата до кримінальної відповідальності є правовою умовою провадження процесуальних дій, обумовлених ситуацією провадження і необхідних для встановлення обставин, передбачених ст. 91 КПК України [56, с. 999]. До того ж, з положень ч. 3 ст. 482 КПК України вбачається, що додатковою умовою здійснення таких заходів також є неможливість отримати інформацію іншим шляхом. Тобто, зазначене стосується й проведення слідчих (розшукових) дій. У зв'язку з цим можна стверджувати, що законодавець установив дві взаємопов'язані умови проведення слідчих (розшукових) дій стосовно народного депутата, а саме: 1) отримання згоди ВРУ на притягнення народного депутата до кримінальної відповідальності; 2) неможливості отримати інформацію іншим шляхом.

Натомість ще в контексті розгляду даного питання за попереднім КПК України 1960 р. Л. Д. Удалова та І. В. Бабій у своїх дослідженнях наголошували на недоречності використання у законодавстві таких термінів, як «інші заходи», «іншим шляхом». Учені цілком справедливо зазначали, що зміст цих термінів є неоднозначним і у кожному конкретному випадку може викликати свої асоціації та тлумачення [146, с. 145–146]. Відтак, на наш погляд, використання термінологічної конструкції «інші заходи» без чіткого визначення їх кола створює передумови для її розширеного тлумачення. Яскравим прикладом цього, на нашу думку, є положення ч. 3 ст. 482 КПК України та ч. 2 ст. 27 Закону України «Про статус народного депутата», згідно з якими обшук, затримання народного депутата чи огляд особистих речей і багажу, транспорту, жилого чи службового приміщення народного депутата, а також порушення таємниці листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції та застосування інших заходів, що відповідно до закону обмежують права і свободи народного депутата, допускаються лише у разі, коли ВРУ надано згоду на притягнення його до

кримінальної відповідальності, якщо іншими способами одержати інформацію неможливо. Відповідно і слідчий суддя, розглядаючи клопотання про отримання дозволу на проведення слідчої (розшукової) дії стосовно народного депутата, щодо якого парламентом надано згоду на притягнення до кримінальної відповідальності, повинен перевірити відсутність можливості отримати інформацію іншим шляхом, окрім як у результаті проведення конкретної слідчої (розшукової) дії.

Таким чином, встановлені у положеннях КПК України обмеження щодо проведення СРД стосовно народного депутата суттєво перешкоджають нормальному здійсненню досудового розслідування злочинів, вчинених такими особами. Однак у світлі вищевикладених нами пропозицій щодо необхідності закріплення в КПК України можливості затримання народного депутата під час вчинення злочину або одразу після його вчинення також доречним буде передбачити положення про те, що у випадку вчинення тяжкого або особливо тяжкого злочину правоохоронні органи мають право здійснити слідчі (розшукові) дії, що обмежують права і свободи народного депутата, з метою забезпечення збереження доказів.

Отже, пропонуємо ч. 3 ст. 482 КПК України та ч. 2 ст. 27 Закону України «Про статус народного депутата» доповнити додатковим положенням такого змісту: «У випадку вчинення народним депутатом України тяжкого або особливо тяжкого злочину допускаються проведення слідчих (розшукових) дій без отримання Верховною Радою України згоди на притягнення його до кримінальної відповідальності з метою забезпечення збереження доказів вчинення злочину. Народний депутат має бути негайно звільнений, якщо мету слідчої (розшукової) дії досягнуто».

Доцільність внесення таких змін зумовлена необхідністю збереження доказів вчинення народним депутатом кримінального правопорушення, що, передусім, робиться за допомогою проведення слідчих (розшукових) дій. Тим більше, що отримані докази стануть запорукою належного обґрунтування й вмотивування самого подання про притягнення народного

депутата до кримінальної відповідальності.

Разом з тим необхідно враховувати той факт, що обшук чи огляд має здійснюватися не будь-яких особистих речей і транспортних засобів народного депутата, а тільки тих, що були разом із ним під час вчинення злочину. Справедливим буде відмітити, що з приводу суб'єктів подання клопотань до суду про проведення слідчих (розшукових) дій стосовно народного депутата у чинному законодавстві немає конкретної вказівки, як це зроблено у Законі України «Про судоустрій і статус суддів». Вбачається логічним закріпити право подання таких клопотань стосовно народного депутата за Генеральним прокурором та його заступником, керівником регіональної прокуратури або його заступником.

Далі звернемо увагу на проведення слідчих (розшукових) дій стосовно Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини. Одним із головних недоліків і, разом з тим, особливістю їх проведення є те, що ні в Конституції України, ні в КПК України з цього приводу немає жодної спеціальної норми. Натомість, вони містяться у Законі України «Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини», в якому закріплено, що до моменту отримання від парламенту згоди на притягнення даної посадової особи до кримінальної відповідальності відносно неї не можуть бути застосовані обшук та особистий огляд. Водночас формулювання особливостей здійснення слідчих (розшукових) дій щодо Уповноваженого виглядає неоднозначним, адже закон фактично забороняє проводити до отримання згоди від ВРУ на притягнення Уповноваженого до кримінальної відповідальності тільки особистий огляд даної посадової особи, натомість щодо огляду речей, її багажу (поклажі), транспортного засобу, службового приміщення, житла, іншого володіння жодних обмежень немає.

Беручи до уваги викладене, *вважаємо за доцільне ст. 482 КПК України доповнити додатковою ч. 8 наступного змісту:*

«У випадку вчинення Уповноваженим Верховної Ради України з прав людини тяжкого або особливо тяжкого злочину допускаються проведення

слідчих (розшукових) дій без отримання Верховною Радою України згоди на притягнення його до кримінальної відповідальності з метою забезпечення збереження доказів цього злочину. Уповноважений Верховної Ради України з прав людини має бути негайно звільнений, якщо мету слідчої (розшукової) дії досягнуто».

Що стосується проведення слідчих (розшукових) дій стосовно суддів, то до їх особливостей слід віднести такі:

по-перше, можливість проведення особистого обшуку судді під час вчинення ним злочину або відразу ж після його вчинення. При цьому, злочинне діяння має містити ознаки тяжкого або особливо тяжкого злочину. Обшук здійснюється відповідно до ст. 208 КПК України;

по-друге, обмежене коло суб'єктів, які можуть звертатися із клопотанням до суду про надання дозволу на проведення слідчих (розшукових) дій стосовно судді, якщо обов'язковість такої згоди передбачена законом. Зокрема, вони можуть проводитися лише на підставі судового рішення, ухваленого за клопотанням Генерального прокурора або його заступника, керівника регіональної прокуратури або його заступника;

по-третє, визначення суду, який має санкціонувати слідчі (розшукові) дії відносно судді. Так, відповідно до ст. 49 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» прийняття рішення про проведення стосовно судді слідчих (розшукових) дій не може здійснюватися тим судом, в якому обвинувачений обіймає чи обіймав посаду судді. У разі, якщо згідно із загальними правилами визначення юрисдикції кримінальне провадження стосовно судді має здійснюватися або рішення про проведення стосовно судді оперативно-розшукових заходів чи слідчих (розшукових) дій або застосування запобіжних заходів має ухвалюватися тим судом, в якому обвинувачений обіймає чи обіймав посаду судді, кримінальне провадження або ухвалення рішення про проведення оперативно-розшукових заходів чи слідчих дій здійснюється судом, найбільш територіально наближеним до суду, в якому обвинувачений обіймає чи обіймав посаду судді, іншої адміністративно-

територіальної одиниці (Автономної Республіки Крим, області, міст Києва чи Севастополя).

Що ж стосується суддів КСУ, то в положеннях КПК України особливостей проведення щодо них слідчих (розшукових) дій, на відміну від народних депутатів і суддів загальних судів, не передбачено. Натомість, в Законі України «Про Конституційний Суд України» закріплено, що суддя КСУ може бути затриманий під час або відразу ж після вчинення тяжкого або особливо тяжкого злочину. Звідси можемо зробити висновок про те, що у даному випадку до судді КСУ може бути застосований особистий обшук у порядку вимог ст. 208 КПК України.

Відносно суб'єктів, які можуть звертатися із клопотанням до суду про надання згоди на проведення слідчих (розшукових) дій стосовно судді КСУ, то ні в Законі України «Про Конституційний Суд України», ні в КПК України з цього приводу немає жодної вимоги. З огляду на це *вважаємо, що в Законі України «Про Конституційний Суд України» та КПК України слід закріпити норму з приводу того, що проведення стосовно судді КСУ слідчих (розшукових) дій, які проводяться лише з дозволу слідчого судді, суду, здійснюється на підставі судового рішення, ухваленого за клопотанням Генерального прокурора або його заступника, керівника регіональної прокуратури або його заступника.*

Проведення слідчих (розшукових) дій стосовно Президента України, якщо його повноваження не припинено, та осіб, які користуються дипломатичним імунітетом, якщо акредитуючою стороною не відмовлено їм в імунітеті, неможливо. Зазначене зумовлено специфікою їх правового статусу, що й практично унеможлиблює здійснення щодо них слідчих (розшукових) дій, окрім випадків, коли вони самі на це погодилися.

Резюмуючи проведені дослідження, можемо стверджувати, що чинне кримінальне процесуальне законодавство України має низку недоліків і прогалин у частині правового регулювання проведення органами досудового розслідування слідчих (розшукових) дій стосовно осіб, які користуються

недоторканністю. Усунення цих недоліків має позитивно позначитися на дієвості зазначеного різновиду процесуальних дій.

На наше глибоке переконання, проведення слідчих (розшукових) дій стосовно осіб, які користуються недоторканністю, має бути детально регламентовано у відповідних положеннях КПК України. Зазначене слід здійснювати з урахуванням мети і підстав проведення тієї чи іншої слідчої (розшукової) дії, а також із обов'язковим дотриманням принципів юридичної визначеності та пропорційності, які сьогодні вироблені відповідною практикою ЄСПЛ. Зокрема, за слушним зауваженням В. Г. Уварова, сучасна правова система України в цілому і система слідчих (розшукових) дій зокрема мають будуватись відповідно до визнаного та укоріненого у практиці ЄСПЛ принципу правової визначеності, згідно з яким обмеження основних прав і свобод людини та громадянина, а також втілення цих обмежень на практиці допустимі лише за умови забезпечення передбачуваності застосування правових норм, установлюваних такими обмеженнями. Обмеження будь-якого права має базуватися на критеріях, які дадуть змогу особі відокремлювати правомірну поведінку від протиправної, передбачати юридичні наслідки своєї поведінки [141, с. 164].

3.2 Особливості проведення негласних слідчих (розшукових) дій щодо осіб, які користуються недоторканністю

У попередньому підрозділі ми відмічали, що однією з новел чинного КПК України стало запровадження інституту негласних слідчих (розшукових) дій. Наразі порядок проведення НСРД урегульований положеннями глави 21 КПК України та в спільному Наказі Генеральної прокуратури України, Міністерства внутрішніх справ України, Служби безпеки України, Адміністрації Державної прикордонної служби України, Міністерства фінансів України, Міністерства юстиції України від 16 листопада 2012 р. № 114/1042/516/936/1687/5 «Про затвердження

Інструкції про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні» [90].

Відповідно до ст. 246 КПК України та пункту 1.5 указаної Інструкції, негласні слідчі (розшукові) дії – це різновид слідчих (розшукових) дій, відомості про факт та методи проведення яких не підлягають розголошенню, за винятком випадків, передбачених КПК України. При цьому, згідно з ч. 2 ст. 246 КПК України, негласні слідчі (розшукові) дії проводяться у випадках, якщо відомості про злочин та особу, яка його вчинила, неможливо отримати в інший спосіб [54; 90].

Слід мати на увазі, що всі негласні слідчі (розшукові) дії, за винятком зняття інформації з електронних інформаційних систем або її частини, доступ до яких не обмежується її власником, володільцем або утримувачем чи не пов'язаний з подоланням системи логічного захисту (ч. 2 ст. 264 КПК), а також установлення місцезнаходження радіоелектронного засобу (ст. 268 КПК) України, проводяться виключно щодо тяжких і особливо тяжких злочинів. Останні проводяться незалежно від тяжкості вчиненого злочину.

Водночас, за дослідженням О. В. Баганця, не завжди правоохоронні органи дотримуються зазначеної вимоги. Так, за результатами проведеного ним аналізу матеріалів судово-слідчої практики, виявлено непоодинокі випадки, коли НСРД проводяться у кримінальних провадженнях за фактом вчинення злочину середньої тяжкості. Наприклад, у кримінальному провадженні № 12013180090000581, відкритому за фактом вчинення особою Б. злочину середньої тяжкості, передбаченого ч. 1 ст. 368 КК України, прокурор прийняв рішення про проведення контролю за вчиненням злочину, водночас відповідна НСРД проводиться виключно у кримінальних провадженнях щодо тяжких або особливо тяжких злочинів. Відповідно отримані стороною обвинувачення за результатами проведення цієї процесуальної дії фактичні дані були визнані як недопустимі [50]. Подібні випадки зустрічаються й в інших кримінальних провадженнях [51; 52]. За слушним твердженням ученого, така практика проведення НСРД у

кримінальних провадження суперечить гносеологічним і правовим засадам кримінального процесуального доказування, адже отримані за результатами їх проведення фактичні дані, відповідно до положень ч. 1 ст. 86 КПК України, будуть вважатися недопустимими, оскільки отримані не в порядку, передбаченому КПК України [9, с. 176–177].

Обраний законодавцем підхід неоднозначно оцінюється правниками, зокрема в силу того, що практично відсутні чіткі межі між негласними слідчими (розшуковими) діями та оперативно-розшуковою діяльністю. З цього приводу М. О. Шилін відмічає, що порядок проведення негласних слідчих (розшукових) дій і оперативно-розшукових заходів свідчить про те, що вони є тотожними, хоча й мають різну назву [171, с. 60]. Своєю чергою, М. Є. Шумило підкреслює, що застосування у КПК України терміна «негласні слідчі (розшукові) дії» виявляється некоректним, оскільки у процесуальній літературі та законодавстві існує досить чітке розмежування слідчих, оперативно-розшукових та розшукових дій [172, с. 24].

На переконання В. І. Василичука та А. М. Калюка, запровадження негласних слідчих (розшукових) дій означає поєднання кримінально-процесуальної та оперативно-розшукової діяльності, а це є недоцільним з огляду на певну відмінність основних принципів провадження у кримінальному судочинстві (гласність, рівність учасників провадження тощо) та оперативно-розшукової діяльності (конфіденційність, конспіративність, поєднання гласних та негласних оперативно-розшукових заходів), повноважень суб'єктів зазначених видів діяльності, правових наслідків результатів діяльності тощо [15, с. 57–58].

Як бачимо, найголовнішою проблемою, з точки зору вищезазначених дослідників, є те, що чинне законодавство унеможливорює чітке розмежування підстав проведення негласних слідчих (розшукових) дій та оперативно-розшукових заходів. Так, у ст. 6 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» визначено перелік підстав для проведення оперативно-розшукової діяльності, які фактично аналогічні підставам

проведення негласних слідчих (розшукових) дій. Зазначене дає можливість вважати, що негласні слідчі (розшукові) дії є комплексом дій, які використовують можливості оперативно-розшукової діяльності (оперативно-розшукові дії, заходи та методи), але на підставах, визначених ст. 246 КПК України. Також положення глави 21 КПК України є підґрунтям для проведення оперативно-розшукових заходів, передбачених ст. 8 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» [58, с. 545].

За результатами системного аналізу норм глави 21 КПК України та Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» М. А. Погорецький та Д. Б. Сергєєва доходять висновку про те, що позиція, відповідно до якої уведення до переліку процесуальних засобів отримання інформації про злочин негласних слідчих (розшукових) дій призводить до невиправданого змішування двох відносно відокремлених видів державно-владної діяльності, є обґрунтованою [82, с. 139].

На наш погляд, досить змістовно та влучно означену проблему охарактеризував М. Шилін, який зазначив, що у разі виявлення будь-яких ознак злочину має починатися кримінальне провадження. З огляду на це виникає запитання: у зв'язку з чим, на якій же підставі здійснюється ОРД для виявлення ознак злочину, коли законом передбачається, що підставою для її проведення є наявність достатньої інформації, що потребує перевірки, про підготовку злочину, тобто вже виявлені його ознаки. Відтак, виникає сумнів щодо законності ОРД, адже до виявлення ознак злочину вона не може здійснюватися, бо ще немає підстав для її проведення, а після виявлення ознак злочину повинно розпочинатися кримінальне провадження і мають проводитися передбачені КПК України слідчі, у тому числі й негласні розшукові дії, а не ОРД. Парадоксальність – логічне протиріччя законодавчих положень, яке полягає у тому, що відповідно до них підстави для проведення ОРД виникають вже після початку її безпідставного проведення та отримання певного результату [171, с. 61]. Очевидно, що така ситуація не повинна залишатися поза увагою законодавця, оскільки вона

ускладнює розмежування оперативно-розшукових заходів та негласних слідчих (розшукових) дій.

Поряд з наведеними позиціями вченими висловлюються й інші. Зокрема, окремі дослідники вважають, що наближення слідчих (розшукових) дій негласного характеру до оперативно-розшукових заходів має певний позитивний характер. Так, Є. Скулиш, В. Прядко та О. Комарницька, з одного боку, зауважують, що поява інституту негласних слідчих (розшукових) дій у КПК викликала жваві дискусії як серед його прихильників, так і серед критиків. З іншого боку, все ж таки наголошують, що одним із найбільш революційних кроків законодавця стало впровадження інституту негласних слідчих (розшукових) дій, які, по суті, є оперативними заходами, спрямованими на конспіративне отримання відомостей про підготовлювані та вчинені злочини з метою їх невідкладного припинення й розкриття [126, с. 108–110; 99, с. 63].

Новий законодавчий підхід до розуміння досудового розслідування свідчить про активний його пошуковий характер, запровадження абсолютно нового поняття «негласні слідчі (розшукові) дії», що, на думку законодавця, призведе до зближення кримінального процесу та оперативно-розшукової діяльності, тим самим розширить можливості слідчого у процесі отримання доказової бази щодо встановлення осіб, які вчинили кримінальні правопорушення, та інших обставин, що мають значення для кримінального провадження. Проведення негласних слідчих (розшукових) дій надає можливість слідству не лише збирати та перевіряти докази або спростувати вину відомих у кримінальному провадженні осіб, а й встановлювати невідомих злочинців, потерпілих, свідків, місце знаходження викраденого майна, отримувати інформацію, яка ще не відома, тобто забезпечувати швидке та повне досудове розслідування кримінального провадження [39, с. 280].

Як зазначає В. О. Фінагеев, у чинному КПК України значно розширено арсенал процесуальних дій, передусім завдяки запровадженню правової категорії «негласні слідчі (розшукові) дії». За своєю суттю вони є

«модернізованими» оперативно-розшуковими заходами, і запровадження цього інституту рекомендовано низкою міжнародних організацій, зокрема Радою Європи [160, с. 305].

Водночас, на переконання М. В. Корнієнка та В. М. Тertiшника, незважаючи на це, законодавець «не заспокоївся» і в пошуках «інноваційних опусів» пішов далі – усі негласні слідчі дії він умовно поділив на дві групи:

перша – дії, пов'язані з втручанням у приватне спілкування (§ 2 глави 21 КПК України), куди чомусь не потрапили значним чином пов'язані саме з можливостями масштабного втручання у приватне спілкування такі негласні слідчі дії, як, наприклад, «спостереження за особою, річчю або місцем» (ст. 269 КПК України) або «аудіо-, відеоконтроль місця» (ст. 270 КПК України);

друга – «інші види негласних слідчих (розшукових) дій», куди всупереч ст. 22 Конституції України було занесене «обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи» (ст. 267 КПК України), здійснюване, як визначено в законі, «шляхом таємного проникнення в них, у тому числі з використанням технічних засобів», і все, «що, мабуть, було відоме законодавцям», включаючи контрольовану поставку, спеціальний слідчий експеримент, імітування обстановки злочину тощо. Залишаючи невдалу класифікацію, в аспекті термінологічних опусів кидається в очі така новела, як «зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж» (ст. 263 КПК України). Знову питання: до чого тут прилаштований термін «транспортні», коли саме поняття «телекомунікації» (*telecommunications*) розуміється як процес дистанційного передавання даних на засадах інформаційних технологій [48, с. 106].

Беручи до уваги викладені наукові позиції, можна зазначити, що навіть ті вчені, які в цілому схвально оцінюють запровадження негласних слідчих (розшукових) дій, все ж таки не заперечують існування проблеми розмежування негласних слідчих (розшукових) дій та оперативно-розшукової діяльності. З одного боку, за слушним твердженням Л. М. Лобойка,

об'єднання оперативно-розшукової діяльності та досудового розслідування в єдиний досудовий процес (ОРД «влилася» у досудове розслідування) дозволило скоротити кількість відносно самостійних досудових проваджень з 4 (ОРД, порушення кримінальної справи, дізнання, досудове слідство) до 1 (досудове розслідування) [62, с. 229]. До того ж законодавча регламентація процедур реалізації оперативно-розшукових заходів нормами КПК України сприяє підвищенню їх законності та обґрунтованості в частині втручання у життя та законні інтереси приватних осіб. Але порядок проведення негласних слідчих (розшукових) дій та оперативно-розшукових заходів різний. На відміну від оперативно-розшукових заходів, співробітники оперативних підрозділів за письмовим дорученням слідчого можуть проводити негласні слідчі (розшукові) дії. Своєю чергою, співробітники оперативних підрозділів не мають права ініціювати проведення негласних слідчих (розшукових) дій, але уповноважені самостійно проводити оперативно-розшукові заходи. Така ситуація, як вважають Д. Й. Никифорчук, А. О. Кравченко та А. М. Копилов, призводить до того, що за необхідності фіксації дій злочинців, які безпосередньо вчиняють злочин, оперативний працівник не в змозі у правовому полі зафіксувати злочинні дії, оскільки відсутній механізм використання зазначених матеріалів у кримінальному провадженні [72, с. 178].

У своєму дослідженні ми не будемо заглиблюватися у проблему розмежування оперативно-розшукової діяльності та негласних слідчих (розшукових) дій, оскільки це не є нашою метою, тим не менш очевидним є той факт, що впровадження негласних слідчих (розшукових) дій стало суттєвим кроком на шляху до підвищення якості, результативності та оперативності здійснення доказування у кримінальному провадженні.

У контексті дослідження особливостей здійснення негласних слідчих (розшукових) дій щодо осіб, які користуються недоторканністю, насамперед звернемо увагу на їх проведення стосовно народних депутатів. З аналізу положень ч. 3 ст. 482 КПК України та ч. 2 ст. 27 Закону України «Про статус народного депутата» вбачається, що НС(Р)Д стосовно народних депутатів

можуть проводитися лише після надання згоди ВРУ на притягнення їх до кримінальної відповідальності. Так, порушення таємниці листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції й застосування інших заходів, у тому числі негласних слідчих дій, що відповідно до закону обмежують права і свободи народного депутата України, допускаються лише у разі, якщо ВРУ надано згоду на притягнення його до кримінальної відповідальності, якщо іншими способами одержати інформацію неможливо [55; 94].

У такому випадку постає цілком логічне запитання про те, яким чином взагалі слідчий, прокурор можуть отримати необхідну доказову інформацію для обґрунтування подання про надання згоди на притягнення народного депутата до кримінальної відповідальності. Очевидно, що означений законодавчий підхід негативним чином позначається на ефективному застосуванні негласних слідчих (розшукових) дій як інструменту виявлення, попередження, припинення чи вчинення кримінальних правопорушень народними депутатами, а також збирання доказів їх вини взагалі. Як приклад, при проведенні допиту заявника здобуто інформацію, яка потребує перевірки та підтвердження шляхом проведення негласних слідчих (розшукових) дій. Здебільшого, остатнє стосується вимагання неправомірної вигоди чи погроз застосування насильства, що можливо здійснити виключно при проведенні негласних слідчих (розшукових) дій [132, с. 71]. Проте, виходячи з вимог КПК України, такої можливості у слідчого, прокурора немає, що, на наше переконання, не відповідає як завданням кримінального провадження, так і протидії злочинності зокрема. Це наочно підтверджується вищенаведеною вимогою ч. 3 ст. 482 КПК України.

Таким чином, як цілком слушно зазначає О. Ю. Татаров, з положень ч. 3 ст. 482 КПК України та ч. 2 ст. 27 Закону України «Про статус народного депутата України» слідує, що проведення НС(Р)Д та інших заходів щодо народного депутата можливе винятково за умови надання згоди ВРУ на притягнення його до кримінальної відповідальності. Це, своєю чергою, не

зовсім відповідає загальним засадам кримінального провадження, правовій природі негласних слідчих (розшукових) дій, міжнародному досвіду регламентації депутатського імунітету і вимогам практики [133, с. 206]. Погоджується з такою позицією і О. В. Баганець, на думку якого, передбачена законом процедура одержання такої згоди є неефективною, оскільки призводить як до затягування здійснення досудового розслідування, так і тягне за собою розголошення намірів сторони обвинувачення викрити такого народного депутата у вчиненні цього злочину. У зв'язку з цим автор робить цілком слушний висновок, що наявна процедура отримання дозволу на проведення НСРД щодо народних депутатів є недосконалою, оскільки істотно порушує саму сутність НСРД та створює небезпеку у розголошенні інформації про наявність у сторони обвинувачення доказів винуватості народного депутата у прийнятті пропозиції, обіцянки або одержанні неправомірної вигоди, у зв'язку з чим стає неможливим планувати, а тим більше проводити відповідні НСРД для встановлення факту вчинення народним депутатом корупційного злочину [9, с. 179–180; 9, с. 156].

В контексті досліджуваного питання, О. С. Старенький зауважував, що якщо відносно народного депутата були проведені відповідні НСРД (наприклад, аудіо-, відеоконтроль, зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж, контроль за вчиненням злочину) без отримання попередньої згоди ВРУ на притягнення народного депутата України до кримінальної відповідальності, то це може призвести до настання відповідних негативних правових наслідків, які будуть залежати від конкретних обставин кримінального провадження та незаконних дій, що були вчинені слідчим, прокурором або співробітником оперативного підрозділу відносно народного депутата. У цілому такі негативні наслідки можна поділити на дві групи:

1. Для конкретного кримінального провадження – визнання рішень про проведення НСРД відносно народного депутата України незаконними, а доказів, отриманих у результаті їх проведення, – недопустимими (ст. 87 КПК

України).

2. Для осіб, які вчинили такі незаконні дій, – притягнення до кримінальної відповідальності за ст. ст. 351 (Перешкоджання діяльності народного депутата України та депутата місцевої ради), 371 (Завідомо незаконні затримання, привід, домашній арешт або тримання під вартою) КК України [129, с. 327–328]. Відтак, виконуючи свій безпосередній обов’язок щодо протидії злочинності в законному полі, слідчий, прокурор, працівник оперативного підрозділу сам може стати суб’єктом кримінального правопорушення.

В продовження більш детально розглянемо застосування окремих НСРД, пов’язаних із втручанням у приватне спілкування, стосовно осіб, які користуються недоторканністю. Загальний порядок проведення НСРД, пов’язаних із втручанням у приватне спілкування, регламентований в § 2 главі 21 КПК України.

В юридичній літературі під спілкуванням розуміється передання інформації у будь-якій формі від однієї особи до іншої безпосередньо або за допомогою засобів зв’язку будь-якого типу. При цьому спілкування є приватним, якщо інформація передається та зберігається за таких фізичних чи юридичних умов, при яких учасники спілкування можуть розраховувати на захист інформації від втручання інших осіб [55]. Тобто важливим критерієм визнання спілкування таким, що є приватним, виступає відношення суб’єктів цього спілкування до нього як до такого, зміст якого невідомий і не має розголошуватися іншим суб’єктам без згоди безпосередніх учасників цього спілкування. Це стосується таких форм втручання у приватне спілкування, як:

- 1) аудіо-, відеоконтроль особи;
- 2) арешт, огляд і виїмка кореспонденції;
- 3) зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж;
- 4) зняття інформації з електронних інформаційних систем.

У разі необхідності здійснити негласну слідчу (розшукову) дію,

пов'язану із втручанням у приватне спілкування, стосовно народного депутата України, щодо якого надано згоду на притягнення до кримінальної відповідальності, слідчий складає про це клопотання та погоджує його з прокурором, після цього звертається до слідчого судді Апеляційного суду, у межах територіальної юрисдикції якого заходиться орган досудового розслідування. Проте, на наш погляд, законодавець у цьому питанні не врахував особливість суб'єкта звернення із клопотанням про проведення НСРД стосовно народного депутата, як це до прикладу, зроблено щодо адвоката – прокурор регіону або його заступник. Вважаємо, що право на звернення з клопотанням про проведення негласних слідчих (розшукових) дій стосовно народного депутата слід надати Генеральному прокурору чи його заступнику.

Загальні вимоги до змісту клопотання про надання дозволу на проведення відповідної негласної слідчої (розшукової) дії закріплені у ст. 248 КПК України. Розглядаючи зазначене клопотання, слідчий суддя з'ясовує наявність достатніх підстав, обов'язок доведення яких лежить на слідчому, прокуророві, вважати, що: 1) вчинено злочин відповідної тяжкості; 2) під час проведення негласної слідчої (розшукової) дії можуть бути отримані докази, які самостійно або в сукупності з іншими доказами можуть мати суттєве значення для з'ясування обставин злочину або встановлення осіб, які вчинили злочин [55].

Ухвала слідчого судді про надання згоди на проведення негласних слідчих (розшукових) дій має строковий характер, а саме строк її дії не може перевищувати два місяці. У випадку, якщо слідчий, прокурор вважає, що проведення негласної слідчої (розшукової) дії слід продовжити, то слідчий за погодженням із прокурором або прокурор має право звернутися до слідчого судді з клопотанням про постановлення ухвали згідно з вимогами ст. 248 КПК України. При цьому слідчий, прокурор повинен довести необхідність продовження негласної слідчої (розшукової) дії і надати додаткові відомості, що її підтверджують.

Згідно з вимогами КПК України загальний строк, протягом якого в одному кримінальному провадженні може тривати проведення негласної слідчої (розшукової) дії, дозвіл на проведення якої дає слідчий суддя, не може перевищувати максимальні строки досудового розслідування, передбачені ст. 219 цього Кодексу. У разі якщо така негласна слідча (розшукова) дія проводиться з метою встановлення місцезнаходження особи, яка переховується від органів досудового розслідування, слідчого судді чи суду та оголошена в розшук, вона може тривати до встановлення місцезнаходження розшукуваної особи [55; 141, с. 105].

Якщо в результаті проведення негласної слідчої (розшукової) дії виявлено ознаки кримінального правопорушення, що не розслідується у даному провадженні, отримана інформація може бути використана в іншому кримінальному провадженні тільки на підставі ухвали слідчого судді, яка постановляється за клопотанням прокурора. Слідчий суддя розглядає клопотання згідно з вимогами ст. ст. 247–248 КПК України і відмовляє у його задоволенні, якщо прокурор, крім іншого, не доведе законність отримання інформації та наявність достатніх підстав вважати, що вона свідчить про виявлення ознак кримінального правопорушення. Передання інформації, одержаної внаслідок проведення негласних слідчих (розшукових) дій, здійснюється тільки через прокурора [55].

На нашу думку, загальний аналіз ст. 250 КПК України є яскравим прикладом того, що депутатська недоторканність у частині можливого здійснення НС(Р)Д стосовно нього значною мірою є привілеєм, а не гарантією. З одного боку, наявність у особи депутатської недоторканності не може бути перепорою для проведення НСРД у разі вчинення ним тяжкого або особливо тяжкого злочину. Натомість захист особи, суспільства і держави від кримінальних правопорушень, підтримка публічної безпеки та порядку є ключовими, пріоритетними завданнями правоохоронних органів держави. З іншого боку – у випадку проведення НСРД без дозволу слідчого судді, з вищезгаданих особливих підстав стосовно народного депутата, з

якого не було знято недоторканність у встановленому порядку, слідчий суддя змушений буде відмовити у наданні дозволу на їх проведення, навіть якщо клопотання буде цілком обґрунтованим. Як наслідок, отримана в результаті такого заходу інформація не може бути використана як доказ і має бути знищена відповідно до ст. ст. 250, 255 КПК України.

Крім того, на підставі ухвали слідчого судді здійснюються такі негласні слідчі (розшукові) дії, як:

- обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи шляхом таємного проникнення в них, у тому числі з використанням технічних засобів, з метою: 1) виявлення і фіксації слідів вчинення тяжкого або особливо тяжкого злочину, речей і документів, що мають значення для їх досудового розслідування; 2) виготовлення копій чи зразків зазначених речей і документів; 3) виявлення та вилучення зразків для дослідження під час досудового розслідування тяжкого або особливо тяжкого злочину; 4) виявлення осіб, які розшукуються; 5) встановлення технічних засобів аудіо-, відеоконтролю особи [55].

Публічно недоступним вважається місце, до якого неможливо увійти або в якому неможливо перебувати на правових підставах без отримання на це згоди власника, користувача або уповноважених ними осіб [55];

- установа місцезнаходження радіоелектронного засобу. Змістом такої НСРД є локалізація за допомогою технічних засобів місцезнаходження радіоелектронного засобу, у тому числі мобільного терміналу систем зв'язку, та інших радіовипромінювальних пристроїв, активованих у мережах операторів рухомого (мобільного) зв'язку, без розкриття змісту повідомлень, що передаються, якщо в результаті його проведення можна встановити обставини, які мають значення для кримінального провадження.

Разом з тим у КПК України передбачена можливість проведення зазначеної НС(Р)Д на підставі постанови слідчого, прокурора, тобто до отримання дозволу від слідчого судді, однак тільки у випадках, передбачених ч. 1 ст. 250 КПК України [55];

– для пошуку, фіксації і перевірки під час досудового розслідування тяжкого або особливо тяжкого злочину відомостей про особу та її поведінку або тих, з ким ця особа контактує, або певної речі чи місця у публічно доступних місцях може проводитися візуальне спостереження за зазначеними об'єктами або візуальне спостереження з використанням відеозапису, фотографування, спеціальних технічних засобів для спостереження (ст. 269 КПК України) [55];

– моніторинг банківських рахунків, який здійснюється за наявності обґрунтованої підозри, що особа здійснює злочинні дії з використанням банківського рахунку, або з метою розшуку чи ідентифікації майна, що підлягає конфіскації або спеціальній конфіскації, у кримінальних провадженнях, віднесених до підслідності Національного антикорупційного бюро України. Слідчий суддя в ухвалі про моніторинг банківських рахунків повідомляє керівника банківської установи про обов'язок нерозголошення інформації про проведення цієї слідчої дії і про відповідну кримінальну відповідальність. На підставі ухвали слідчого судді керівник банківської установи зобов'язаний письмово попередити усіх її працівників, залучених до моніторингу банківських рахунків, про обов'язок нерозголошення інформації про проведення цієї слідчої дії і про відповідну кримінальну відповідальність [55].

Водночас законодавець передбачив виключне право прокурора ініціювати питання щодо проведення моніторингу банківських рахунків (що проводиться «негласно», відповідно до положень ст. 269-1 КПК України), унеможлививши здійснення цих дій безпосередньо слідчим (детективом), що обмежує процесуальну самостійність слідчого (детектива), як і інші НСРД, в отриманні відомостей про протиправну діяльність окремих осіб, а також не сприяє реалізації завдань кримінального провадження. З огляду на це О. Ю. Татаров цілком доречно вважає за необхідне доповнити ч. 1 ст. 269-1 КПК України наступним змістом: «Прокурор виносить клопотання або погоджує клопотання слідчого (детектива) щодо проведення моніторингу банківських рахунків» [132, с. 72];

– негласне отримання зразків, необхідних для порівняльного дослідження, якщо їх отримання відповідно до ст. 245 КПК України неможливе без завдання значної шкоди для кримінального провадження. У клопотанні слідчого, прокурора про надання дозволу на негласне отримання зразків, необхідних для порівняльного дослідження, та в ухвалі слідчого судді додатково зазначаються відомості про конкретні зразки, які планується отримати [55].

Отже, обов'язковість отримання судового дозволу на проведення наведених негласних слідчих (розшукових) дій свідчить про те, що вони пов'язані з втручанням у приватне життя людини і певним обмеженням її прав і свобод. Дана обставина, у поєднанні з депутатською недоторканністю, практично унеможлиблює законне отримання доказів вини народного депутата у вчиненні правопорушення шляхом проведення стосовно нього НСРД до моменту надання згоди ВРУ на притягнення його до кримінальної відповідальності.

Водночас, на наше переконання, існуюча законодавча позиція щодо можливості проведення НСРД щодо народних депутатів не зовсім відповідає практичним потребам протидії злочинності як негативного явища, що, своєю чергою, ускладнює виконання правоохоронними органами своїх завдань і функцій. На нашу думку, до КПК України необхідно внести зміни, які б встановлювали, що не може бути визнане незаконним проведення негласних слідчих (розшукових) дій стосовно народного депутата, згоду на притягнення якого до кримінальної відповідальності не надано ВРУ, у випадку вчинення ним тяжкого та особливо тяжкого злочину.

Беручи до уваги викладене вище, вважаємо доцільним ч. 3 ст. 482 КПК України та ч. 2 ст. 27 Закону України «Про статус народного депутата» доповнити положенням такого змісту:

«У випадках, передбачених статтею 250 цього Кодексу, негласні слідчі (розшукова) дії можуть бути проведені стосовно народного депутата України до надання Верховною Радою України згоди на притягнення його до

кримінальної відповідальності».

Тобто, це стосується проведення таких негласних слідчих (розшукових) дій, як установлення місцезнаходження радіоелектронного засобу та спостереження за особою. Підтвердженням цього є наступне.

По-перше, згідно з ч. 4 ст. 268 КПК України установлення місцезнаходження радіоелектронного засобу до постановлення ухвали слідчого судді може бути розпочато на підставі постанови слідчого, прокурора лише у випадку, передбаченому ч. 1 ст. 250 КПК України.

По-друге, відповідно до ч. 3 ст. 269 КПК України спостереження за особою до постановлення ухвали слідчого судді може бути розпочато на підставі постанови слідчого, прокурора лише у випадку, передбаченому ч. 1 ст. 250 КПК України.

Вважаємо, що у такому разі не відбувається обмеження конституційних прав і свобод особи, що цілком узгоджується із засадами кримінального провадження та загальними положеннями проведення негласних слідчих (розшукових) дій. Якщо ж не внести до КПК України відповідні зміни, то слідчий, прокурор не матиме можливості провести негласну слідчу (розшукову) дію, пов'язану із врятуванням життя людей та запобіганням вчиненню тяжкого або особливо тяжкого злочину, передбаченого розділами I, II, VI, VII (ст. ст. 201 та 209), IX, XIII, XIV, XV, XVII Особливої частини КК України. І це в той час, коли головним завданням правоохоронних органів є обов'язок виявляти, припиняти, запобігати й викривати кримінальні правопорушення. При цьому, наведені законодавчі вимоги та заборони нівелюють такі завдання, що, своєю чергою, призводить до негативного ставлення до всієї правоохоронної системи країни. Особливо гостро це питання стоїть у зв'язку з кардинальним реформуванням правоохоронних органів і створенням нових, що є однією з вимог європейської спільноти.

Зазначене, безумовно, стосується й проведення негласних слідчих (розшукових) дій стосовно народних депутатів, які не потребують дозволу

слідчого судді. Так, відповідно до ст. 246 КПК України, виключно прокурор має право прийняти рішення про проведення такої негласної слідчої (розшукової) дії, як контроль за вчиненням злочину. Така НСРД може здійснюватися у випадках наявності достатніх підстав вважати, що готується вчинення або вчиняється тяжкий чи особливо тяжкий злочин. Прокурор у своєму рішенні про проведення контролю за вчиненням злочину зобов'язаний: 1) викласти обставини, які свідчать про відсутність під час негласної слідчої (розшукової) дії провокування особи на вчинення злочину; 2) зазначити про застосування спеціальних імітаційних засобів.

Крім того, на практиці може виявитися так, що правоохоронні органи не володіли відомостями про те, що один із суб'єктів, щодо яких проводиться дана НСРД, є народним депутатом. Переконані, що за таких обставин отримані внаслідок проведення такої НСРД відомості не можуть бути визнані недопустимими з точки зору їх використання в якості доказу вини народного депутата, незалежно від факту зняття з нього недоторканності.

Далі звернемо увагу на проведення негласних слідчих (розшукових) дій стосовно суддів. Чинним законодавством не передбачено жодних вимог щодо необхідності отримання згоди від Вищої ради правосуддя на проведення НСРД стосовно суддів. Тобто дані процесуальні заходи реалізуються по відношенню до останніх за загальними правилами. Тим не менш здійснення НС(Р)Д стосовно суддів має певні специфічні моменти.

По-перше, згідно з ч. 9 ст. 49 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» проведення стосовно судді оперативно-розшукових заходів чи слідчих дій, що можуть проводитися лише з дозволу суду, здійснюються на підставі судового рішення, ухваленого за клопотанням Генерального прокурора або його заступника, керівника регіональної прокуратури або його заступника. Як бачимо, в законі безпосередньо про НСРД нічого не йдеться, але, враховуючи, що вони є різновидом слідчих (розшукових) дій, то й наведені вимоги також на них розповсюджуються. При цьому, це стосується лише тих НСРД, що проводяться на підставі ухвали слідчого судді, тобто які

передбачені § 2 глави 21 КПК України.

Крім того, звернемо увагу, що в Законі немає жодної вказівки відносно того, чи можуть негласні слідчі (розшукові) дії стосовно суддів проводитися до отримання дозволу від слідчого судді на це, у випадку виняткових невідкладних обставин відповідно до ст. 250 КПК України. На наше переконання, у даному випадку повною мірою має діяти правило, передбачене ст. 250 КПК України, оскільки життя та здоров'я людини, публічна безпека та порядок є пріоритетними цінностями.

По-друге, надавати дозвіл на проведення НСРД стосовно судді не має права суддя того суду, де суддя обіймає чи обіймав посаду.

Що стосується проведення негласних слідчих (розшукових) дій стосовно суддів КСУ, то чинне законодавство не містить жодних окремих вказівок з цього приводу, тобто НСРД стосовно них проводяться у загальному порядку. На наш погляд, відсутність законодавчої вимоги з цього питання видається не виправданою, оскільки нівелює правові гарантії діяльності судді КСУ, передбачені Конституцією України та Законом України «Про Конституційний Суд України». Наявність такої законодавчої прогалини вимагає її усунення шляхом внесення відповідних змін.

У зв'язку з такою законодавчою прогалиною вважаємо доцільним уже запропоновану нами вище ч. 8 ст. 482 КПК України та ст. 24 Закону України «Про Конституційний Суд України» доповнити додатковим положенням такого змісту: «Проведення стосовно судді Конституційного Суду України оперативно-розшукових заходів чи слідчих (розшукових) дій, що можуть проводитися лише з дозволу суду, здійснюється на підставі судового рішення, ухваленого за клопотанням Генерального прокурора або його заступника».

У практичній діяльності досить дискусійним і проблемним є питання проведення НСРД стосовно Президента України, а також осіб, які користуються дипломатичним імунітетом. Так, виходячи з норм чинного законодавства та позиції КСУ щодо президентської недоторканності

(рішення від 10 грудня 2003 р. № 19-рп/2003), можемо зробити висновок про те, що стосовно Президента України не можуть здійснюватися НСРД, доки його обов'язки не будуть припинені в установленому законом порядку, зокрема у порядку процедури імпічменту.

Що ж стосується можливості проведення НСРД стосовно осіб, які користуються дипломатичним імунітетом, то вони, вочевидь, стають можливими для реалізації тільки в тому випадку, якщо акредитуюча сторона надасть згоду на притягнення такої особи до кримінальної відповідальності. При цьому, з метою документування протиправної діяльності таких осіб вважаємо за доцільне передбачити можливість проведення щодо них СРД, у тому числі НСРД як різновиду останніх. Така необхідність зумовлена забезпеченням правоохоронними органами публічної безпеки та правопорядку, збереженням державного суверенітету та ін. Тим більше, як свідчать останні реалії сьогодення, досить часто такі особи здійснюють розвідувальну та шпигунську діяльність відносно нашої держави, що, своєю чергою, призводить до витоку негативної інформації, державної таємниці та ін.

Пропонуємо вже передбачену нами додаткову ч. 6 ст. 482 КПК України доповнити ще й таким положенням:

«У випадку вчинення особою, яка користується дипломатичним імунітетом, тяжкого або особливо тяжкого злочину проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій можливе без отримання її згоди або згоди компетентного органу держави (міжнародної організації), яку вона представляє».

Окремо звернемо увагу на проблемність обмеження сфери застосування НСРД, оскільки згідно з положеннями КПК України значна їх частина проводиться щодо тяжких та особливо тяжких злочинів. При цьому, законодавець не врахував можливість їх проведення у кримінальному провадженні, що здійснюється за ознаками корупційного правопорушення та кіберзлочинності, оскільки більшість із них відноситься до злочинів

середньої або невеликої тяжкості. Особливої актуальності зазначене питання набуває у світлі останніх подій, пов'язаних зі здійсненням кримінального провадження стосовно осіб, які користуються недоторканністю. З цього питання О. Ю. Татаров відмічає, що у практичній діяльності непоодинокими є випадки, коли судді не беруть до уваги докази, отримані в результаті проведення негласних слідчих (розшукових) дій, мотивуючи це тим, що на початковому етапі розслідування вбачались ознаки тяжкого злочину, передбаченого ч. 3 ст. 368 КК України «Прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою», а після розсекречення результатів негласних слідчих дій правопорушення було перекваліфіковане на ч. 1 ст. 368 КК України – злочин середньої тяжкості, при розслідуванні якого негласні слідчі дії проводити неправомірно [135].

Підсумовуючи наведене, можна констатувати, що чинне законодавство України в частині регламентації НСРД має низку недоліків, які перешкоджають повноцінному їх використанню органами досудового розслідування, прокурором як інструменту доказування при розслідуванні правопорушень, вчинених особами, які користуються недоторканністю.

По-перше, це стосується можливості проведення НСРД стосовно даної категорії осіб, оскільки така змога з'являється лише після отримання згоди на притягнення останніх до кримінальної відповідальності.

По-друге, у КПК України не передбачено жодних виключень щодо можливості проведення НС(Р)Д до зняття з таких осіб недоторканності.

По-третьє, у КПК України взагалі не встановлено порядку проведення НСРД стосовно Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини та суддів КСУ.

Таким чином, нагальним питанням сьогодення є внесення відповідних змін і доповнень до чинного кримінального процесуального законодавства України в частині проведення НСРД щодо осіб, які користуються недоторканністю. Адже лише за такої умови правоохоронні органи матимуть змогу більш ефективно та завчасно документувати факти злочинних діянь з

боку зазначеної категорії осіб, що, своєю чергою, стане запорукою реалізації принципу невідворотності покарання та попередження вчинення злочинів.

Висновки до розділу 3

Дослідження нормативного забезпечення особливостей проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій щодо осіб, які користуються недоторканністю, дозволило сформулювати такі основні висновки.

1. Правова регламентація проведення СРД щодо осіб, які користуються недоторканністю, має бути детально відображена не в нормах спеціальних законів, а у відповідних положеннях КПК України. Удосконалення чинного законодавства з цього питання має здійснюватися з урахуванням мети та підстав проведення тієї чи іншої слідчої (розшукової) дії.

Законодавець визначив дві взаємопов'язані умови проведення СРД щодо народного депутата, а саме: 1) отримання згоди ВРУ на притягнення народного депутата до кримінальної відповідальності; 2) неможливість отримати інформацію іншим шляхом. Натомість такий порядок перешкоджає ефективному здійсненню досудового розслідування злочинів, вчинених такими особами, у зв'язку з чим запропоновано відповідні зміни й доповнення.

Що ж стосується проведення СРД щодо Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, то це питання врегульовано лише Законом України «Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини», з огляду на що запропоновано внести зміни до КПК України в частині регламентації підстав і порядку проведення окремих СРД.

До особливостей проведення СРД стосовно суддів належать: можливість проведення особистого обшуку судді під час вчинення ним тяжкого або особливо злочину або одразу ж після його вчинення; звернення із клопотанням до суду про надання дозволу на проведення СРД стосовно

судді, якщо обов'язковість такої згоди передбачена законом, уповноважений лише Генеральний прокурор України або його заступник чи керівник регіональної прокуратури або його заступник; прийняття рішення про проведення стосовно судді СРД не може здійснюватися тим судом, в якому він обіймає чи обіймав посаду судді.

Що стосується суддів КСУ, то положеннями КПК України особливостей проведення СРД щодо зазначеної категорії осіб, а також порядку звернення із клопотанням до суду про надання згоди на їх проведення не передбачено.

Проведення СРД стосовно Президента України, якщо його повноваження не припинено, а також осіб, які користуються дипломатичним імунітетом, якщо їм не відмовлено акредитуючою стороною в імунітеті, неможливо.

2. Сучасний стан регламентації НСРД має низку недоліків, які перешкоджають їх повноцінному використанню органами досудового розслідування, прокурором, як інструмента доказування при розслідуванні правопорушень, вчинених особами, які користуються недоторканністю. По-перше, це стосується неможливості проведення НСРД стосовно цієї категорії осіб, оскільки така можливість виникає лише після отримання згоди на притягнення їх до кримінальної відповідальності. По-друге, у КПК України не передбачено жодних винятків щодо можливості проведення НСРД до позбавлення таких осіб недоторканності. По-третє, у КПК України взагалі не передбачено порядку проведення НСРД щодо Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини та суддів КСУ. У зв'язку з цим обґрунтовано доцільність передбачення можливості проведення негласних слідчих (розшукових) дій у виняткових невідкладних випадках, перелік яких встановлений ст. 250 КПК України, і які не пов'язані з втручанням у приватне спілкування.

ВИСНОВКИ

У висновках дисертації вирішено наукове завдання щодо визначення особливостей досудового розслідування у кримінальному провадженні щодо осіб, які користуються недоторканністю, а також розроблення та обґрунтування на цій основі пропозицій, спрямованих на удосконалення чинного кримінального процесуального законодавства і практики його застосування, основними з яких є такі:

1. Загальний огляд стану наукової розробленості та законодавчої регламентації проблем досудового розслідування у кримінальному провадженні щодо осіб, які користуються недоторканністю, свідчить про незначний спектр проведених досліджень з цієї тематики за різними галузевими спеціальностями. Переважна більшість наукових доробок з порушеної проблематики проведена в контексті аналізу попереднього кримінального процесуального законодавства України, у зв'язку з чим вона залишається актуальною для наукової спільноти й сьогодні.

Основними проблемами сучасного стану наукової розробки та законодавчої регламентації порушеної тематики є: 1) фрагментарність досліджень, через що в теорії кримінального процесу відсутні, по-перше, чіткий підхід до визначення кола суб'єктів, які користуються недоторканністю; по-друге, єдиний системний підхід до розуміння особливостей та проблем здійснення розслідування щодо цієї категорії осіб; 2) застарілість певних доктринальних положень, адже зміни, що відбулися останніми роками в національному законодавстві, спрямовані на запровадження концептуально нового підходу до регулювання здійснення досудового розслідування взагалі та стосовно осіб, які користуються недоторканністю, зокрема. Першопричиною проблеми, характерної для досудового розслідування у кримінальному провадженні щодо осіб, які користуються недоторканністю, є недосконалість його законодавчої регламентації. Пояснюється це тим, що навіть у чинному КПК України

регламентовано загальний порядок здійснення досудового розслідування зазначеної категорії кримінальних проваджень, а також відсутність правового забезпечення особливостей реалізації процедури досудового розслідування у кримінальних провадженнях щодо окремої категорії осіб.

2. Методологія проведення досліджень проблем досудового розслідування у кримінальному провадженні щодо осіб, які користуються недоторканністю, – це система загальнонаукових і спеціальних методів пізнання, а саме: історико-правового, діалектичного, системно-структурного, порівняльно-правового, формально-логічного, соціологічного та статистичного, які використовуються у взаємозв'язку та взаємозалежності, що забезпечує об'єктивність отриманих висновків, а також обґрунтованість пропозицій щодо удосконалення положень чинного законодавства України.

На підставі аналізу наукової літератури виокремлено дві загальні групи щодо трактування поняття «методологія», зокрема широке та вузьке розуміння. Згідно з першою позицією методологія становить собою систему знань, світоглядних ідей, уявлень, заснованих на них засобів і прийомів (методів), з урахуванням та використанням яких здійснюється пізнання певного предмета, формується наукове знання про нього, а також вчення про сутнісний зміст і технології застосування методів. Відповідно до другої позиції методологія – це лише сукупність методів і процедур, технологій їхнього практичного використання, застосування при дослідженні певного предмета. В контексті досліджуваної тематики більш доцільно виходити з широкого тлумачення методології, оскільки нас цікавить не лише коло методів і процедура їх застосування під час її вивчення, а й чітке розуміння сутності цих методів, загальнотеоретичні підходи і засади, з огляду на які здійснюється науковий пошук.

3. В більшості європейських країн для притягнення особи, яка користується недоторканністю, до кримінальної відповідальності не передбачено згоди відповідного компетентного органу держави. Натомість у державах пострадянського простору, зокрема і в Україні, необхідною умовою

притягнення до кримінальної відповідальності особи, яка користується недоторканністю, є отримання відповідного дозволу. Водночас в окремих пострадянських країнах (Республіка Білорусь, Республіка Казахстан), порівняно із законодавством України, затримання особи, яка користується недоторканністю, на місці вчинення злочину не вимагає отримання жодних додаткових дозволів, а також не залежить від тяжкості вчиненого злочину. Враховуючи європейський курс розвитку правової системи України, наголошено на доцільності запровадження позитивного досвіду зарубіжних країн щодо розслідування злочинів, вчинених особами, які користуються недоторканністю.

4. Процесуальний механізм внесення відомостей до ЄРДР спрямований на фіксацію обставин, що свідчать про вчинення злочину, незалежно від статусу особи, якою він був вчинений. Обов'язок слідчого, прокурора внести відомості до ЄРДР про вчинення злочину має беззаперечний характер, однак їм не завжди може бути відомий привілейований правовий статус суб'єкта злочину. З одного боку, відсутність окремих додаткових умов щодо внесення відомостей до ЄРДР про кримінальні правопорушення, вчинені особами, які користуються недоторканністю, є свідченням того, що всі особи є рівними перед законом, незалежно від їхнього статусу, і кожне протиправне діяння, ким би воно не було вчинене, тягне за собою юридичну відповідальність. З іншого боку, такий підхід до початку досудового розслідування створює можливість тиску з боку правоохоронних органів на окрему категорію осіб, які користуються недоторканністю.

5. Специфіка підстав і порядку застосування заходів забезпечення кримінального провадження до осіб, які користуються недоторканністю, полягає в тому, що деякі з них (зокрема, привід, затримання, обрання запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою чи домашнього арешту) можуть бути реалізовані лише в разі отримання згоди відповідного компетентного органу. При цьому необхідно враховувати мету заходів забезпечення кримінального провадження, якою є створення необхідних

умов для проведення оперативного, максимально швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду справи по суті.

Чинним законодавством України не передбачено жодних особливостей чи окремого порядку застосування таких заходів до Президента України, але, виходячи з конституційних вимог, це можливо виключно після припинення ним повноважень.

Застосування до народного депутата України заходів забезпечення кримінального провадження, які обмежують права і свободи народного депутата України, допускаються лише у разі, якщо Верховною Радою України надано згоду на притягнення його до кримінальної відповідальності.

Тимчасове відсторонення судді від здійснення правосуддя у зв'язку з притягненням до кримінальної відповідальності має низку проблемних аспектів: сумнівним видається наділення функцією прийняття рішення про відсторонення судді від здійснення правосуддя Вищої ради правосуддя; залишається невирішеним питання щодо оскарження прийнятого суддею рішення про застосування такого заходу, а також порядок оскарження Генеральним прокурором або його заступником рішення про відмову в його застосуванні; неунормований порядок застосування такого заходу щодо суддів, які займають адміністративні посади (Голова суду, його заступник).

У кримінальному процесуальному законодавстві не визначено окремий процесуальний порядок відсторонення від посади судді Конституційного Суду України та Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, а також затримання останнього, у зв'язку з чим запропоновано відповідні зміни й доповнення.

6. Основною умовою здійснення повідомлення про підозру, у тому числі стосовно осіб, які користуються недоторканністю, є наявність достатніх доказів. Особливістю повідомлення про підозру особам, які користуються депутатською недоторканністю, є його вручення останнім лише Генеральним прокурором (виконувачем обов'язків Генерального прокурора) або його заступником. За умови надання відповідної згоди на притягнення особи, яка

користується дипломатичною недоторканністю, до кримінальної відповідальності повідомлення про підозру зазначеній особі здійснюється керівником регіональної прокуратури в межах його повноважень.

Процес формування прокурором доказової бази, необхідної для повідомлення особі, яка користується недоторканністю, про підозру, повинен мати змістовний і послідовний характер, позбавлений поспішності та передчасності, тобто має бути обґрунтований фактичними даними, наявними в матеріалах кримінального провадження. При цьому здійснення повідомлення про підозру – це обов’язок, а не право прокурора, адже щоразу за наявності наведених випадків вони зобов’язані повідомити особі про підозру.

7. Правова регламентація проведення СРД щодо осіб, які користуються недоторканністю, має бути детально відображена не в нормах спеціальних законів, а у відповідних положеннях КПК України. Удосконалення чинного законодавства з цього питання має здійснюватися з урахуванням мети та підстав проведення тієї чи іншої слідчої (розшукової) дії.

Законодавець визначив дві взаємопов’язані умови проведення СРД щодо народного депутата, а саме: 1) отримання згоди Верховної Ради України на притягнення народного депутата до кримінальної відповідальності; 2) неможливість отримати інформацію іншим шляхом. Натомість такий порядок перешкоджає ефективному здійсненню досудового розслідування злочинів, вчинених такими особами, у зв’язку з чим запропоновано відповідні зміни й доповнення.

Що ж стосується проведення СРД щодо Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, то це питання врегульовано лише Законом України «Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини», з огляду на що запропоновано внести зміни до КПК України в частині регламентації підстав і порядку проведення окремих СРД.

До особливостей проведення СРД стосовно суддів належать: можливість проведення особистого обшуку судді під час вчинення ним

тяжкого або особливо тяжкого злочину або одразу ж після його вчинення; звернення із клопотанням до суду про надання дозволу на проведення СРД стосовно судді, якщо обов'язковість такої згоди передбачена законом, уповноважений лише Генеральний прокурор України або його заступник чи керівник регіональної прокуратури або його заступник; прийняття рішення про проведення стосовно судді СРД не може здійснюватися тим судом, в якому він обіймає чи обіймав посаду судді.

Що стосується суддів Конституційного Суду України, то положеннями КПК України особливостей проведення СРД щодо зазначеної категорії осіб, а також порядку звернення із клопотанням до суду про надання згоди на їх проведення не передбачено.

Проведення СРД стосовно Президента України, якщо його повноваження не припинено, а також осіб, які користуються дипломатичним імунітетом, якщо їм не відмовлено акредитуючою стороною в імунітеті, неможливо.

8. Сучасний стан регламентації НСРД має низку недоліків, які перешкоджають їх повноцінному використанню органами досудового розслідування, прокурором, як інструмента доказування при розслідуванні правопорушень, вчинених особами, які користуються недоторканністю. По-перше, це стосується неможливості проведення НСРД стосовно цієї категорії осіб, оскільки така можливість виникає лише після отримання згоди на притягнення їх до кримінальної відповідальності. По-друге, у КПК України не передбачено жодних винятків щодо можливості проведення НСРД до позбавлення таких осіб недоторканності. По-третє, у КПК України взагалі не передбачено порядку проведення НСРД щодо Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини та суддів Конституційного Суду України. У зв'язку з цим обґрунтовано доцільність передбачення можливості проведення негласних слідчих (розшукових) дій у виняткових невідкладних випадках, перелік яких встановлений ст. 250 КПК України і які не пов'язані з втручанням у приватне спілкування.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абламський С. Є. Сучасний стан регламентації порядку затримання судді чи обрання до нього запобіжного заходу. *Наука і правоохорона*. 2017. № 4 (38). С. 226–231.
2. Абламський С. Є. Окремі питання захисту прав та законних інтересів особи на початку досудового розслідування. *Застосування положень КПК України: проблеми та шляхи їх вирішення*: зб. матер. Всеукр. наук.-практ. конф. (до 3-ї річниці КПК України). Ірпінь: Вид-во Нац. ун-ту ДПС, 2015. С. 14–15.
3. Абламський С. Є. Оціночні поняття у Кримінальному процесуальному кодексі України 2012 року. *Юридична наука та практика: виклики сучасних євроінтеграційних процесів*: матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Братислава, Словацька Республіка, 27–28 листоп. 2015 р.). Панєвропейська висока школа, Братислава, 2015. С. 19–22.
4. Александренко О. В. Проблеми проведення досудового розслідування за КПК України. *Актуальні проблеми розслідування злочинів за новим Кримінальним процесуальним кодексом України*: зб. наук. пр. за матер. Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Київ, 5 лип. 2013 р.). Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2013. – С. 16–18.
5. Александренко О. В., Терещенко Ю. В., Моргун Н. С. Проблемні питання початку досудового розслідування. *Юридична наука*. 2014. № 7. С. 110–117.
6. Арланова Р. Д. Тимчасове відсторонення судді від здійснення правосуддя у зв'язку з притягненням до кримінальної відповідальності. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2017. № 4. С. 147–149.
7. Аскеров С. С. Порядок кримінального провадження щодо Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*. 2014. Вип. 10–2 (2). С. 126–129.

8. Бабій І. В. Досудове провадження у кримінальних справах щодо окремих службових осіб, які обіймають особливо відповідальне становище: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. К., 2009. 20 с.
9. Баганець О. В. Доказування стороною обвинувачення прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою у досудовому розслідуванні: дис. ... канд. юрид. наук. К., 2017. 269 с.
10. Бикова Я. А. Історичний підхід у сучасних процесах пізнання права. *Актуальні проблеми політики*. 2012. Вип. 44. С. 95–102.
11. Браверман Ю. І. Порухення кримінальної справи за новим Кримінальним процесуальним кодексом України. *Актуальні проблеми кримінального права, процесу та криміналістики*: матер. IV Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 2 листоп. 2012 р.). Одеса: Фенікс, 2012. С. 280–282.
12. Бутенко А. До історії формування моделі української держави. конституційний проект української народної партії 1905 року. *Юридичний журнал*. URL: <http://www.justinian.com.ua/article.php?id=2660>.
13. Вакулік О. А., Азаров Ю. І. Початок досудового розслідування у кримінальному провадженні: навч. посіб. К.: «Центр учбової літератури», 2015. 184 с.
14. Вакулік О. Проблеми процесуальної регламентації початку досудового розслідування за КПК України. URL: <https://studlib.org.ua/index.php/eprs/article/view/10/11>.
15. Васи́линчук В. І., Калюка А. М. Деякі проблеми поєднання кримінально-процесуальної та оперативно-розшукової діяльності з огляду проекту кримінально-процесуального законодавства. *Становлення системи негласного розслідування у кримінально-процесуальному законодавстві України*: матеріали круглого столу (м. Київ, 7 листоп. 2011 р.). К.: Вид. Ліпкан О. С., 2011. С. 57–58.
16. ВАСУ скасував постанову Ради про зняття недоторканності і арешт нардепа Мосійчука. *Тиждень.ua*. URL: <http://tyzhden.ua/News/151667>.

17. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / Уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. 1728 с.
18. Висновок Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України щодо питання про початок кримінального провадження стосовно суддів, яке пов'язане зі здійсненням ними судочинства від 01 лип. 2013 р. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/n0009700-13>.
19. Волков К. Д. Забезпечення права особи на свободу та особисту недоторканність під час застосування запобіжних заходів у кримінальному провадженні: дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2015. 245 с.
20. Волкотруб С. Г. Імунітет і проблеми його захисту в кримінальному судочинстві: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Х., 2003. 19 с.
21. Галаган В. І. Використання у доказуванні результатів негласних слідчих (розшукових) дій. *Становлення системи негласного розслідування у кримінально–процесуальному законодавстві України*: матеріали круглого столу (м. Київ, 7 листоп. 2011 р.). К.: Вид. Ліпкан О. С., 2011. С. 33–36.
22. Гладій С. В. Удосконалення суспільного контролю за професійною якістю судді. *Форум права*. 2014. № 3. С. 63–68.
23. Григорук Н. Г. Конституційно–правовий статус народного депутата України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. К., 2004. 21 с.
24. Гуревич П. С. Психологія і педагогіка: підручник для бакалаврів. 2–е вид., перероб. і доп. М: Видавництво Юрайт, 2014. 479 с. (Серія: Бакалавр. Базовий курс).
25. Гусарєв С. Д., Тихомиров О. Д. Юридична деонтологія. К.: ВІРА–Р, 2002. 506 с.
26. Даль В.И. Толковый словарь живого великорусского языка: третье издание: в 4 т. Т. 2. И–О. М.: Изд. Товарищество М.О. Вольфа, 1907. 1017 с.
27. Данильян О. Г., Тараненко В. М. Філософія: підручник. Х.: Право, 2011. 312 с.

28. Доросінська Г. М. Порушення та розслідування кримінальної справи щодо депутата місцевої ради: дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2009. 179 с.
29. Дрозд В. Г. Напрями удосконалення застосування запобіжних заходів під час досудового розслідування. *Наука і правоохоронна*. 2016. № 2 (32). С. 158–163.
30. Дрозд В. Г., Дрозд В. Ю. Порядок застосування запобіжних заходів до окремої категорії осіб. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ ім. Е.О. Дідоренка*. 2016. № 2. С. 58–66.
31. Енциклопедичний словник з державного управління / уклад.: Ю. П. Сурмін, В. Д. Бакуменко, А. М. Михненко та ін.; за ред. Ю. В. Ковбасюка, В. П. Трощинського, Ю. П. Сурміна. К.: НАДУ, 2010. 820 с.
32. Ершов Е. О понятии следственных действий. Некоторые вопросы борьбы с преступностью в Казахской ССР. Алма-Ата, 1987. С. 45–48.
33. Жогин Н. В., Фаткуллин Ф. Н Предварительное следствие в советском уголовном процессе. М.: Юрид. лит., 1965. 367 с.
34. Зинатуллин З. З. Уголовно–процессуальное принуждение и его эффективность (Вопросы теории и практики). Казань: Изд-во Казанского университета, 1981. 136 с.
35. Івченко А. О. Тлумачний словник української мови. Х.: «Фоліо», 2002. 543 с.
36. Інструкція про порядок ведення єдиного обліку в органах поліції заяв і повідомлень про вчинені кримінальні правопорушення та інші події: завт. наказом Міністерства внутрішніх справ України від 06 листоп. 2015 р. № 1377. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z1498-15>.
37. Капліна О. В. Підозра у кримінальному провадженні : поняття, ознаки, сутність. *Юридичний часопис національної академії внутрішніх справ*. 2013. № 1. С. 238–242.
38. Кириченко В. М., Куракін О. М. Теорія держави і права: модульний курс: навч. посіб. К.: Центр учбової літератури, 2010. 264 с.

39. Кіпращ І. С. Визначення поняття слідчих (розшукових) дій. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2013. № 2. С. 275–283.

40. Колюх В. Депутатська недоторканність: зарубіжний досвід і українські проблеми. *Віче*. 2015. № 3. URL: <http://veche.kiev.ua/journal/4561/>.

41. Конституція Грузії от 24 авг. 1995 г. URL: <https://matsne.gov.ge/ru/document/view/30346>.

42. Конституція Республики Беларусь 1994 г. (с изменениями и дополнениями, принятыми на республиканских референдумах 24 ноября 1996 г. и 17 октября 2004 г.). URL: http://etalonline.by/?type=text®num=V19402875#load_text_none_1_.

43. Конституция Французской Республики от 04 жовт. 1958 г. URL: <http://lawers-ssu.narod.ru/subjects/constzs/france.htm#00.05.00.00.00.00.00.00.00/>.

44. Конституційне звернення адвоката О. В. Кучера. URL: <http://ccu.gov.ua:8080/doccatalog/document?id=313533>.

45. Конституція (Основний закон) Української Радянської Соціалістичної Республіки від 30 січ. 1937 р. URL: <http://static.rada.gov.ua/site/const/istoriya/1937.html>.

46. Конституція (Основний Закон) Української Радянської Соціалістичної Республіки від 20 квіт. 1978 р. № 888–IX. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/888-09>.

47. Корж В. П. Деякі проблемні питання впровадження нового КПК в практичну діяльність. *Актуальні проблеми застосування нового кримінального процесуального законодавства України та тенденції розвитку криміналістики на сучасному етапі*: матер. Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Харків, 5 жовт. 2012 р.). Харків, 2012. С. 111–116.

48. Корнієнко М. В., Тертишник В. М. Концептуальні проблеми процесуального інституту негласних слідчих (розшукових) дій. *Науковий*

вісник Ужгородського національного університету. 2016. Вип. 39. Т. 2. С. 105–109.

49. Костицький М.В. Про науку кримінального процесу, кримінальне процесуальне право і законодавство (філософський погляд). *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2013. № 1. С. 31–37.

50. Кримінальне провадження № 12013180090000581. Архів Апеляційного суду Полтавської області.

51. Кримінальне провадження № 12014100000001257. Архів Апеляційного суду м. Києва.

52. Кримінальний процес: підручник / за ред. В.Я. Тація, Ю. М. Грошевого, О. В. Капліної, О. Г. Шило. Х.: Право, 2013. 824 с.

53. Кримінальний процес: підручник / за заг. ред. В. В. Коваленка, Л.Д. Удалової, Д.П. Письменного. К.: «Центр учбової літератури», 2013. 544 с.

54. Кримінальний процес: підручник для академічного бакалаврату / під ред. А. А. Бастрикіна, А. А. Усачова. 2–е изд., перераб. і доп. М.: Видавництво Юрайт, 2015. 545 с. Серія: Бакалавр. Академічний курс.

55. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квіт. 2012 р. № 4651–VI. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.

56. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар / За заг. ред. професорів В.Г. Гончаренка, В.Т. Нора, М.Є. Шумила. К.: Юстініан, 2012. 1224 с.

57. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар: у 2 т. Т. 1 / О. М. Бандурка, Є. М. Блажівський, Є. П. Бурдоль та ін.; за заг. ред. В. Я. Тація. Х.: Право, 2012. 762 с.

58. Кримінальний процесуальний кодекс України: Науково-практичний коментар / Відп. ред.: С. В. Ківалов, С. М. Міщенко. Х.: Одиссей, 2013. 1104 с.

59. Кримінально-процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар / За заг. ред. В. Т. Маляренка, В. Г. Гончаренка. К., «ФОРУМ», 2003. 944 с.

60. Ларин А. М. Работа следователя с доказательствами. М.: Юрид. лит., 1966. 156 с.
61. Лінецький С. В., Крижанівський В. П. Коментар до Регламенту Верховної Ради України. Київ: Програма РАДА, 2015. 613 с.
62. Лобойко Л. М. Кримінальний процес: підруч. К.: Істина, 2014. 432 с.
63. Лобойко Л. М. Щодо потреби правової регламентації права на оскарження початку досудового розслідування. *Вісник кримінального судочинства*. 2015. №2. С. 50–56.
64. Лузгин И. . Расследование как процесс познания. М.: Юрид. лит., 1969. 176 с.
65. Лукашевич В. Г. Деякі проблеми регламентації досудового розслідування. *Кримінальне провадження: новації процесуальної теорії та криміналістичної практики: матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Сімферополь, Алушта, 18–19 квіт. 2013 р.)* / відп. ред. М. А. Михайлов, Т. В. Омельченко; Тавр. нац. ун-т ім. В. І. Вернадського. Сімферополь: ДІАЙПІ, 2013. С. 93–95.
66. Матузов Н. И., Малько А. В. Теория государства и права. М.: Юристъ, 2004. 512 с.
67. Миколенко О. М. Кримінальний процесуальний примус у положеннях нового Кримінального процесуального кодексу України. *Правова держава*. 2013. № 16. С. 204–208.
68. Мирошніченко Ю. М. Заходи кримінально-процесуального примусу: сутнісна характеристика, умови та підстави застосування. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія Юридичні науки*. 2013. Вип. 4. Т. 2. С. 148–150.
69. Міжнародне публічне право: підручник: у 3 т. / В. Ф. Антипенко, Л. Д. Тимченко, О. В. Беглий, О. А. Радзівілл та ін.; за заг. ред. В. Ф. Антипенка. К.: НАУ, 2012. Т. 1. 420 с.

70. Наливайко Л. Р. Юридична відповідальність Президента України: актуальні питання. URL: http://www.lex-line.com.ua/?language=ru&go=full_article&id=910.

71. Науково–практичний коментар до кодексу адміністративного судочинства України / автор. колектив: керівник проекту О. А. Банчук. Київ. 2011. 753 с.

72. Никифорчук Д. Й., Кравченко А. О., Копилов А. М. Проблемні питання проведення оперативно–розшукових заходів та негласних слідчих (розшукових) дій. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2013. № 4. С. 173–180.

73. Новейший философский словарь / сост. А. А. Грицанов. Мн.: Изд. В.М. Скакун, 1998. 896 с.

74. О статусе народных депутатов СССР: Закон СССР от 19 апр. 1979 г. № 8–Х. URL: http://www.libussr.ru/doc_ussr/usr_7901.htm.

75. Об утверждении Основ законодательства о судоустройстве Союза ССР, союзных и автономных республик: Закон СССР от 25 дек. 1958 г. URL: http://www.lawrussia.ru/texts/legal_861/doc861a657x891.htm.

76. Основи методології та організації наукових досліджень: навч. посіб. для студентів, курсантів, аспірантів і ад'юнктів / за ред. А.Є. Конверського. К.: Центр учбової літератури, 2010. 352 с.

77. Основной закон Федеративной Республики Германии от 23 мая 1949 г. URL: http://www.1000dokumente.de/?c=dokument_de&dokument=0014_gru&object=translation&l=ru.

78. Паришка В. В. Юридична відповідальність суддів в Україні та країнах європейського союзу: порівняльно-правовий аналіз: дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2017. 259 с.

79. Петрухин И. Л. Свобода личности и уголовно-процессуальное принуждение. М.: Наука, 1985. 238 с.

80. Пилипенко А. Закон для обраних. Чи заарештовують депутатів у Європі. URL: <http://prportal.com.ua/Peredovitsa/zakon-dlya-obranih-chi-zaareshtovuyut-deputativ-v-ievropi>.

81. Погорецький М. А. Слідчі дії: поняття та класифікація. *Науковий вісник Київського національного університету внутрішніх справ*. 2008. Вип.1. С. 150–156.

82. Погорецький М. А., Сергєєва Д. Б. Негласні слідчі (розшукові) дії та оперативно-розшукові заходи: поняття, сутність і співвідношення. *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)*. 2014. № 2. С. 137–141.

83. Положення про дипломатичні представництва та консульські установи іноземних держав в Україні: затв. указом Президента України від 10 черв. 1993 р. № 198/93. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/198/93>.

84. Положення про порядок ведення Єдиного реєстру досудових розслідувань: затв. наказом Генеральної прокуратури України від 06 квіт. 2016 р. № 139. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0680-16>.

85. Попович В. М., Трачук П. А., Андрушко А. В., Логін С. В. Актуальні проблеми кримінального права: навчальний посібник. К.: Юрінком Інтер, 2009. 256 с.

86. Про Вищу раду правосуддя: Закон України від 21 груд. 2016 р. № 1798–VIII. *Відомості Верховної Ради*. 2017. № 7–8. Ст. 50.

87. Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів: Закон України від 03 жовт. 2017 р. № 2147а-19. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2147%D0%B0-19>.

88. Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя): Закон України від 02 черв. 2016 р. № 1401–VIII. *Відомості Верховної Ради*. 2016. № 28. Ст. 532.

89. Про деякі питання здійснення слідчим суддею суду першої інстанції судового контролю за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб під час застосування заходів забезпечення кримінального провадження: Лист Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 05 квіт. 2013 р. № 223–559/0/4–13. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v0558740–13/>.

90. Про затвердження Інструкції про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні: спільний Наказ Генеральної прокуратури України, Міністерства внутрішніх справ України, Служби безпеки України, Адміністрації Державної прикордонної служби України, Міністерства фінансів України, Міністерства юстиції України від 16 листоп. 2012 р. № 114/1042/516/936/1687/5. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v0114900–12>.

91. Про Конституційний Суд України: Закон України від 13 лип. 2017 р. № 2136–VIII. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2136–19>.

92. Про Конституційний Суд України: Закон України від 16 жовт. 1996 р. № 422/96–ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 49. Ст. 272.

93. Про Регламент Верховної Ради України: Закон України від 10 лют. 2010 р. № 1861–VI. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1861–17>.

94. Про статус народного депутата України: Закон України від 17 листоп. 1992 р. № 2790–XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1993. № 3. Ст. 17.

95. Про статус суддів в СРСР: Закон СРСР від 04 серп. 1989 р. № 328–I. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0328400–89>.

96. Про статус суддів: Закон України від 15 груд. 1992 р. № 2862–XII. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2862–12>.

97. Про судоустрій України: Закон УРСР від 05 черв. 1981 р. № 2022–X. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2022–10>.

98. Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини: Закон України від 23.12.1997 р. № 776/97–ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1998. № 20. Ст. 99.

99. Прядко В. О., Комарницька О. Б. Порівняльна характеристика оперативно–розшукових заходів та негласних слідчих (розшукових) дій крізь призму наглядової діяльності прокурора як процесуального керівника. *Часопис цивільного і кримінального судочинства*. 2014. № 1. С. 62–72.

100. Радченко О. І. Статус народного депутата України: проблеми теорії і правового регулювання: дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2005. 194 с.

101. Рассоха І. М. Конспект лекцій з навчальної дисципліни «Методологія та організація наукових досліджень». Х.: ХНАМГ, 2011. 76 с.

102. Регламент Вищої ради правосуддя від 24 січ. 2017 р. № 52/0/15–17. URL: http://www.vru.gov.ua/legislative_acts/28.

103. Регламент парламента Грузии от 22 июня 2012 г. № 6533–Іс. URL: <http://www.parliament.am/library/Standing%20orders/vrastan.pdf>.

104. Реєнт О. О. Право депутатської недоторканності (питання теорії та практики): дис. ... канд. юрид. наук. К. 2009. 271 с.

105. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 47 народних депутатів України про офіційне тлумачення положень частини першої статті 105, частини першої статті 111 Конституції України (справа щодо недоторканності та імпідменту Президента України) від 10 груд. 2003 р. № 19–рп/2003. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v019p710-03>.

106. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Президента України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України «Про Рахункову палату Верховної Ради України» (справа про Рахункову палату) від 23 груд. 1997 р. № 7–зп. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v007p710-97>.

107. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Міністерства внутрішніх справ України щодо

офіційного тлумачення положень частини третьої статті 80 Конституції України (справа про депутатську недоторканність). URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v009p710-99>.

108. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 56 народних депутатів України про офіційне тлумачення положень частин першої, третьої статті 80 Конституції України, частини першої статті 26, частин першої, другої, третьої статті 27 Закону України «Про статус народного депутата України» та за конституційним поданням Міністерства внутрішніх справ України про офіційне тлумачення положення частини третьої статті 80 Конституції України стосовно затримання народного депутата України (справа про гарантії депутатської недоторканності) від 26 черв. 2003 р. № 12-рп/2003. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v012p710-03>.

109. Рожнова В. В., Савицький Д. О., Конюшенко Я. Ю. та ін. Курс лекцій з кримінального процесу за новим Кримінальним процесуальним кодексом України (загальна частина). К.: Нац. акад. внутр. справ, 2012. 398 с.

110. Рожнова В. Особливості кримінально-процесуального затримання окремих категорій громадян. *Підприємництво, господарство і право*. 2005. № 8. С. 141–144.

111. Рябінина Т. К., Ряполова Я. П. Негативные последствия упразднения стадии возбуждения уголовного дела. *Кримінальне провадження: новації процесуальної теорії та криміналістичної практики: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Сімферополь, Алушта, 18–19 квіт. 2013 р.)* / відп. ред. М. А. Михайлов, Т. В. Омельченко; Тавр. нац. ун–т ім. В. І. Вернадського. Сімферополь: ДІАЙПІ, 2013. С. 130–132.

112. Свириденко С. В. Актуальні питання здійснення спеціального досудового розслідування та судового провадження. *Формування правових позицій щодо розслідування міжнародних злочинів: матер. міжвід. круглого столу (м. Київ, 28 жовт. 2016 р.)* / ред. кол.: В. В. Черней, В. П. Тихий, О. В. Задорожній та ін. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2016. С. 201–204.

113. Свириденко С. В. Особливості виклику народного депутата, стосовно якого здійснюється кримінальне провадження. *Актуальні питання розвитку правової держави в умовах сучасного становлення громадянського суспільства в Україні*: матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 17–18 черв. 2016 р.). Харків: ГО «Асоціація аспірантів-юристів», 2016. С. 106–107.

114. Свириденко С. В. До проблеми законодавчого врегулювання здійснення кримінального провадження щодо осіб, які користуються недоторканістю. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2017. Вип. 5. С. 207–212.

115. Свириденко С. В. К вопросу оснований для внесения сведений в единый реестр досудебных расследований Украины об уголовном правонарушении, совершенные лицами, которые пользуются неприкосновенностью. *Научно-методический журнал «Право и Политика»*. 2016. № 4. С. 77–82.

116. Свириденко С. В. Особенности проведения негласных следственных (розыскных) действий в отношении лиц, пользующихся неприкосновенностью. *Международный научно-практический журнал «Право и Закон»*. 2017. № 2. С. 107–112.

117. Свириденко С. В. Особливості повідомлення про підозру особам, які користуються недоторканістю. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2017. Вип. 6. С. 151–159.

118. Свириденко С. В. Правова регламентація проведення слідчих (розшукових) дій стосовно осіб, які користуються недоторканністю: проблеми теорії та практики. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Юридичні науки»*. 2016. Вип. 6-2. Т. 1. С. 88–92.

119. Свириденко С. В. Проблемні питання здійснення негласних слідчих (розшукових) дій щодо народного депутата. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2016. Вип. 41. Т. 3. С. 61–66.

120. Свириденко С. В. Проведення досудового розслідування корупційних злочинів щодо окремої категорії осіб. *Реалізація державної антикорупційної політики в міжнародному вимір*: матер. Міжнарод. наук.-практ. конф. (Київ, 9 груд. 2016 р.) / ред. кол.: В. В. Черней, С. Д. Гусарєв, С. С. Чернявський та ін. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2016. С. 359–362.

121. Семенуха Р. Зняття депутатської недоторканності: вихід є. *Дзеркало тижня*. URL: <https://dt.ua/LAW/znyattya-deputatskoyi-nedotorkannosti-vihid-ye-.html>.

122. Сімонович Д. В. Доктринальні засади структури та системності кримінального процесу України: стадії та окремі провадження: монографія. Харків: В справі, 2016. 443 с.

123. Сіренко О. В., Ковбасюк В. А. Особливості кримінального провадження щодо Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини. *Міжнародний юридичний вісник: збірник наукових праць Національного університету державної податкової служби України*. 2016. Вип. 1 (3). С. 65–71.

124. Скакун О. Ф. Теорія права і держави: підручник. 2-ге видання. К.: Алерта; КНТ; ЦУЛ, 2010. 520 с.

125. Скакун О. Ф. Теорія держави і права: підручник / пер. з рос. Харків: Консум, 2001. 656 с.

126. Скулиш Є. Негласні слідчі (розшукові) дії за кримінальним процесуальним законодавством України. *Науковий вісник Чернівецького університету*. 2012. Вип. 618. Правознавство. С. 108–113.

127. Словник української мови: в 11-ти томах. Т. 6 / голова ред. кол. І. К. Білодід. К.: Наук. думка, 1975. 832 с.

128. Соловьев А. Б. Доказывание в досудебных стадиях уголовного процесса России. М.: Юрлитинформ, 2002. 160 с.

129. Старенький О. С. Негласні слідчі (розшукові) дії як засоби отримання доказів у кримінальних провадженнях щодо народних депутатів:

проблемні питання. *Сучасні тенденції розвитку криміналістики та кримінального процесу*: тези доп. міжнар. наук.-практ. конф. до 100-річчя від дня народження проф. М. В. Салтевського (м. Харків, 8 листоп. 2017 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2017. С. 327–329.

130. Стахівський С. М. Слідчі дії як основні засоби збирання доказів: наук.-практ. посіб. К.: Атіка, 2009. 64 с.

131. Татаров О. Реально ли посадить украинского депутата? Факт один – мнения разные. *Закон і Бізнес*. Вип. №43 (1237). URL: <http://zib.com.ua/ua/pda/119350.html>

132. Татаров О. Ю. Окремі проблеми при проведенні негласних слідчих (розшукових) дій. *Вісник кримінального судочинства*. 2016. № 3. С. 69–77.

133. Татаров О. Ю. Проведення негласних слідчих (розшукових) дій стосовно окремої категорії осіб. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія Юридичні науки*. 2015. Вип. 3–2. Т. 1. С. 205–208.

134. Татаров О. Ю., Мірковець Д. М. Повідомлення про підозру: проблеми кримінальної процесуальної регламентації. *Митна справа*. 2015. № 1 (22). С. 265–271.

135. Татаров О. Як удосконалити правову регламентацію негласної слідчої діяльності задля ефективної боротьби з корупцією та кіберзлочинністю. *Закон і бізнес*. URL: http://zib.com.ua/ua/119240-yak_udoskonaliti_pravovu_reglamentaciyu_neglasnoi_slidchoi_d.html.

136. Теорія і методика професійної освіти: навч. посіб. / З. Н. Курлянд та ін.; за ред. З.Н. Курлянд. Київ: Знання, 2012. 390 с.

137. Терехин В. А. Судейский иммунитет: проблемы теории, законодательства и практики. *Российская юстиция*. 2011. № 5. С. 34–39.

138. Тертишник В. М. Кримінальний процес України. Загальна частина: підручник. Академічне видання. К.: Алерта, 2014. 440 с.

139. Тертишник В. М. Науково-практичний коментар до Кримінально-процесуального кодексу України. К.: А.С.К., 2007. 1056 с. (Нормативні документи та коментарі).

140. Тудор О. Уголовно-процессуальное право Республики Молдова: Часть общая: (курс лекций). Независимый Ун–т Молдовы. 2003. 200 с.

141. Уваров В. Г. Негласні слідчі (розшукові) дії: проблеми юридичної визначеності та ефективності. *Правова позиція*. 2016. № 2 (17). С. 163–169.

142. Уголовно-процессуальный кодекс Республики Казахстан от 04 июля 2014 г. № 231–V. URL: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31575852#pos=0;0

143. Уголовно-процессуальный кодекс Федеративной Республики Германия: Научно-практический комментарий и перевод текста закона / П. Головненков, Н. Спица. МГЮА имени О.Е. Кутафина, 2012. 404 с.

144. Уголовно-процессуальный кодекс Грузии от 01 окт. 2010 г. URL: http://pravo.org.ua/files/Criminal%20justice/_09_10_2009.pdf.

145. Уголовно-процессуальный кодекс Республики Беларусь от 16 июня 1999 г. № 295–З. URL: http://etalonline.by/?type=text®num=НК9900295#load_text_none_1_.

146. Удалова Л. Д., Бабій І. В. Досудове провадження у кримінальних справах щодо окремих службових осіб, які обіймають особливо відповідальне становище: монографія. К.: КНТ, 2010. 192 с.

147. Узагальнена практика розгляду скарг на рішення, дії чи бездіяльність органів досудового розслідування чи прокурора під час досудового розслідування: лист Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 12 січ. 2017 р. № 9–49/0/4–17. URL:

http://sc.gov.ua/ua/golovna_storinka/opriljudneno_uzagalnennja_sudovoji_praktiki.html.

148. Узагальнення судової практики щодо розгляду слідчим суддею клопотань про застосування заходів забезпечення кримінального

провадження: Витяг Вищого спеціалізованого суду від 07 лют. 2014 р. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/n0001740-14>.

149. Українська Центральна Рада: Документи і матеріали. У 2 т. / В. А. Смолій, В. Ф. Верстюк, Ю. М. Гамрецький та ін. / В. Ф. Верстюк та ін. (упорядн.) ; В. А. Смолій та ін. (ред.. Т. 2: 10 грудня 1917 р. 29 квітня 1918 р. К.: Наукова думка, 1997. 422 с. (Пам'ятки історії України. Сер. 5. Джерела новітньої історії).

150. Український парламентаризм: минуле і сучасне / за ред. Ю. С. Шемшученка. К.: Парламентське вид-во, 1999. 368 с. (Наукове видання).

151. Ухвала судді Солом'янського районного суду м. Києва (провадження № 1-ксс/760/92/14). URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua>.

152. Фаринник В. І. Відсторонення від посади: кримінальний процесуальний аспект. Науковий вісник *Національного університету державної податкової служби України (економіка, право)*. 2014. № 2. С. 162–171.

153. Фаринник В. І. Затримання особи: проблеми кримінальної процесуальної регламентації та шляхи їх вирішення. *Вісник кримінального судочинства*. 2015. № 2. С. 85–94.

154. Фаринник В. І. Початок досудового розслідування та особливості кримінального переслідування за новим Кримінальним процесуальним кодексом України. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2012. № 2. С. 178–195.

155. Федченко В. М., Лучко О. А. Притягнення суддів до кримінальної відповідальності: кримінальний процесуальний аспект. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2017. № 1. С. 178–180.

156. Философский словарь / под ред. И. Т. Фролова. 7-е изд., перераб. и доп. М.: Республика, 2001. 719 с.

157. Философский словарь/ под ред. М.М. Розенталя и П.Ф. Юдина. М.: «Политическая литература», 1963. 544 с.

158. Философский энциклопедический словарь / гл. ред.: Л.Ф. Ильичев, П. Н. Федосеев, С. М. Ковалев, В. Г. Панов М.: Сов. Энциклопедия, 1983. 840 с.
159. Філософський словник / за ред. В.І. Шинкарука. К.: Головна редакція Української Радянської Енциклопедії Академії наук Української РСР, 1973. 600 с.
160. Фінагеев В. О. Загальні положення проведення слідчих (розшукових) дій під час розслідування злочинів у сфері банківської діяльності. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2013. № 2. С. 302–310.
161. Хмара Т. Проблеми юридичної відповідальності Президента України. URL: <http://naub.oa.edu.ua/2013/problems-yurydychnoji-vidpovidalnosti-prezydenta-ukrajiny/>.
162. Чепель О. Д. Проблеми статусу та професіоналізації діяльності депутатів парламенту на сучасному етапі (порівняльно-правове дослідження): дис. ... канд. юрид. наук. Чернівці, 2009. 243 с.
163. Черхавський М.В., Абламський С.Є. Окремі проблемні питання законодавчої регламентації затримання народного депутата України. *Актуальні проблеми сучасної науки в дослідженнях молодих учених*: тези доп. учасників наук.-практ. конф. (м. Харків, 17 трав. 2018 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2018. С. 247–252.
164. Черчик Л. М. Електронний посібник з дисципліни: Методологія наукових досліджень: ЛНТУ, Луцьк 2012. URL: <http://elib.lutsk-ntu.com.ua/book/fb/pesp/2012/12-31/page7.html>.
165. Чмиленко Ф. О., Жук Л. П. Посібник до вивчення дисципліни «Методологія та організація наукових досліджень». Д.: РВВ ДНУ, 2014. 48 с.
166. Чорноус Ю. М. Слідчі дії: поняття, сутність, напрями розвитку та удосконалення: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. К., 2005. 17 с.
167. Шевчишен А. В. Особливості повідомлення про підозру у кримінальних провадженнях щодо окремої категорії осіб. *Часопис цивільного і кримінального судочинства*. 2017. № 2 (35). С. 216–231.

168. Шевчишен А. В. Деякі особливості початку досудового розслідування щодо осіб, зазначених у статті 480 КПК України, у разі вчинення ними корупційного злочину. *Наше право*. 2017. № 1. С. 114-121.

169. Шейко В. М., Кушніренко Н. М. Організація та методика науково-дослідницької діяльності: підручник. 2-ге вид., перероб. і доп. К.: Знання-Прес, 2002. 295 с.

170. Шейфер С. А. Следственные действия. Основания, процессуальный порядок и доказательственное значение. Самара: Самарский ун-т, 2004. 225 с.

171. Шилін М. Оперативно-розшукова діяльність та негласні слідчі дії: проблеми правового регулювання у світлі нового Кримінального процесуального кодексу України. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2013. № 1. С. 59-64.

172. Шумило М. Є. Оперативно-розшукові і слідчі дії: взаємозв'язок і розбіжність (гносеологічна і правова природа). *Становлення системи негласного розслідування у кримінально-процесуальному законодавстві України*: матеріали круглого столу (Київ, 7 жовт. 2011 р.). К.: Видавець Ліпкан О. С., 2001. С. 24-29.

Додаток А

**Пропозиції
щодо внесення змін і доповнень до Кримінального процесуального
кодексу України**

Статтю 140 КПК України доповнити додатковою ч. 5 такого змісту:

«5. Привід не може бути застосований до народного депутата до моменту надання Верховною Радою України згоди на притягнення його до кримінальної відповідальності. У разі відмови народного депутата добровільно виконати ухвалу слідчого судді, суду про привід та прослідувати до місця виклику особа, яка виконує таку ухвалу, повинна зафіксувати відповідні причини відмови і повернути ухвалу до суду без її виконання».

Друге речення ч. 3. ст. 154 КПК України викласти у такій редакції:
«Відсторонення від посади Директора Національного антикорупційного бюро України, Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини здійснюється слідчим суддею на підставі вмотивованого клопотання Генерального прокурора (виконувача обов'язків Генерального прокурора) в порядку, встановленому законом, а суддю Конституційного Суду України – на підставі вмотивованого клопотання Генерального прокурора або його заступника».

Частину 1 ст. 481 КПК України доповнити додатковим пунктом 5 такого змісту:

«5. особам, які користуються дипломатичним імунітетом – керівником регіональної прокуратури або його заступником».

Частину 2 ст. 482 КПК України доповнити положенням такого змісту:

«Народний депутат, затриманий за підозрою у вчиненні діяння, за яке встановлена кримінальна відповідальність, повинен бути негайно звільнений після з'ясування його особи, за винятком:

- 1) якщо Верховною Радою України надано згоду на його затримання;
- 2) затримання народного депутата під час або одразу ж після вчинення тяжкого або особливо тяжкого злочину, якщо таке затримання є необхідним для попередження вчинення злочину, відвернення чи попередження наслідків злочину або забезпечення збереження доказів цього злочину. Народний депутат має бути негайно звільнений, якщо мета такого затримання (попередження вчинення злочину, відвернення чи попередження наслідків злочину або забезпечення збереження доказів цього злочину) досягнута».

Частину 3 ст. 482 КПК України та ч. 2 ст. 27 Закону України «Про статус народного депутата» доповнити додатковим положенням такого змісту:

«У випадку вчинення народним депутатом України тяжкого або особливо тяжкого злочину допускається проведення слідчих (розшукових) дій без отримання Верховною Радою України згоди на притягнення його до кримінальної відповідальності з метою забезпечення збереження доказів вчинення злочину. Народний депутат має бути негайно звільнений, якщо мету слідчої (розшукової) дії досягнуто.

У випадках, передбачених ст. 250 цього Кодексу, негласні слідчі (розшукові) дії можуть бути проведені стосовно народного депутата України до надання Верховною Радою України згоди на притягнення його до кримінальної відповідальності».

Статтю 482 КПК України доповнити додатковими частинами 5, 6, 7, 8, які викласти в такій редакції:

«5. Притягнення до кримінальної відповідальності Президента України, його затримання або обрання стосовно нього запобіжного заходу не може бути здійснено без припинення ним повноважень у порядку, передбаченому Конституцією України.

Президент України, затриманий за підозрою у вчиненні діяння, за яке встановлена кримінальна відповідальність, повинен бути негайно звільнений після з'ясування його особи, за винятком випадків :

1) якщо Верховна Рада України надала згоду на його усунення з поста в порядку імпичменту;

2) затримання Президента України під час або відразу ж після вчинення тяжкого або особливо тяжкого злочину, якщо таке затримання є необхідним для попередження вчинення злочину, відвернення чи попередження наслідків злочину або забезпечення збереження доказів цього злочину. Президент України має бути негайно звільнений, якщо мета такого затримання (попередження вчинення злочину, відвернення чи попередження наслідків злочину або забезпечення збереження доказів цього злочину) досягнута».

«6. Притягнення до кримінальної відповідальності особи, яка користується дипломатичним імунітетом, її затримання або обрання стосовно неї запобіжного заходу не може бути здійснено без її згоди або згоди компетентного органу держави (міжнародної організації), яку вона представляє».

«7. Проведення стосовно судді Конституційного Суду оперативно-розшукових заходів чи слідчих (розшукових) дій, що можуть проводитися лише з дозволу суду, здійснюється на підставі судового рішення, ухваленого за клопотанням Генерального прокурора або його заступника, керівника регіональної прокуратури або його заступника».

«8. У випадку вчинення Уповноваженим Верховної Ради України з прав людини тяжкого або особливо тяжкого злочину допускається проведення слідчих (розшукових) дій без отримання Верховною Радою України згоди на притягнення його до кримінальної відповідальності з метою забезпечення збереження доказів цього злочину. Уповноважений Верховної Ради України з прав людини має бути негайно звільнений, якщо мету слідчої (розшукової) дії досягнуто».

Частину 3 ст. 80 Конституції України та ст. 27 Закону України «Про статус народного депутата України» викласти у такій редакції: *«Притягнення до кримінальної відповідальності народного депутата України, його затримання чи арешт або обрання стосовно нього запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою чи домашнього арешту не може бути здійснено без згоди Верховної Ради України».*

**ВЕРХОВНА РАДА УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ ЗАКОНОДАВСТВА**

04053, Київ, пров. Песторівський, 4, тел. 235 96 01, факс. 235 96 05, e-mail: zak_norma@rada.gov.ua

№ 22/34-1-15"29" 01 2019 р.**ДОВІДКА****впровадження результатів дисертаційного дослідження
Свириденка Станіслава Володимировича у законотворчу діяльність**

Інформуємо, що наукові положення дисертаційного дослідження здобувача Вишого навчального закладу «Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна» зі спеціальності 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність Свириденка Станіслава Володимировича на тему “Досудове розслідування у кримінальному провадженні щодо осіб, які користуються недоторканістю”, були подані у вигляді обґрунтованих пропозицій до Кримінального процесуального кодексу України від 13 квітня 2012 року.

Вважаємо, що положення дисертаційного дослідження Свириденка Станіслава Володимировича на здобування наукового ступеня кандидата юридичних наук є актуальними, мають необхідний теоретичний і методологічний рівень, практичне значення та характеризуються науковою новизною і можуть бути враховані Інститутом законодавства Верховної Ради України у процес вдосконалення чинного законодавства України.

**Директор,
академік НАН України,
доктор юридичних наук, професор**

О. Л. Копиленко

ЗАТВЕРДЖУЮ

Проректор Національної
академії внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, професор
заслужений діяч науки і техніки України

С.С. Чернявський**Акт**

**впровадження результатів дисертаційного дослідження
здобувача Вищого навчального закладу «Відкритий міжнародний
університет розвитку людини «Україна» Свириденка Станіслава
Володимировича на тему: «Досудове розслідування у кримінальному
провадженні щодо осіб, які користуються недоторканістю» зі спеціальності
12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза;
оперативно-розшукова діяльність
у освітній процес Національної академії внутрішніх справ**

Комісія у складі: директора Інституту післядипломної освіти, доктора юридичних наук, професора, заслуженого діяча науки і техніки України Удалової Л.Д. (голова комісії), завідувача кафедри криміналістики та судової медицини, кандидата юридичних наук, доцента Самодіна А.В., завідувача кафедри кримінального процесу, кандидата юридичних наук, доцента Рожнкової В.В. склала цей акт про те, що результати дисертаційного дослідження здобувача Вищого навчального закладу «Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна» Свириденка Станіслава Володимировича на тему: «Досудове розслідування у кримінальному провадженні щодо осіб, які користуються недоторканістю» впроваджені у освітній процес Національної академії внутрішніх справ.

1. Матеріали дисертаційного дослідження Свириденка С.В. застосовуються у освітньому процесі для підготовки лекцій, навчальних програм, тестових завдань, а також під час проведення різних видів занять з дисциплін «Криміналістика», «Розслідування окремих видів злочинів», «Особливості розслідування окремих видів злочинів», «Кримінальний процес».

2. Результати дисертаційного дослідження Свириденка С.В. на тему: «Досудове розслідування у кримінальному провадженні щодо осіб, які користуються недоторканістю» відображені у науково-практичних і навчально-методичних матеріалах для курсантів, студентів, здобувачів ступеня вищої освіти магістр та ад'юнктів, де в якості джерел рекомендовано такі публікації:

– Свириденко С.В. До проблеми законодавчого врегулювання здійснення кримінального провадження щодо осіб, які користуються недоторканістю. Науковий вісник публічного та приватного права. 2017. Випуск №5. С. 207-212

– Свириденко С.В. К вопросу оснований для внесения сведений в единый реестр досудебных расследований Украины об уголовном правонарушении,

совершенные лицами, которые пользуются неприкосновенностью. Научно-методический журнал «Право и Политика». 2016. № 4. С. 77-82.

– Свириденко С.В. Особливості повідомлення про підозру особам, які користуються недоторканістю. Науковий вісник публічного та приватного права. 2017. Випуск №6. С. 151-159.

– Свириденко С.В. Особенности проведения негласных следственных (розыскных) действий в отношении лиц, пользующихся неприкосновенностью. Международный научно-практический журнал «Право и Закон». 2017. № 2. С. 107-112.

– Свириденко С.В. Проблеми питання здійснення негласних слідчих (розшукових) дій щодо народного депутата. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право». 2016. Випуск 41. Т. 3. С. 61-66.

– Свириденко С.В. Особливості виклику народного депутата, стосовно якого здійснюється кримінальне провадження. «Актуальні питання розвитку правової держави в умовах сучасного становлення громадянського суспільства в Україні»: матеріали міжнародної науково-практичної конференції, (м. Харків, 17-18 червня 2016 року). – Харків: ГО «Асоціація аспірантів-юристів», 2016. – С. 106-107.

– Свириденко С.В. Правова регламентація проведення слідчих (розшукових) дій стосовно осіб, які користуються недоторканістю: проблеми теорії та практики. Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Юридичні науки». 2016. Випуск 6-2. Т. 1. С. 88-92.

– Свириденко С.В. Актуальні питання здійснення спеціального досудового розслідування та судового провадження. Формування правових позицій щодо розслідування міжнародних злочинів [Текст] : матеріали міжвідом. круглого столу (Київ, 28 жовт. 2016 р.) / [ред. кол.: В. В. Черней, В. П. Тихий, О. В. Задорожній та ін.]. – Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2016. – С. 201-204.

– Свириденко С.В. Проведення досудового розслідування корупційних злочинів щодо окремої категорії осіб. Реалізація державної антикорупційної політики в міжнародному вимірі [Текст] : матеріали Міжнарод. наук.-практ. конф. (Київ, 9 груд. 2016 р.) / [ред. кол. : В. В. Черней, С. Д. Гусарєв, С. С. Чернявський та ін.]. – Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2016. С. 359-362.

3. Зазначені праці підтвердили високий теоретичний і навчально-методичний рівень, практичну доступність і доцільність за результатами використання під час підготовки та проведення усіх видів занять.

Голова комісії:

Л.Д. Удалова

Члени комісії:

А.В. Самодін

В.В. Рожнова

«ЗАТВЕРДЖУЮ»

заступник начальника
Головного слідчого управління
Національної поліції України
кандидат юридичних наук
Заслужений юрист України

М.С. Цуцкірідзе

А К Т

впровадження у практичну діяльність органів досудового розслідування матеріалів дисертаційного дослідження здобувача Вищого навчального закладу «Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна» Свириденка Станіслава Володимировича на тему: «Досудове розслідування у кримінальному провадженні щодо осіб, які користуються недоторканістю» зі спеціальності 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність

Комісія у складі: заступника начальника відділу ГСУ НП України, кандидата юридичних наук Мірковця Д.М., заступник начальника відділу ГСУ НП України, кандидата юридичних наук Шевчишена А.В. старшого слідчого в особливо важливих справах ГСУ НП України Борця І.В. склала цей акт про те, що матеріали дисертаційного дослідження здобувача Вищого навчального закладу «Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна» Свириденка Станіслава Володимировича на тему: «Досудове розслідування у кримінальному провадженні щодо осіб, які користуються недоторканістю» можуть застосовуватись у практичній діяльності слідчих підрозділів, а також під час проведення занять в системі службової підготовки.

**Заступник начальника відділу
ГСУ НП України
кандидат юридичних наук**

Д.М. Мірковець

**Заступник начальника відділу
ГСУ НП України
кандидат юридичних наук**

А.В. Шевчишен

**Старший слідчий в ОВС
ГСУ НП України**

І.В. Борець

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Свириденко С.В. До проблеми законодавчого врегулювання здійснення кримінального провадження щодо осіб, які користуються недоторканістю. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2017. Вип. 5. С. 207–212.
2. Свириденко С.В. К вопросу оснований для внесения сведений в единый реестр досудебных расследований Украины об уголовном правонарушении, совершенные лицами, которые пользуются неприкосновенностью. *Научно-методический журнал «Право и Политика»*. 2016. № 4. С. 77–82.
3. Свириденко С.В. Особливості повідомлення про підозру особам, які користуються недоторканістю. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2017. Вип. 6. С. 151–159.
4. Свириденко С.В. Особенности проведения негласных следственных (розыскных) действий в отношении лиц, пользующихся неприкосновенностью. *Международный научно-практический журнал «Право и Закон»*. 2017. № 2. С. 107–112.
5. Свириденко С.В. Проблемні питання здійснення негласних слідчих (розшукових) дій щодо народного депутата. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2016. Вип. 41. Т. 3. С. 61–66.
6. Свириденко С.В. Правова регламентація проведення слідчих (розшукових) дій стосовно осіб, які користуються недоторканністю: проблеми теорії та практики. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Юридичні науки»*. 2016. Вип. 6-2. Т. 1. С. 88–92.

які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

1. Свириденко С. В. Особливості виклику народного депутата, стосовно якого здійснюється кримінальне провадження. *Актуальні питання розвитку правової держави в умовах сучасного становлення громадянського суспільства в Україні*: матеріали міжнародної науково-практичної конференції, (м. Харків, 17–18 червня 2016 року). Харків: ГО «Асоціація аспірантів-юристів», 2016. С. 106–107.

2. Свириденко С. В. Актуальні питання здійснення спеціального досудового розслідування та судового провадження. *Формування правових позицій щодо розслідування міжнародних злочинів*: матеріали міжвідом. круглого столу (Київ, 28 жовт. 2016 р.) / ред. кол.: В. В. Черней, В. П. Тихий, О. В. Задорожній та ін. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2016. С. 201–204.

3. Свириденко С. В. Проведення досудового розслідування корупційних злочинів щодо окремої категорії осіб. *Реалізація державної антикорупційної політики в міжнародному вимір*: матеріали Міжнарод. наук.-практ. конф. (Київ, 9 груд. 2016 р.) / ред. кол.: В. В. Черней, С. Д. Гусарев, С. С. Чернявський та ін. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2016. С. 359–362.